(5

C. ODOFR. MUELLERI

DE

PHIDIAE VITA

ET

OPERIBUS

COMMENTATIONES TRES

RECITATAE IN CONSESSIBUS REG. SOC. SCIENT. GOTTINGENSIS

CUM TABULA AERE EXPRESSA QUA SIGNA ADUMBRANTUR QUAE FUERUNT IN POSTICO HECATOMPEDI FASTIGIO

GOTTINGAE

TYPIS DIETERICHIANIS

MDCCCXXVII

1 Cum in his consessibus de iis potissimum agere constituerim, quae in historica artium ab antiquis populis cultarum cognitione luce sua adhuc carere videntur: mirum fortasse videbitur quid sit quod me perpulerit, vt primo loco Phidiae vitam et aetatem tractandam mihi sumerem: argumentum tum in omnium oculis positum et studiis doctorum virorum magnopere frequentatum, tum dignitate, amplitudine, claritate in archaeologicis literis nulli facile secundum. At enim duae sunt causae, quibus in spem adducor, fieri posse, vt de ea re etiam nunc quaedam non inutiliter disseram, neque temere in eam inuectus videar. Altera consistit in ipsis ex arce Athenarum in Angliam nuper deuectis statuis, quibus, vt non dicam Phidiacum caelum, certe tamen Phidiae ingenium formam figuramque dedisse iam plerique consentiunt, ita vt hinc demum iustam huius artificis notionem concipere mentique nostrae imprimere liceat, quo equidem negotio, donec in Britannia versari licebat, nihil existimaui antiquius. Alteram causam, quae illi priori quodammodo consequens est, habemus in hoc, quod disciplina historiae artis ingenio Joannis Winckelmann sollerter

excogitata in ea tamen, qua de Phidia agit, parte inter omnes maxime imperfecta, imo falsa deprehenditur: quod tamen absque inuidia tum viri immortalis, quem corrigere multo facilius est quam aemulari, tum eorum dictum velim, qui nostra aetate ea, quae de originibus et primis temporibus artis ab illo erant prolata, ceteris omnibus infirmiora iudicarunt, eique infirmitati primae mederi studuerunt. His duabus causis vt permotus sum ita facile excusatus ero, si iam ad ipsum antiquae artis fastigium me efferens studia mea per aliquod tempus in *Phidiam* conuerto. In quibus quum duplicem viam ingredi possimus, alteram quae a notione aetatis ad viri singuli cognitionem pergit, alteram quae diuersa ratione initur: nomen viri in arte fere vnicum facit vt hanc faciliorem et compendiosiorem iudicemus.

2. Phidias natus est patre Charmide, ciue Atheniensi. Vtrum artem inde a maioribus hereditariam quodammodo acceperit nec ne, constituere haud ausim; certe posteri Phidiae artis disciplinam vel a Phidia vel ab antiquiore quodam parente conditam religiose seruasse videntur. Vix enim hisce munus Phaedryntarum, i. e. politorum et conseruatorum signi Iouis Olympii, ab Eleis demandari poterat, nisi eius artis, qua illud confectum erat, aliqua peritia iis adhuc inesse credebatur *a*). Ne autem forte putes, gentilicium artis cultum a Pericleo aeuo alienum, eoque omnia antiqui moris vincula instinctu liberioris animi iam fuisse soluta, satis est monere etiam Socratem, licet Phidia aetate inferiorem, artem sculpendi auitam et haereditariam quodammodo exercuisse quippe e gente Daedalidarum et patre sculptore prognatum. Quan-

a) V. Pausaniam V, 14, 5. Is etiam refert Phaedryntas ad aram quandam in luco Iouis Mineruae Erganae sacra fecisse, idemque gallum gallinaceum in casside Mineruae Eleae a Phidia factae symbolum Erganae putat (VI, 26, 2.), vnde fere libet coniicere, Phidiae genti sacra Erganae Palladis fuisse patria.

quam id per se intelligitur, certe tum neque filios artificum, vt paternam artem exercerent, vlla fuisse necessitate adstrictos, neqne ceteros vt ea abstinerent, ita vt, cum illi consuetudine et more tradito, hi suopte ingenio liberoque animi motu ad artem exercendam ferrentur, obseruantia disciplinae a maioribus tramissae propriam animi ad altiora enitentis vim moderaretur quidem et temperaret sed debilitare et infringere amplius haud posset.

3. Haec de Phidiae origine. Sed tempus, quo natus est, e rationibus infra afferendis apparebit, in Olympiadem fere LXXIII cadere: quo tempore pugna ad Marathonem iam pugnata maius et nobilius bellum instabat, quo Atheniensium populi vires, adhuc sepultae et inertes fere, acriter suscitarentur, et in summa omnium inter se contentione vltra, quam antea exspectauisses, nunc credideris, augerentur. Quod tum maxime factum, quum Athenis ab insularibus et ciuitatibus Asiae principatus belli aduersus Persas gerendi demandatus atque publicum in insula Delo aerarium ab Aristide conditum esset: ex quo tempore (Olymp. LXXVII. a. 3.) Athenienses ipsi imperantes, aliis belli subsidia ministrantibus, eam animi audaciam atque magnitudinem excolere poterant, quae tum Graecos tum barbaros vel terrore vel admiratione percellere debebat. Mox vero bello cum barbaris omisso *b*) id magis efficere studebant Athenienses, vt inter Graecos quasi reges et iudices essent, atque, communi aerario in vrbem suam translato *c*), opes ciuitatum nomine sociarum, reuera subditarum, nulla simulatione in suos vsus conuertere coeperunt. Inter sumptus autem, quibus Athenienses tum minime parcebant, nulli erant laudabiliores et nobiliores, quam quibus simul vrbem suam exornabant, deorum sacra illustrabant, bonis artibus et stimulos addebant et materiam suppe-

b) Athenienses bellum iam antea neglectum vltro inferre desiere, ex quo Cimo obiit, Ol. LXXXII, 4.

c) Quod factum esse videtur Ol. LXXIX, 3.

ditabant. Cuius rei qui viri auctores exstitere, non antea tamen de vrbe exornanda cogitauere, quam muniendae consuluerant. Et Themistocles quidem totus adhuc erat in muris exstruendis *d*): atque Cimo arci Athenarum murum qui meridiem spectabat addidit, et muros longos per loca humida et palustria magno cum opere et labore deducere coepit *e*). Sed idem tamen etiam forum Athenarum pulcrius exaedificauit platanisque conseuit, et Academiam, qui ante fuerat locus sterilis et squalidus, lucum aquis et vmbra amoenum effecit. Quibus plus ad artium splendorem augendum contulerunt Poecile porticus, quae iam antea nomine *Πεισιανακτείου* exstructa steterat sed tum primum parietes tabulis vestiendos praebuit *f*), atque Thesei templum, post ossa herois ex insula Scyro Athenas delata, Olympiadis LXXVII. a. 4. conditum *g*) et annis insequentibus opere sculpto picturisque magnifice

d) Nam Vitruvii loco, V, 9. de Odeo exstructo, vbi vulgo Themistocles legitur, nulla fides habenda; Lycomidarum autem *τελεστήριον* et Dianae *Ἀριστοβούλης* sacellum domesticum, de quibus Plutarchus narrat, exigua fuisse videntur. Iouis denique Seruatoris in Piraeëo aedem potius ad *Cononem*, quem cum Aloysio Hirt (Histor. Archit. T. II. p. 7. 8.) ad Themistoclem, retulerim: nam, cum Cono Piraeeum Olymp. XCVI. a. 4. instaurauisset, Cephissodotum, sculptorem circa Olymp. CII. florentem, inuenimus Mineruam mirabilem in portu Atheniensium facientem et aram ad templum Iouis Servatoris in eodem portu, cui pauca comparantur. Verba sunt Plinii Nat. Hist. XXXIV, 19, 14. Cf. de hoc templo Liv. XXXI, 30.

e) Plutarch. Cimone 13. cf. Nepos Cim. 2. Hunc si sequeris, haec Olymp. LXXIX, 3. gesta videbuntur, si illum, Ol. LXXVIII, 3. 4.

f) V. praeter alios rhetorem in hypothesi ad Miltiadis elogium in Aristidis *πρὸς Πλάτωνα ὑπὲρ τῶν τεσσάρων* oratione: *ἐφ᾽ οὗ ἐψηφίσαντο Ἀθηναῖοι γραφῆναι τὴν Πεισιανάκτειον στοὰν, ἥτις ὕστερον ἐκλήθη ποικίλη.* Locum indicat J. Rutgersius Var. Lectt. V, 1.

g) Archonte Phaeone, non Phaedone, vt puto. Cf. Corsini F. A. II, 1. p. 189. Boettiger Ideis ad Pictur. archaeol. I. p. 274 sqq. Aphepsio in locum Phaeonis subrogatus esse videtur.

exornatum *h*). Et Theseum et Poecile porticus probant, nullam hoc tempore artem apud Athenienses in maiore honore fuisse quam picturam, quod maxime effecisse videtur *Polygnoti* pictoris tum in arte excellentia tum insignis cum Cimonis domo familiaritas. Quem natione Thasium, ciuitate Atheniensem, si recte coniicio cum Cimone, cum hic Thasios aduersus Athenas arma mouentes ad deditionem coëgisset, in hanc vrbem deuenisse *i*); quapropter hunc semper tanquam patronum sectabatur: ab Olympiadis inde LXXIX. anno 2 opera eius, quae Athenis exstabant, facta esse censenda sunt *k*), atque hinc pingendi artis apud Athenienses celebritas deriuanda.

4. Sed redeo ad Phidiam, a quo quae hucusque dixi, minime aliena sunt. Hic enim, quo tempore pictor Thasius Athe-

---

h) Quibus etiam Anaceum addit, recte vt puto, Hirt l. l. II. p. 11.

i) Obmouere quidem possis, Elpinicen natam circa Ol. LXIX. et quadragenariam fere, quo tempore frater eius Thasios deuicit, vix tum potuisse a Polygnoto tantopere amari et in Poecile porticu inter Troadas Laodicea nomine ornari. V. Plut. Cim. 4. Qua ratione etiam Lessingius, Soph. Vita p. 108., motus est, vt Polygnotum antiquiorem faceret. Nihilominus Elpinice eodem tempore (Olymp. LXXIX, 2.), pulcritudine confisa, Periclem cum fratre conciliare poterat, quanquam ab eo *anus* appellabatur (Stesimbrotus ap. Plut. Pericl. 10. Cimon. 14.), quo quidem nomine Olymp. LXXXV, 1. dignior erat (Plut. Per. 28.). Contra Plinius in alteram partem errat, cum Polygnotum *post Panaenum*, quem Olymp. LXXXIII. ponit, clarum fuisse dicit, quo tempore Cimo iam mortuus erat. Cf. Henr. Meyer in Ephem. liter. Jenens. T. III. 1805. p. III. et Boettiger l. l. T. I. p. 270.

k) Quamdiu floruerit, inde intelligitur, quod aedicula cum Propylaeis coniuncta, quae ab Olymp. LXXXV. a. 4. struebantur, tabulis Polygnoti exornata est (Pausan. I, 22. 6.); recteque Plato in Gorgia, qui dialogus e probabili computatione Olympiadis LXXXVIII. a. 2. habitus fingitur, eius cum fratre viuentis adhuc mentionem fecisse videtur, p. 448.

nas deuenerat, quatuor fere et viginti annos natus, allectus, puto, noua huius artis gloria eidem operam dare coepit. Eamque artem etiam postea retinuit Panaenus, Phidiae frater, vel, vt vnus Strabo fortasse rectius *l*), fratris filius, sed et hic iam, si Plinio fides *m*), circa Olymp. LXXXIII. florens. Phidiam autem ab initio piotorem fuisse et Olympii Iouis templum, quod Athenis Pisistratidae struxerant sed imperfectum reliquerant, tabulis exornasse, eodem auctore constat *n*): quod Cimone adhuc vivente factum esse probabile videtur.

5. Qui cum Olympiadis LXXXII. anno 4. diem supremum obiisset *o*), Pericles, qui iam aliquot annos auctoritate apud Atheniensium populum cum illo certauerat, nunc fere solus rempubli-

---

l) VIII, 542.

m) XXXV, 8, 34. Ceterum de Panaeno lege, quae copiosissime disputauit Boettiger libro laudato. Hoc vnum addo: Plistaenetum, Phidiae fratrem, cum vno tantum loco occurrat, ap. Plutarchum de gloria Athen. 2. p. 84. H., et nomen non multum distet a Πάναινος, vel Plutarchi vel scribae errori originem debere. Ego eo confidentius repono Πάναινον, quod eo loco haud obscure respicitur ad pugnam Marathoniam a Panaeno pictam, verbis: *αἱ μὲν στρατηγοὺς ἔγραψαν νικῶντας*: Panaenus enim Plinio teste XXXV, 8, 34. duces in eo proelio iconicos pinxerat; *μάχαι* contra etiam ad Niciam spectant, quippe qui proeliis equestribus insignem laudem meruerat.

n) Plinius Natur. Hist. XXXV, 8, 34. Locum de Olympio nuper interpretati sunt Jacobs Amaltheae T. II. p. 247. et Siebelis Ind. in Winckelmanni Opp. p. 324. — Hinc fides aliqua additur famae alioquin non satis probabili de picturis Phidiae in Arado insula Phoeniciae exstantibus, apud Pseudo-Clementem Recognit. VII, 12. 13. cf. Clementin. Homil. XII, 12.

o) Diod. Sic. XII, 4. Huius obitum, Heynio obseruante, *Sammlung antiquar. Aufsätze* I. S. 189., historici Graecorum scriptores epocham fecerunt, qua bellis interiicerent pacis artium artificumque mentionem.

cam capessiuit. Is postquam muros, quibus vrbs cum portubus coniungeretur, inchoatos iam a Cimone, absoluendos populo persuaserat, quod Olymp. LXXX, 3 et 4. factum esse e Thucydide colligitur, eoque Athenarum munimentis quasi fastigium imposuerat: iam ciuium oculos, sociorum tributa, artificum studia summo feruore conuertere coepit in vrbem magnificis operibus mirum quantum exornandam, aedesque, quibus barbarorum impietas deos Graecanicos spoliauerat, iis maiores et multo splendidiores reddidit. Quod vt communi Graeciae consilio per omnes eius regiones simul fieret, legatis ex plebiscito Atheniensium missis efficere studuit: quod ex Plutarchi mente factum est, antequam primum inter Peloponnesios et Athenienses bellum glisceret, id est ante Olymp. LXXX, 3. *p*). Sed haec ambitiosius et ostentationis causa flagitata esse videntur; attamen Athenienses ex hoc tempore, quae communiter vix fieri poterant, ea apud se vt fierent summo studio curasse constat. Hinc continuo ordine aedem Cereris Eleusiniam, Hecatompedon, Odeum, aedem Minervae Suniensem, alia in agro Attico deorum delubra, Acropoleos denique Propylaea exstructa esse compertum habemus *q*). Quae pleraque omnia quinque, quae bellum Peloponnesiacum praecessere, olympiadibus, a LXXXII ad LXXXVII, inchoata et absoluta sunt. Nam Odeum, vt Cratini versibus quibusdam docemur *r*), iam exstruendum cu-

p) Plut. Pericl. 17.

q) Aedes publicas hic omitto, quo pertinet Lyceum gymnasium, quod Pericle epistata institutum tradit Philochorus ap. Suidam p. 53. ed. Lenz et Siebelis, (sed alii alia de ea re) atque *ἀλφιτοπῶλις* in Piraeo (Schol. in Aristoph. Acharn. 553.). Etiam *Ἱπποδάμειος ἀγορὰ* Periclis temporibus exstructa est (de Doriens. II. p. 255. 4.).

r) Ap. Plutarch. Pericl. 13.

Ὁ σχινοκέφαλος Ζεὺς ὅδε προσέρχεται
Περικλέης τᾠδεῖον ἐπὶ τοῦ κρανίου
Ἔχων, ἐπειδὴ τοὔστρακον παροίχεται.

rauerat Pericles, cum Thucydidem, factionis aduersariae principem, suo ipsius periculo per ostracismum expulit, quod factum est Olymp. LXXXIV. a. 1. *s*). Atque iam tum erant, qui Periclem ob ingentes sumptus, quos in opera publica fecerat, apud populum diffamare tentarent *t*). Iam insequentibus annis Hecatompedon exstructum et absolutum, et hoc confecto statim Propylaea acropoleos condita esse, postea videbimus *u*). Haec sane omnia, quanquam tum temporis Pericli magnam inuidiam contrahebant, generosissimum nobis et paene diuinum in hoc viro spiritum probant, quem fortasse etiam auita gentis Buzygum, ex qua ortus fuisse traditur Pericles *x*), sacra Palladia et Cerealia *y*) aluisse putanda sunt.

---

s) Plut. Pericl. 16.

t) Ib. 14.

u) §. 11. 16. *Propylaea Eleusinia*, astycis tam similia, vt fere eadem videantur, eodem tempore exstructa puto. Templum *Nemeseos* maius sine dubio iam inchoatum erat, cum statua deae, de qua post sermo erit, (§. 20.) dedicaretur.

x) *Eupolis* ap. Aristid. Or. in Platonem T. II. p. 130. Jebb. cum Scholio. Video tamen nunc, Frommelium ad Schol. Aristid. p. 176. contra Scholiorum auctoritatem haec non de Pericle, sed de Demostrato rhetore dicta intelligere, sed mihi ipsum illud, in quo *δυσχεραίνειν* videtur, *ὁ ἀλιτήριος* ad Periclem, *τὸν ἐναγῆ*, omnium optime referri posse videtur. Eupolis autem loco ap. Schol. Lysistr. 398. Demostrati clamosos sermones cum alta voce Buzygis i. e. Periclis, de iniuria querentis, comparasse tantum, et huc respexisse videtur Aristophanes. Sed fateor, rem esse altioris indaginis.

y) V. Plutarch. Coniug. praec. T. VII. p. 425. H. Hesych. s. v. *Βουζύγης*. cf. Minervae Poliadis sacra etc. p. 4. Maxime memorabilis est titulus Atticus in Corp. Inscr. n. 491., quo sacerdos Iouis *τοῦ ἐπὶ Παλλαδίου* idemque *βουζύγης* nouum Palladis simulacrum a se comparatum dedicat.

6. Sed his iam ad id tempus deducti sumus, quo Phidias arte et honore summopere floruit; hoc enim rectore et summo moderatore, si Plutarchi locum vrgere licet *z*), quaecunque Pericles opera publica suscepit, peracta sunt. Verum ab hoc tempore recedendum est ad illud, quo Phidias primum ad artem statuariam exercendam incubuit et omne suum studium in ea collocauit. Magistris tum vsus est, quorum quidem mentionem iniectam reperimus, duobus, altero *Hippia*, qui praeter vnum locum non memoratur, ita vt ne de nomine quidem viri satis constet *a*), altero *Agelāda*, artifice celeberrimo, cuius ad aetatem constituendam permulta ab antiquis auctoribus allata suppetunt. Nam inter athletarum statuas, quas posuit, habemus Timasitheum Delphum, quem periisse constat Ol. LXVIII. a. 1. *b*), Cleosthenem Epidamnium, victorem Olympiadis LXVI. *c*), Anochum Adamatae Tarentinum, stadio et diaulo victorem Olymp. LXV. *d*). Quo quanquam opus aetate prius nunc non occurrit, tamen artifex, cum a Tarentinis statuam ciuis eorum facere iuberetur, non poterat esse ignobilis. Iamque inter primos Graeciae artifices censebatur, cum vna cum Canacho et Aristocle, statuariis Sicyoniis, quorum

z) Pericl. 13. *πάντα δὲ διεῖπε καὶ πάντων ἐπίσκοπος ἦν αὐτῷ Φειδίας καίτοι μεγάλους ἀρχιτέκτονας ἐχόντων καὶ τεχνίτας τῶν ἔργων.*

a) Nam apud Dionem Chrysost. Or. LV. p. 558. *Ἱππίου* tantum e coniectura positum est, quae neque e Plinio XXXV, 11. 40. 35., vbi pictor occurrit Hippias, neque e Pausania VI, 13. 3. subsidium accipit, nam qui hic Durim Samium finxisse dicitur, vixit circa Olymp. CVII, 1. Duris enim inter pueros vicit, quo tempore Samii ex insula sua pellebantur. Codd. praebent ΙΠΙΙΟΥ, ex quo si ΗΓΙΟΥ faciendum proponerem, vereor ne audacior viderer. Certe hoc nomen loco aptissimum esset.

b) Paus. VI, 8. 4.

c) Id. VI. 10. 2.

d) Id. VI. 14. 5. Ageladas fecit etiam Tarentinis donarium de victoria a Messapiis reportata (Paus. X, 10, 3.).

illum inter bellum Marathonium et Salaminium maxime floruisse demonstratum est *e*), tres simul Musas poneret Antipatri Sidonii epigrammate celebratas. Sed aliquanto tempore post illas athletarum statuas Messeniis, siue potius Hilotis, quibus Lacedaemoniorum bello eiectis Athenienses Naupactum incolendam dederant, Iouem Ithomatam, deum ipsorum patrium, fecit *f*): quem non ante Olympiadis LXXXI. a. 2. factum esse, ea ipsa quae de eo attuli probant. Idque tempus eo magis conuenit, quo arctior tum coniunctio obtinebat inter Athenarum ciuitatem et Argivos, quae haud dubito quin causae fuerit, vt ab Argivo potissimum artifice dei sui imaginem fingi voluerint Atheniensium illi clientes. Sed videndum ne rationes nostrae ad chronologiae scopulos allisae iam misere confringantur. Quid enim? cum inter Anochi Tarentini victoriam et Naupactum a Messeniis occupatam anni intercesserint *sexaginta sex*, num tantum temporis Ageladam viguisse et inter artifices floruisse concedemus? At enimvero primum licebit ab altera parte annos nonnullos demere, cum victoriam quodam temporis spatio subsequi potuerit statuae confectio. Neque tamen multum lucramur. Nam cum vltra Olympiadem LXVIII. degredi, tres illae temporum indicationes coniunctae haud patiantur: et sic efficitur, vt octogenarius vel octogenario maior Ageladas in Ioue Ithomata operam posuerit. Id vero vt factum esse concedamus, necessitate quadam cogimur, cum de duobus Ageladis Argiuis, auo fortasse altero, altero nepote, Pausanias certe, auctor in ea re princeps, non cogitauerit. Is haud dubie vnum tantum nouit Ageladam, quem Onatae Aeginetae et Hegiae Atheniensis aequalem dicit *g*), quos artifices circa Olympiadem LXXX. floruisse constat. Neque hanc Ageladae viridem vegetamque senectutem nimis mi-

e) V. *Kunstblatt* Anni 1821. n. 16.

f) Pausan. IV, 33, 2.

g) VIII, 42, 4.

reris velim in aeuo macrobiorum inter poetas, philosophos, historicos fecundissimo, in quibus ingenii lumen, sicut et nunc quandoque euenit, vim vitalem hominum saepe auxisse et vltra solitum terminum aluisse videtur.

7. Verum ante tempus Iouis Ithomatae facti Ageladam quosdam annos in Attica vixisse, probabile fit tum inde, quod ex eius disciplina prodiisse scimus Phidiam et Myronem, etiam huno Atticum ex oppido Eleutherarum, tum ex signo Herculis Sospitatoris, quod artificem illum Argiuum in pago Melitensi posuisse constat. Atque annos hos proxime insecutos puto foedus ab Atheniensibus et Argiuis Olympiadis LXXIX anno fere 3. ictum, quod, vt mercatores, opifices, artifices hinc inde commearent, efficere consentaneum erat. Nam etiam Argiuorum vrbs, ex quo pagorum circumquaque sitorum incolae in eam deducti et ciues facti erant, quam rerum publicarum commutationem circa bellorum Persicorum tempus factam constat *h*), hominum multitudine et publica opulentia artis exercendae largam praebebat materiam. Tempori autem, quo Ageladam Athenas deuenisse coniecimus, bene conuenit Phidiao aetas, qui tum quintum fere et vigesimum annum agens, quanquam, vt diximus, potissimum pingendi studiosus, tamen etiam in fingendo Ageladae institutione vti poterat. Neque tamen obsto, si cui Ageladae aduentus Olympiade vna vel duabus posterior statuendus videtur. At hoc praefracte nego, quod scriptorum quorundam non satis firma auctoritate vulgo acceptum est, Herculem illum Melitensem ob pestem, quae primis belli Peloponnesiaci annis Atticam deuastauit, auerruncatam *ἀλεξίκακον* dictum, et tum demum ab Agelada nostro, Phidiae magistro, positum esse *i*). Neque enim

h) Doriens. T. I. p. 174 sqq. II. p. 57. 143.

i) Hic locum adscribo Scholiorum ad Aristoph. Ran. 504. quo saepius iam respexi. — *ἐν Μελίτῃ ἐστὶν ἐπιφανέστατον* Ἡρακλέους *ἱερὸν ἀλεξικάκου* (sic scribendum) — *τὸ δὲ τοῦ* Ἡρακλέους *ἄγαλμα ἔργον*

huius hominis senium vlla ratione eo vsque protrahi potest, neque minor quidam cognominis a maiore distingui, cum eundem Ageladam hic Phidiae magistrum appellari appareat, qui a Plinio Myronis et Polycleti, Phidiae aequalium, praeceptor fuisse traditur. Denique facile intelligitur, quid grammaticum de statua illa narrantem in errorem induxerit: coniectura nempe specie admodum probabilis sed re vera leuis, qua, Herculi ἀλεξικάκου cognomen inde a magna illa peste Attica obuenisse, feliciter assecutus sibi videbatur: quod tamen multo antiquius esse et Delphis Athenas translatum haud dubito *k*).

8. Huic cum simillimus et geminus sit error quidam Pausaniae, quippe quem etiam pestis Atticae recordatio genuit male opportuna: non possum quin et huic in transitu mederi coner. Is enim scriptor diligentissimus de Phigaleensi Apollinis templo agens *l*), quod marmora inde nuper protracta illustrius fecerunt, quaerit vnde deo cognomen additum sit ἐπικουρίῳ, eamque quaestionem soluit coniectando, id nomen meruisse deum lue quadam propulsata, quam iam non dubitat eandem fuisse atque famosissimam illam belli Peloponnesiaci. Cui sententiae adminiculum petit inde, quod templum Phigaleense constet ab eodem architecto exstructum esse, qui Hecatompedon haud multo tempore ante bellum Peloponnesiacum struxerit, ab Ictino. Sed haec ipsa Pausanias tela nobis in sese

Ἐλάδου τοῦ Ἀργείου τοῦ διδασκάλου Φειδίου. ἡ δὲ ἵδρυσις ἐγένετο κατὰ τὸν μέγαν λοιμόν· ὅθεν καὶ ἐπαύσατο ἡ νόσος πολλῶν ἀνθρώπων ἀπολλυμένων. Ἀγελάδου iam plures correxerunt (V. Meurs. Piraeeo 4. et de populis Atticae Μελίτη), neque dubium, recte eos fecisse, quanquam Suidas iam Γελάδας legerat, et, ne apud Jo. Tzetzen Chiliad. VII. hist. 154. v. 930. et VIII. h. 192. v. 325. eadem referentem corrigas, versus prohibet. Tales errores Tzetzae non eximendos, recte statuit Theoph. Kiefsling ad locum alterum.

k) Cf. de Dorienss. I. p. 455.

l) VIII, 41, 5.

offert. Quum enim tum Arcades omnes in foedere Peloponnesiorum essent *m*), cuius nomine Lacedaemonii Atheniensibus bellum indixerant, atque his ipsis, quibus pestilentia obtinebat, annis in Attica deuastanda partes non infimas agerent: quis credet vel Athenienses permisisse vt ipsorum artifices operam suam hostibus venderent, vel Arcades vt illi tuto per fines suos commearent *n*). Nam cum ex iure gentium apud Graecos qui in terra hostili deprehendebantur in seruitutem redigi solerent *o*), artifices honorifica quadam exceptione gauisos esse nihil est cur statuamus. Verum et alterum argumentum adest, cui cedent fortasse quibus illud infirmius videatur. Vt enim Thucydides haud ambigue affirmat *p*), pestis Attica in Peloponnesum vim fere nullam exercuit, atque per se improbabile, morbum nauibus propagatum et locis hominum exundante multitudine refertis grassantem inuasisse interiorem Arcadiam montibus caeloque salubrem. Iam nemo puto vetabit *q*), quominus templum Phigalcense ante Peloponnesiacum

---

m) Thucydid. II, 9.

n) Thucyd. I, 146. II, 1. accurate indicat, quo tempore omnis ἀκήρυκτος ἐπιμιξία inter Athenienses et Peloponnesios sublata sit.

o) Disertius de ea re agere poterat Wachsmuth: Ius gentium apud Graecos p. 85., et aget fortasse in docta, quam edere coepit, Ἀρχαιολογία Ἑλληνικῇ.

p) II, 54.

q) Ne meritissimus quidem Pausaniae editor atque defensor, qui sententiam meam ex Ephemeridibus Gottingensibus non plenam cognoverat. Certe Pausanias et Thucydides conciliari non possunt, nam pestis, quae, vt sacra noua instituerent et aedem magnificam exstruerent, Phigaleenses monerit, dici non potest ἐς Πελοπόννησον οὐκ ἐσελθεῖν ὅ τι ἄξιον καὶ εἰπεῖν. Vtri vero maior fides erit, historico de suo tempore narranti an Pausaniae ratiocinationi? In locis II, 32, 5. et X, 11, 4. incertos tantum vulgi rumores agnosco. Ceterum nunc video, etiam Stackelbergio, operis magnifici de Phigalea auctori, de Pausania narratione nullum dubium subortum esse.

bellum, quo tempore commercium artificum Peloponnesiorum et Atticorum adhuc florebat, factum statuamus. Sed redeo in viam propositam. Id nobis partim demonstrasse partim probabili coniectura assecuti esse videmur, *Ageladam floruisse inde ab Olympiade LXVIII vsque ad LXXXII, et cum post Olympiadem LXXIX in Attica degeret, Phidiam adolescentem in arte sua instituisse r)*. Qua ex institutione quid profecerit Phidias: hic vbi de externa vitae eius conditione agitur, nondum poterit declarari. Sed cum quae de ea conditione atque fortuna Phidiae afferuntur, omnia fere coniuncta sint cum operibus, quae fecit: de his principe loco agamus necesse est, verum ita vt ea tantum commemoremus, quae ad illam cognoscendam faciant *s*).

---

r) At aliter in ea quaestione versatus est vir subtilis doctrinae et elegantissimi iudicii, *Fridericus Thiersch* de Epochis artis II. not. p. 46. Is enim distinguit Ageladam, qui Anochum et Cleosthenem, ab alio, qui Iouem Ithomatam fecerit, eodem et Herculis Melitensis auctore. Atque illum Argiuum, sed hunc statuit Sicyonium, quia Amasaeus Pausaniae interpres V, 24. 1. Ascari Thebani magistrum, cuius nomen in Graecis codicibus hucusque collatis deest et patria tantum indicatur Sicyon, Ageladam dicit. Sed haec, vt libere dicam quod sentio, a viro ingenioso artificiose magis conglutinata quam e veterum scriptorum auctoritate deducta videntur, et nihil iis inest, quod interiore quadam congruentia veri documentum addat. Ascarum Pausanias certe bellis Persicis vetustiorem putabat, vt e loco laud. apparet: qui igitur magistrum habere poterat artificem, qui sub belli Peloponnesiaci initium vixisse putatur? Ceteris autem omnibus locis vnus tantum idemque agnoscitur Ageladas Argiuus, etiam ab iis, qui Herculis Melitensis mentionem fecere. Ex quo signo ad pestem Atticam male relato nescio an etiam fluxerit error Plinii Ageladam epochae Olympiadis LXXXVII assignantis.

s) Omnium catalogum fecit Hadr. Iunius. Omisit tamen locum maxime memorabilem Tzetzae Chil. VIII, 192. v. 331., qui praeter Iovem Olympium et Mineruas, aeream atque eburneam, Phidiae opera recenset *Iunonem* aliunde ignotam et τὸν ἀνθήλιον *Apollinem*, quem

9. Nullius inter deos Graecanicos plura Phidias signa fecit, quam *Minervae*, patriae atque dilectae deae. Nobis quidem in-

eundem fuisse putare possis atque Parnopium Pausaniae I, 24. 8. (de Patarensi enim qui loquitur, Clemens Alex. Protr. 14. 3., idem dubitat, Bryaxidisne potius fuerit), denique *Herculem* Augeae stabula egerentem (quod est inter anaglypha supra fores in antico templi Olympici, Pausan. V, 10, 2. sed Tzetzes de statua loqui videtur). Apollinis *caput* Tzetzae temporibus in palatio, alia opera in hippodromo et foro Constantinopoleos supererant. Cf. Heyne de priscae artis operibus Constantinopoli exstantibus, Comment. Soc. Gotting. XI. p. 11. Caput illud a cetero corpore separatum arbitror, quum Constantinus hoc, suo ipsius capite addito, Constantinopoli in in columna prophyretica poneret. V. Cedren. p. 322. Nam de eodem Apollinis signo, cuius Tzetzes mentionem facit, sermonem esse, inde apparet, quod et hic ἀνθήλιος (i. e. sub diuo orientem versus positus, v. Aeschyli Agam. 527. cum Scholiis, et Eurip. Ion. 1567) dicitur. Cf. Heyne de serioris artis operibus sub imp. Const. l. l. p. 44 sq. Ceterum Heynius iure dubitat, Phidiaene reuera fuerit hoc signum, quum nominis claritas, vt eo abuterentur homines posterioris aeui, efficeret. Neque secus statuendum videtur de titulo statuae Castoris celeberrimae in Monte Caballino: PHIDIAE OPUS. Cui esse qui et nunc, post opera vere Phidiaca in Europam delata, fidem habeant, mirari non desino. Mihi contigit, vt colossi illius imaginem opera Westmacotti aere fusam et ante Wellingtonis aedes positam quotidie videre et cum signis Elginianis comparare possem, vnde, diuersissimum illi et hisce inesse artis χαρακτῆρα, firma mihi persuasio orta est. Castoris, vt de solo spectatus apparet, statura erecta atque gracilis et ad Lysippeas rationes facta est; Phidiaca signa canonis Polycletei exempla afferunt. In hisce etiam minima quaeque ad naturae veritatem exacta sunt, in illo minora omnia omissa sunt et valet aliquid longinqui visus excusatio. Denique recte Quatremère-de-Quincy, Lettres à Canova p. 113., in colosso montis Caballini disciplinam agnoscit longo vsu constitutam, cuius ad regulam et normam musculi neruique adumbrabantur; quum statuae Hecatompedi vivam atque calidam adhuc

notuere Palladia Phidiae manu facta *octo* vel nouem, quorum tria vel quatuor in arce Athenarum dedicata erant, signum dico eburneum in Parthenone et colossum aeneum Ἀθηνᾶς τῆς Προμάχου sub dio positum eamque quae Lemnia dicebatur et hanc ex aere factam *t*), quibus fortasse addi potest ea statua, quam Plinius Cliduchon appellat *u*); cetera Plinii et Pausaniae temporibus exstabant in arce Eleorum, Plataeis in templo Minervae Areae, in aede deae ad Pellenen, denique Romae ad aedem Fortunae huiusce diei, quod signum, item ex aere factum, eo loco Paullus Aemilius posuerat *x*), nescio ex quo Graeciae fano abductum. Inter haec quum signum Pellenense, auro et ebore compositum, Atticis et Plataeensi prius factum referat Pausanias *y*), id certe omnium, quorum de aetate aliquid memoriae proditum est, antiquissimum habendum. Et valde antiquum habeamus necesse est, si, quae de signo Plataeensi et colosso aeneo referuntur *z*), facta ea esse e praeda Marathonia, cum plerisque ita intelligamus, vt proximis post eam pugnam annis facta ea et posita esse statuamus *a*). Vnde

---

demonstrent naturae imitationem. Quae scripseram antequam Wagneri et Thierschii argumenta cognoui, quibus plane assentior. De Phidiae statuis in foro Pacis cf. Procop. bello Gothico IV, 21.

t) Plinii N. H. XXXIV, 8, 19, 1.

u) Ibid. cf. Heyne de auctor. formarum in Commentat. Societ. Gotting. VIII. p. XXVIII. Petersen Programmate Hauniae 1824. edito.

x) Plin. XXXIV, 8, 19. Hoc enim signum a ceteris omnibus distinguendum videtur.

y) VII, 27, 1.

z) Paus. I, 28, 2. IX, 4, 1.

a) Ita iam inter antiquos Scholiastes Demosthenis in Androtionem p. 597. ed. Reiske, qui Προμάχου statuam post proelium Marathonium ante Salaminium erectam putat. Cf. Scholium in Aristidem ap. Creuzer. Meletem. I. p. 24., nunc a Frommelio editum p. 104., vbi aerea illa statua μετὰ τὰ Περσικά, sed a Praxitele (mirus error) facta dicitur.

apud plerosque opinionem obtinere video, Phidiam iam circa Olymp. LXXV. egregiis operibus clarum nomen meruisse *b*), quo tempore ex nostra computatione, cui argumenta infra nos substructuros spopondimus, octo annorum puer erat. Haec igitur nostra computatio ne praematuro obitu pereat, iam hic quae obloqui videntur remouenda sunt. Neque arduum hoc coeptum. Nam, vt mea fert opinio, etiamsi signa ea ex praeda illa facta essent, tamen de aetate eorum non multum constaret *c*). Sed velim obserues, totum illud de praeda Marathonia decimisque inde electis caput mera fraude et mendaciunculis compositum esse. Quot enim et quanta opera Athenienses de pugna illa vouisse et dedicasse se praedicabant. Praeter colosseum illud signum, de quo modo diximus, ingens numerus statuarum visebatur Delphis, Minerva, Apollo, Miltiades et heroes tribuum eponymi aliique Atticorum fabulis celebrati, quae omnia Phidiae opera et donaria de praelio Marathonio dicebantur *d*). Ibidem epistylia templi Apollinis aureis scutis exornata erant, quae de eadem victoria Athenienses dedicasse fama ferebat *e*), decimam nimirum praedae valde amplae atque magnificae. Quid quod Delphis thesaurus Atheniensium exstabat, quem ex eadem praeda exstruxisse tradebantur *f*). Athenis au-

---

b) Etiam apud recentissimos scriptores, Quatremère-de-Quincy Iupiter Olymp. p. 220. 252. Thiersch de Epoch. II. p. 43. H. Meyer Artis histor. I. p. 60. cf. Schorn de artif. Graecorum studiis p. 221.

c) Iam antiqui scriptores in eum errorem procliuiores sunt, quo rerum gestarum monumenta cum rebus gestis nullo interuallo coniunguntur. Ita Aeschines in Ctesiph. p. 80. (cf. Nepos Milt. 6.) Miltiadem viuentem in Poecile porticu pictum putat, et, cum ipse flagitaret, vt nomen sibi adscriberetur, repulsam tulisse. Quod aperte falsum.

d) Pausan. X, 10, 1. vbi τῶν ἐπωνύμων excidit.

e) Id. X, 19, 3.

f) Id. X, 11, 4.

tem templum Eucleae donarium de proelio Marathonio fuisse dicitur, quod vbi Pausanias narrat, ipse multitudinem horum donariorum admirari videtur *g*). Quid autem, si Atheniensibus omnino praeda ex hoc proelio nulla fere contigit, cum Persae ne castra quidem in campo Marathonio posuissent, et in fugam versi statim in naues se coniecissent et septem earum tantum amissis a littore soluissent. Herodotus certe, scriptor accuratissimus, de praeda Atheniensium ne verbum quidem addit. Quodsi praedam nacti essent, Athenienses, tum publice pauperes et bellis vexati, certe in vsum rei militaris et naualis eam conuertere debebant. Sed fac, vt et hoc concesserim, magnas opes tum et partas et sepositas esse: num et hoc fingere licebit, eas, cum Athenae a Xerxe et Mardonio vastarentur, in naues delatas ibi in summa temporum angustia intactas mansisse? Nam id quidem certissimum, ante Athenas restitutas statuam illam neque fusam neque positam esse, nisi quis forte tantum et tam conspicuum opus ex ignibus Persarum, qui minora omnia opera vel deleuerant vel fuscauerant et corruperant *h*), incolume euasisse credit. Igitur quae de signis hisce referuntur, inter documenta vanitatis Atheniensium, si verbo vti licet, habenda sunt, quos constat eo maxime tempore, quo ceteros Graecos sibi infensos infestosque habebant, victoriam celebrare maluisse ab ipsis fere solis partam, quam honori eorum consulere, quorum auxilio bello insequente vicerant, vel quorum opibus nunc magnifica illa condebant monumenta *i*).

10. Neque tamen fama de signis illis, quam hucusque examinauimus, sibi semper constabat. Plataeensem certe Palladis Areae aedem cum signo, quod ligneum erat inauratumque et capite pe-

---

g) Id. I, 14, 4.

h) V. Herod. V, 77. Paus. I, 27, 7.

i) Quaedam acute ad rem nostram obseruat Henr. Meyer Art. Graec. hist. T. II. p. 51., sed ipse iis parum firmiter innititur.

dibusque marmoreis, atque cum picturis, quas Onatas Aegineta et Polygnotus Thasius fecerant, Plutarchus auctor est *k*), factam esse e parte eius praedae, quae post *Plataeensem* pugnam Plataeensibus obuenisset, et octoginta talentorum fuisse traditur. Quod vt verum sit, et verum esse credo, tamen, sicut iam significaui, nihil cogit, vt signum deae ante Olympiadem LXXX. positum statuamus: quum potissimum in oppido operarum multitudine non abundante quinque Olympiades in aede exstruenda facile absumi potuissent. — Eum vero deae colossum, qui ex arce Athenarum in terram et mare longe prospectabat *l*), Demosthenes dicit *m*), e pecunia positum esse, quam Graeci Atheniensibus belli aduersus barbaros egregie gesti praemium siue *ἀριστεῖον* concesserint. Sed etiam hoc oratorio magis modo, quam pro veritate, dictum est. Ἀριστεῖα enim Atheniensibus in eo bello de nulla pugna obuenerant nisi de Mycalensi, fortasse etiam de proeliis Cimoniis; cui autem obuenere, laudem tantum non pecuniam attulere. Sed facile intelligitur, oratorem verbo magnifico tum praedam proeliorum tum sociorum stipendium vel tributa significare *n*). Igitur etiam hinc

---

k) Aristid. 20.

l) Inter Propylaea et Hecatompedon eum positum fuisse, numus quidam notissimus demonstrat; sed illis propiorem fuisse existimo, cum statim post eum Pausanias I, 28, 2. *ἅρμα χαλκοῦν ἀπὸ Βοιωτῶν δεκάτην καὶ Χαλκιδέων* memoret, quod ex Herodoto V, 77. scimus introeunti per Propylaea ad laeuam fuisse.

m) De falsa leg. p. 428.

n) Sic Demosthenes adv. Timocr. p. 741., quae Thucydides *σκῦλα Μηδικὰ* dicit, ciuitatis *ἀριστεῖα ἀπὸ τῶν βαρβάρων* appellat. Cf. ad locum Boeckh Corp. Inscr. p. 191. Huc denique etiam pertinere videtur locus Schol. in Aristid. p. 103. Frommel de Palladiis: *λέγοι δ' ἂν καὶ περὶ ἄλλων πολλῶν Παλλαδίων, τοῦ τε καταλυόμενον τὸν αὐτοχθόνα, καὶ τῶν περὶ αὐταφυρῶν καλουμένων, ὡς Φερεκύδης καὶ Ἀντίοχος ἱστοροῦσι, καὶ τῶν κατενηνεγμένων ἐν τῇ τῶν Γιγάντων μάχῃ.* Cf. Creuzer. Symb. II. p. 693. Scripserim: *τοῦ τε καθιδρυ-*

actas horum signorum (de Plataeensi loquor et colosso aereo) certa ratione non potest constitui, atque his collatis nihil effecimus, nisi vt vacillare omnia, quae his fundamentis ab aliis superstructa sunt, intelligamus. Mihi quidem colossea illa statua iam ob eam causam inter nouissima Phidiae opera habenda videtur, quod eam imperfectam reliquit. Nam signa anaglypha in scuto exstantia Mys caelator demum ad lineas Parrhasii, qui Socrati aequalis erat, facta addidit *o*).

11. Contra quando *Mineruam in Hecatompedo* posuerit Phidias, satis certis testimoniis constat. Philochorus enim, Atthidos scriptor, qui de ea re publica monumenta consulere poterat, nobis auctor est *p*), Theodoro archonte, i. e. Olymp. LXXXV. a. 3., post Hecatompedon aedem perfectam deae signum aureum et eburneum, quod Pericle locatore (ἐπιστάτῃ) Phidias (ἐργολάβος) faciendum conduxerat, erectum et dedicatum esse. Idque sine vlla dubitatione in magnis Panathenaeis, primo anni Attici mense, factum esse affirmo; quae solennia, tertio cuiusuis Olympiadis anno redeuntia, illustriore caeremonia non poterant celebrari. Quid quod magnus ille Archaeologiae Atticae instaurator, Boeckhius, ab his solennibus pentaeteridas Panathenaicas numerare nos docuit, quibus quaestores Mineruae donariorum in templo asseruatorum recensum instituebant et rationes reddebant *q*). Neque discrepat ab hoc calculo Eusebius chronographus, qui consentiente Latino Hieronymi, Arabicoque qui nuper editus est, textu *r*) eiusdem Olym-

---

μένου ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων (sicut sunt qui narrent) καὶ περὶ τῶν ἀπὸ τῶν (quae voces per notas scriptae erant ἀπτ) λαφύρων καλουμένων.

o) Pausan. I, 28, 2.

p) Apud Schol. in Aristoph. Pacem 604. Fragm. ed. Lenz et Sieb. p. 54. Locus infra n. 1. §. 17. tractatur.

q) Corp. Inscr. p. 182.

r) p. 213. ed. Aucher. p. 340. ed. Mai et Zohrab. Cf. Syncell. p. 198. A.

piadis anno alteri (1577. a post Abrah.) adscripsit: *Phidias Minervae signum eburneum fecit.* Hoc enim anno maxime in eo opere occupatus fuisse credendus est. Quanquam etiam hic annus non sufficit ad tantum opus inchoandum et absoluendum, in cuius parergis, vt in crepidine statuae, ipse summus artifex multum operae consumsisse dicitur *s*). Et quanquam scimus, maximo tum artificum feruore intentisque omnium studiis singulos annos plura et maiora opera protulisse quam totis decenniis perfici posse putaueris *t*), tamen vt Hecatompedos aedes, materia atque opere tam magnifica, absolueretur, Callicrati et Ictino architectis duae fere, vt puto, Pentaeterides concedendae erant, ita vt Olympiade fere LXXXIII media vel exeunte eam inchoatam esse, probabile fiat *u*).

12. Iam signi huius Minervae confectionem ex mea sententia statim subsecuta est opera in *Ioue Olympio* posita. Auctore enim Pausania *x*) tenemus, in Ionis solio inter alia sigilla ad rem gymnasticam pertinentia collocatam fuisse etiam figuram adolescentis caput sibi taenia redimientis, eamque habitam fuisse imaginem Pautarcis pueri Elei *y*) a Phidia dilecti. Quem cum Phidias eo habitu fingeret, quo *ἀναδούμενον* Graeci dicunt, sine dubio celebrare voluit palmam, quam is inter pueros luctatores Olympiade LXXXVI retulit *z*). Hac igitur Olympiade necesse est Phidias Olympiae

s) Themistius Or. 8. in. p. 187. ed. Petav. *In ea basi*, Plinio teste, *quod caelatum est Pandoras Genesin appellauit* (ipse Phidias, an fortasse in rationibus), *ibi dii sunt viginti numero* NASCENTES. Num nemo coniecit, quod Plinium scripsisse mihi persuasum habeo, DONAFERENTES. Cum excidissent litterae DO, cetera corruptio in proclini erat.

t) cf. Plutarch. Pericle 13.

u) cf. Quatremère-de-Quincy l. l. p. 222.

x) V, 11, 2.

y) Ita Pausanias l. l. Argiuum dicit Photius Lexico p. 482, 20.

z) Pausan. l. l. cf. VI, 10, 2.

versatus sit et in Ioue fingendo operam collocauerit. Quod vt fundamento ponere liceat, vnde firmiter ad cetera progredi possimus, stabiliamus necesse est aduersus ea, quae docti quidam viri obiecerunt, inprimis Heynius, vir de crisi historiae artium meritissimus *a*). Is enim argumentum e sigillo illo sumptum infirmius esse contendit, propterea quod id et postea addi potuerit. Ego vt concesserim, quenquam post Phidiam in signo Iouis Olympii elaborasse, quod tamen ne concedam, vetat illud ἐποίησεν, de quo postea dicam: quem putabimus delicias Phidiae immortalitati tradere voluisse nisi Phidiam ipsum? Alii *b*) obiecerunt: vagam tantum et incertam famam fuisse, qua iuuenis ille ἀναδούμενος Pantarci similis eiusque imago ferretur *c*). At fama ea nullos habere poterat auctores nisi aedituos vel exegetas templi: qui, quando Phidias Iouem fecerit, et quando Pantarces vicerit, cum de hac re catalogi Olympionicarum consuli possent, non poterant nescire, ita vt, si hoc et illud simul factum esse non constitisset, vtrumque vix potuissent coniungere. Quibus addas haec. Phidiam Iouis Olympii digito amoris insania inscripsisse nomen Pantarcis, multorum in antiquitate consensu docemur *d*). Atqui Pantarces, cum inter pueros vinceret, quod Olymp. LXXXVI. factum esse constat, quintum decimum circiter annum egisse putandus est. Iam ex Heynii sententia Phidias Iouem fecit, antequam opera Periclea Athenis condi coepta sunt, id est ante Olympiadem LXXXIII: eo tempore, quo Pantarcen adhuc in cunis vagiisse apparet. Sed eam de tem-

---

a) Antiquar. Abhandl. I. p. 201. qui ambigit cum Corsino, qui F. A. P. II. T. I. p. 219 sqq. eodem argumento vsus est. Heynium in plerisque secutus est vir de hoc archaeologiae capite bene meritus Völkel de templo et statua Iouis Olympii p. 106 sqq.

b) Editores Winckelmanni T. VI, 2. p. 66.

c) Ἐοικέναι τὸ εἶδος λέγουσι, dicit Pausan. V, 11, 2.

d) V. infra N. x. §. 18.

pore Iouis Olympii positi sententiam, licet a plerisque receptam *e*), ex loco quodam Pausaniae ambiguo sed aliter explicando solum subsidium petere, alibi iam monui *f*), et mihi quidem de tempore statuae Olympiacae nullum dubium relictum videtur.

13. Multum autem ad nostram quaestionem referre videtur, vt, qua tum conditione vixerit Phidias apud Eleos, cognoscamus, ne decipiamur fabulis de ea re relatis *g*). Atque plura sunt, quae probent, eam conditionem fuisse honestam, imo splendidam et publica auctoritate constitutam. Primum quod cum plerisque disci-

---

e) V. Völkel l. l. p. 14. Editores Winckelmann. l. l. alios.

f) De Doriensibus T. II. p. 507. Repetam, quae potissimum huc pertineut. Pausanias, VI, 22, 2. de bello inter Eleos et Pisaeos circa Olymp. L gesto disserens dicit: *Πισαίους μὲν δὴ καὶ ὅσοι τοῦ πολέμου Πισαίοις μετέσχον ἐπέλαβεν ἀναστάτους ὑπὸ Ἠλείων γενέσθαι.* Eandem rem tangit V, 6, 3. *ἐπὶ δὲ τοῦ πολέμου τοῦ Πισαίων πρὸς Ἠλείους ἐπίκουροί τε Πισαίων οἱ Σκιλλούντιοι καὶ διάφοροι τοῖς Ἠλείοις ἦσαν ἐκ τοῦ φανεροῦ, καὶ σφᾶς οἱ Ἠλεῖοι τούτων εἵνεκα ἐποίησαν ἀναστάτους.* Iam compara locum V, 10, 2. *Ἐποιήθη δὲ ὁ ναὸς καὶ τὸ ἄγαλμα τῷ Διῒ ἀπὸ λαφύρων, ἡνίκα Πῖσαν οἱ Ἠλεῖοι καὶ ὅσον τῶν περιοίκων ἄλλο συναπέστη Πισαίοις πολέμῳ καθεῖλον.* Nihil magis apertum, quam scriptorem de eodem bello intelligendum esse, de qua re mecum etiam consentit V. Cl. Siebelis ad VI, 22, 2. Igitur Pausanias hoc significare voluit: templum et signum Iouis factum esse e praeda *tum parta*, cum Elei Pisam deuastarent. Sed e tempore praedae partae tempus templi et signi conditi nondum potest constitui, quum potissimum Eleos illam pecuniam quodammodo sacram habuisse et ad sacros vsus deposuisse credibile sit. Potest tamen etiam aedes iam post Olymp. L strui coepta, et Phidiae demum tempore absoluta esse, sicut delubro Delphico, Olymp. LVIII exstructo, artifices aeui Periclei signa in fastigiis aliaque addidere.

g) Merum figmentum est argumentum controuersiae apud Senecam Rhet. II, 8.: *Elei ab Atheniensibus Phidiam acceperunt, vt is Iouem Olympium faceret, pacto interposito, vt aut Phidiam aut centum talenta redderent etc.*

pulorum in Elidem venit, ostendit fuisse vocatum et ad opera magna et magnifica perficienda conductum *h*). Horum erat *Colotes*, Phidiae in faciendo Ioue adiutor *i*), sicut et in Pallade Attica, cuius aegidem caelauerat *k*), sed etiam aliorum operum ipse inuentor et auctor. Minervam quidem auream et eburneam in arce Elidos, quam Plinius *l*) huic tribuit, Pausanias *m*) a magistro factam refert, ita vt hunc operae praefuisse, cuius ille partem quandam in se sumsit, crediderim. Sed soli Colotae Aesculapium et hunc eburneum, quo Cyllene, Eleorum nauale, gloriabatur, tribuit eumque miris laudibus effert Strabo *n*). Aderat Phidiae etiam *Panaenus*, quippe qui Iouis pallium floribus encaustice pictis distinxit *o*), et sepimenta solium cingentia aliaque multa circa templum pinxit *p*), eundemque Minervae in aede de qua modo diximus, clypeum ex

---

h) Phidias ipse praeter Iouem Eleis fecit Venerem Uraniam, Paus. VI, 25. 2. Plutarch. de Iside 76. p. 206. H. Coniug. Praec. p. 421.

i) Plin. N. H. XXXV, 8, 34. cf. XXXIV, 19, 27.

k) Id. XXXV, 8, 34.

l) l. l.

m) VI, 26, 1.

n) VIII, 337 d. Eustath. ad Il. B, 603. p. 300. Rom. Coloten, artificem mensae, in qua athletis Olympiae commissis coronae proponebantur, cum et haec auro et ebore confecta, et haec Olympiae dedicata fuerit, ego libenter eundem crediderim, de quo loco superiore loquor. Simul tamen credendum τοῖς πολυπραγμονήσασι σπουδῇ τὰ ἐς τοὺς πλάστας apud Pausan. V, 20, 1.: Parium hunc fuisse et Pasitelis (non Phidiae tantum) discipulum. Igitur non duo Colotae, sed duo Pasiteles distinguendi sunt, sicut fecit Boeckhius, Corp. Inscr. Graec. p. 40., cuius rationibus accedo, discedens a Thierschio de epoch. artis III. Annot. p. 79.

o) Strab. VIII, 354. Pausan. V, 11, 1. cf. Völckel l. l. p. 158.

p) Paus. V, 11, 2. Str. l. l.

interiore parte *q*), tectoriumque eius templi lacte et croco ante subactum pinxisse constat *r*): ita vt hoc delubrum Phidiae discipulorum operibus eximie nobilitatum esse appareat. Tertius cum Phidia venerat *Alcamenes*, qui signa in fastigio postico templi Olympici, quibus Lapitharum cum Centauris proelium exhibebatur *s*), vix alio quoquam tempore fecisse putandus est, quam quo ipsius magister eidem aedi operam suam tribuit. Anterius fastigium eadem ratione exornauerat *Paeonius* Mendaeus, quem cum secta Phidiae coniunctum fuisse, coniectura quidem est sed argumentis non destituta. Oriundus erat ex oppido, Atheniensibus vsque ad nonum belli Peloponnesiaci annum subdito; vixit ante huius belli initium *t*); et quod maximi momenti esse videtur, si signa illa in fastigio collocata, quae Pelopem et Oenomaum ad certamen curule se praeparantes ostendebant, e descriptione Pausaniae animo repraesentare studeas, multa in iis gemina deprehendes statuarum et anaglyphorum in Parthenone olim exstantium *u*). Denique etiam *Cleoetam*, Aristoclis filium, Atheniensem, tum cum Phidia ad Eleos venisse, coniectura est inde hausta, quod is artifex statuam egregii operis in arce Athenarum dedicatam fecit, idemque carceres Olympiae curules ad rationem sollerter excogi-

---

q) Plin. N. H. XXXV, 8, 34. Cf. Heyne l. l. 1. p. 217. qui, an Plinius Graecum ἔγραψε recte intellexerit, dubitat.

r) Plin. XXXVI, 23, 55. Cf. Böttiger Archaeol. Picturae p. 243.

s) Pausan. V, 10, 2.

t) Nam statuas fecit ex praeda, quam Messenii Naupactii ab Oeniadis captis retulerunt, Pausan. V, 26, 1., quod factum est inter Olymp. LXXXI et initium belli Peloponnesiaci, Paus. IV, 25. Nam quae ibi Messenii de Sphacteria narrant, vana est gloriatio. Quod Henr. Meyer. Artis hist. T. II. p. 82. putat, in nomine Paeonii Mendaei variare Pausaniam, in eo falsus est vir elegantissimus.

u) Quod demonstrandum ampliore tractatione eget quam hic locus patitur.

D 2

tatam construxit, qui postea a discipulo Polycleti Aristide quodammodo emendabantur. Hinc enim apparet, eum neque ante, neque post Phidiae et Polycleti tempora vixisse *x*).

14. Iam haec artificum extraneorum celebritas, qua Elis tum gauisa est, satis aperte ostendit, ciuitatem eam, tum longa pace et agrorum vbertate ditatam, publica inuitatione a statuario iam inter Graecos nobilissimo petiisse, vt cum discipulis totoque ἐργαστηρίῳ ad se concederet atque etiam suis templis artis ipsius decus et honorem impertiret *y*). Exulem autem et extorrem, qua

x) V. Pausan. I. 24, 3. VI, 20, 7. Boeckh Corpore Inscript. Graec. p. 39. cf. p. 237. Scio quidem, Thierschium nuperrime (de Epochis III. Annot. p. 82.) hunc Cleoetam Aristoclis et filium et patrem (Paus. V, 24.) cum Aristocle Sicyonio vetusto ita coniunxisse, vt Cleoetas hunc genuisse dicatur, sed genealogiae ab ipso constitutae plura habeo quae opponam. Aristoclem Cleoetae filium haud dubie eundem dico, qui Olymp. XCV. 3. basin Minervae in Parthenone refecit, vt marmor Atticum apud Boeckh. p. 23. docet, qui probabiliter coniicit, Cleoetae posteris in hac aede munus Phaedryntarum fuisse.

y) Eodem fere tempore alii artifices Attici eodem consilio *Delphos* missi sunt, quo Phidias cum secta sua Olympiam: ex quo, quantum breui creuerit disciplinae Atticae gloria, haud ambigue colligitur. Nam aedes Delphica, Alcmaeonidis curantibus a Spinthaгo Crotoniata Olymp. LVIII exstructa, opere sculpto in fastigiis ornata est a *Praxia* Atheniensi, Calamidos discipulo, et post huius obitum ab *Androsthene*, Eucadmi discipulo, et hoc Atheniensi. Paus. X, 19, 3. Atqui Calamis, qui, nisi Atheniensis erat, certe ibi plurimum temporis degebat (Paus. V, 26, 5.), Hegiae aequalis erat; hinc eius discipulum circa Olymp. LXXXIII, quo tempore Athenienses Delphorum rempublicam constituebant, ibi artem factitasse credibile. Euripides Ione, quam fabulam circa Olymp. LXXXVIII fecisse videtur (v. Boeckh trag. Gr. princ. p. 193.), metopas aliquas aedis, de qua dicimus, describens (metopas ibi describi certum puto) et has a sculptoribus Atticis factas esse mihi persuadet. Pallas enim in Eu-

conditione alii eum ad Eleos venisse fingunt, neque facile discipuli secuti essent, quos certa tantum lucri et honoris spes Athenis dimouere poterat, neque Elei tam laute excepissent, vt ipsi Olympiae in vicinia sacri luci officinam struerent z), quae ad Pausaniae vsque aetatem, si scriptori credis, perdurauit. Sed tanto erat honore Phidias apud Eleos, vt concederetur ipsi, quod ciui ciues in Minerva seuere denegauerant a), vt suo nomine inscriberet statuam ab vniuersa Graecia sanctissime habitam. Itaque inscriptum legebatur in scamillo sub pedibus dei:

Φειδίας Χαρμίδου υἱὸς Ἀθηναῖος μ' ἐπόησεν b)

in quo versa etiam *ἐποίησεν* illud obseruandum est, quod Plinio auctore opus absolutum et perfectum et artificem sibi satis fecisse indicat. Denique et artificem et Eleos, cum Iupiter conderetur, amico fuisse et beneuolo in Athenienses animo, probat etiam singulare studium, quo Theseus, heros Athenarum patrius et omnium *δημοτικώτατος*, a Phidia inter sigilla solii bis, et semel a Panaeno in sepimentis circumquaque structis, ab illo sculptura, ab hoc pictura expressus est. Neque huic Salaminem cum aplustri ac Graeciam, vt videtur, ei coronam offerentem pingere licuisset c),

---

celadum aegida vibrans et Iupiter alium Gigantem fulmine icto proiiciens eodem modo describuntur, quo in peplo Panathenaico exhibitos fuisse status Dresdensis et veterum scriptorum loca demonstrant. Etiam Herculem et Iolaum cum hydra pugnantes conferas cum metopa Thesêi apud Stuart. Antiquities of Athens T. III. cap. I. pl. 11. fig. 2.

z) Paus. V, 15, 1.

a) Cicero Tuscul. Quaest. I, 15. in quo loco nihil corrigendum. Plutarchus quidem, Pericl. 13., artificis nomen *ἐν τῇ στήλῃ* scriptum dicit, sed haec *στήλῃ* rationes curatorum operis, in quibus etiam *ἐργολάβου* mentio fieri debebat, continuisse videtur, et a basi statuae diuersissima est.

b) Paus. V, 10, 2.

c) Paus. V, 11, 2.

si inuidia Atheniensium apud Peloponnesios iam tum in bellum prorupisset. Itaque concedes, Phidiam inter Eleos artem factitasse ea tempestate, qua pax et concordia inter vrbem, cuius ciuis, eamque, cuius hospes erat, nondum turbata esset, et eum Athenas reversum esse, antequam bellum Peloponnesiacum glisceret, in quo Elei inde ab initio partes Lacedaemoniorum strenue sequebantur *d*). Sed eius reditum belli initium annis quibusdam praecessisse, probant, quae de lite in Phidiam mota eiusque exitu referuntur. In quibus enarrandis cum magnopere discrepent et veteres auctores et scriptores recentiores: quae ratio potissimum sequenda sit, magis ex rerum ipsarum nexu quam ex auctoritate scriptorum euincemus.

15. Iam communis omnium, qui de ea re loquuntur, consensus dubitare nos non sinit, quin litis eius causa sita fuerit in consilio factionis Pericli in republica gubernanda aduersantis. Ea vt viri magnifici animum frangeret et contunderet atque a rebus gerendis auerteret et absterreret, omnibus quos ille caritate et beneuolentia complectebatur, Aspasiae, Anaxagorae, Phidiae summa pericula intendebat. Pericli autem id ipsum inter causas fuisse dicitur rerum turbandarum et belli mouendi, quo plebis oculos a se suisque rebus auocaret. Quae fama licet a poetis comicis nimium amplificata atque corrupta sit *e*), veri tamen aliquid subesse non negaueris: saltem ordo rerum gestarum hinc constitui potest certus et indubitatus, quippe quem confundere ne mendacii quidem levitas ausa esset. Et ita quidem constitui debet vt lites illas proxi-

---

d) Thuc. II, 9. Iam antea Elei cum Corcyraeis, quos Athenienses in foedus suum recepere, bellauerant atque ex praeda porticum in foro exstruxerant, Thuc. I, 46. Paus. VI, 24, 4. Sed ea re gesta foedus et ἐπιμιξία Peloponnesiorum et Atheniensium nondum sublata erant, sed ἀκηρύκτως adhuc παρ' ἀλλήλους ἐφοίτων, Thucyd. I, 146.

e) V. Plutarch. de malign. Herod. c. 6. (855. f. Fr.) Cf. Wyttenb. Bibl. Crit. Vol. III. P. XI. p. 80.

me secutum sit acerbum illud populiscitum, quo Megarenses a foro Athenarum portubusque omnibus Atheniensium ditionis arcebantur *f*), quod vt Athenienses tollerent, inter leges pacis erat a Lacedaemoniis ante belli exordium propositas. Hoc maxime deduximus ex Aristophane *g*)

> πρῶτα μὲν γὰρ αὐτῆς (εἰρήνης ἀπολλυμένης) ἦρξε Φειδίας
> πράξας κακῶς,
> εἶτα Περικλέης φοβηθεὶς μὴ μετάσχῃ τῆς τύχης,
> πρὶν παθεῖν τι δεινόν, αὐτὸς ἐξέφλεξε τὴν πόλιν,
> ἐμβαλὼν σπινθῆρα μικρὸν Μεγαρικοῦ ψηφίσματος
> ἐξεφύσησεν τοσοῦτον πόλεμον *h*).

Hinc efficitur, cum Megarenses Olympiadis LXXXVII. a. 1. ineunte de decreto illo conquererentur, quod tum modo factum fuisse videtur, litem Phidiae hoc certe tempore priorem fuisse. Neque tamen ea longo internallo ab illo dimouenda est *i*). Nam cum quadriennio certe Phidiae eiusque discipulis quamuis acribus operique intentis ad Iouem Olympinm et caetera omnia, quae in Elide fecerunt, absoluenda opus esset, eos non ante tertium Olympiadis LXXXVI annum rediisse probabile est. Hoc autem tempore Pericles haud dubie summa inuidia flagrabat, neque ante hos annos

---

f) Thucyd. I, 67. 139. Schol. Aristoph. Ran. 1337. Acharn. 532. 537. Pace 608. Tzetzes Chil. X. h. 360. v. 950. Ipsi Pericli tribuit Aristophanes Acharn. 532., a *Charino* factum narrat Plutarchus Pericl. Sed hunc Pericles instinxisse videtur.

g) Pace 605.

h) Cf. Plutarch. Pericl. 31. et quae Diodor. S. XII, 39 sqq. ex Ephoro (p. 227. Marx) affert.

i) Quod etiam hinc colligere possis, quod, Valerio Maximo auctore, III, 1 ext., Pericles post Propylaea demum perfecta, i. e. post Olymp. LXXXVII, 1., ad rationem reddendam vocatus de bello excitando cogitauerit. Sed argumentum infirmius est, et plus demonstraret, quam demonstrare voluerim.

Cleon contra eum insurrexisse videtur, qui, si Sotioni fides *k*), Anaxagorae accusator exstitit, quae causa atque Phidiaca eodem tempore actae sunt *l*).

16. Haec quum satis certa teneamus: haud magnopere demoveri nos patiemur diuersa quadam Philochori narratione, quanquam scriptoris haudquaquam spernendi. Philochorus *m*) Phidiam tradit, postquam Minervam in Parthenone posuerit, reum factum esse et metu condemnationis Elin aufugisse, ibique Iouis imaginem fecisse, sed ibi iterum in capitis discrimen vocatum et supplicio ab Eleis esse affectum. Is rerum ordo si verus esset, accusatio illa prior caderet in Olympiadis LXXXV. a. 3 vel 4., quum sub finem huius anni artificem iam Olympiae versatum esse, certissimum habeamus. Tum vero quisque videt litem, quae inter proximas belli causas ponitur, a belli exordio nimis longo interuallo dimoueri, neque id veteres Scholiorum auctores fefellit *n*). Deinde Phidiae migratio in Elidem, qualem supra exhibuimus, omne aliud magis refert quam exilium, quod summa cum festinatione supplicii euitandi causa non sine ignominia subitur; et hoc argumentum mihi palmarium videtur. Denique quis Athenienses tam barbaros habebit tamque mitiore omni humanitatis sensu destitutos, qui vixdum absoluta deae suae *vera icone*, ab innidia et suspicione tam male temperarent, vt diuinum artificem vilissimis exagitarent criminibus.

k) Diog. L. II, 12. Cf. J. T. Hemsen Anaxagor. p. 40 sq. Satyrus apod Diog. l. l. Thucydidem actorem dicit, qui Olymp. LXXXIV. a. 1. ostracismo expulsus iam ante a. 4. exeuntem reuersus esse videtur (Thuc. I, 117. cf. Boeckh de Antigone).

l) Plutarch. l. l.

m) Apud Schol. Aristoph. Pace 604. Huic accedit Quatremère-de-Quincy, qui litem in Phidiam Olymp. LXXXV fere media susceptam putat.

n) Schol. Aristoph. l. l. *ἄλογος δὲ φαίνεται ἡ Περικλέους ὑπόνοια ἑπτὰ ἔτεσι πρότερον τῆς τοῦ πολέμου ἀρχῆς τῶν περὶ Φειδίαν γενομένων.*

Sed res magnopere mutatur, si populo leuitate et inconstantia insigni annos quosdam damus, quibus admiratio desideret, inuidia inualesceret, praui rumores increbescerent. Etiam hoc Phidiae inuidiam augere poterat, quod interea operam suam iis vendiderat, quos breui hostes patriae fore iam quisque augurabatur. Tum lis illa institui poterat, in qua pleraque tam extraordinaria agebantur, vt quanto tum odio flagrauerint Periclis amici, inde quam maxime appareat. Cum enim Meno quidam, ex operis Phidiae, ad aram in foro supplex consedisset, populumque rogasset, vt ipsi impune liceret Phidiam ob crimen in Minervae signo faciendo deferre, isque primum ei crimen peculatus intulisset, quod aurum ad vestem deae destinatum non plenum insumserit, hanc quidem accusationem Phidias egregie propulsauit eo quod auream vestem ab imagine demtam et libratam iustum habere pondus demonstrauit *o*); sed statim alia ab oratoribus factionis aduersariae obmota est laesam Phidiae numinis sanctitatem exprobrantibus, quod Periclis suamque effigiem deae scuto clam intulerit, tumque plebem variis, vt fit, motibus fluctuantem, nam in comitiis omnis res agebatur, homines factiosi eo perpulere, vt rogante Glycone Menoni vectigalium immunitas praemio daretur, et duces ad bellum delecti, tanquam a factione Periclis homini summum immineret periculum, eum securum praestare iuberentur, Phidias contra in carcerem abduce-

o) XXXXIV. talentorum nempe, vt Philochorus l. l. Diodorus XII, 40. numerum auxit ad L. (Hinc nata sunt, quae Suidas s. v. Φειδίας, qui in ceteris Scholia ad Pacem sequitur, de peculatu L talentorum habet.) Thucyd. II, 13. XXXX. tantum talenta numerat, cuius verba: ἀπέφαινε δ'ἔχον τὸ ἄγαλμα τετταράκοντα τάλαντα σταθμὸν χρυσίου ἀπέφθου καὶ περιαιρετὸν εἶναι ἅπαν, remouent plane dubitationem, qua laborat Heyne l. l. p. 192. v. Boeckh. Oecon. publ. Athen. I. p. 479. Philochori et Thucydidis testimonia conciliare studet Quatr. de Quincy p. 232. Insulsa quaedam de Periclis et Phidiae peculatu profert Scholium in Nubes 861. II.

tur, in quo iudicium de capite opperiens, nam populus praeiudicium tantum tulerat *p*), morbo correptus est atque diem supremum obiit *q*). Phidiam obiisse, Philochorus auctor est, Pythodoro archonte, in quo eum scriptorem verum puto, cum is archon Olymp. LXXXVII a. 1. in magistratu fuerit, quanquam in eo falsum fuisse iam demonstrauimus, quod rumorem quendam secutus, quo scilicet inuidia Phidiae necati ab Athenis remoueretur, Eleos eius facinoris insimulauit, et ex vna eademque lite duas effecit, cuiusmodi geminationes non rarae sunt in historia antiqua. Obiit igitur Phidias eodem tempore, quo vltimum Periclis opus, Propylaea, perfecta sunt, quae inde ab Olymp. LXXXV. a. 4. vsque ad LXXXVII. a. 1. struebantur *r*); itaque verum esse potest, quod Plutarchus dicit, in *omnibus* operibus publicis, quorum curator erat Pericles, Phidiae consilium et artis peritiam ipsi affuisse, quanquam, si alia obstarent, certo hinc colligere non liceret, nullum ex illis post Phidiae mortem absolui potuisse *s*).

17. Sic igitur rationes nostrae sibi constant. *Phidiam inde ab Olympiade LXXXII vel LXXXIII. publica Atheniensium opera Pericle epistata consilio suo rexisse et manuum honore nobilitasse, atque Parthenoni Ol. LXXXV. anno tertio ineunte signum deae intulisse* χρυσελεφάντινον; *mox, cum nomen eius inter Graecos egregie floreret, Elidem vocatum abiisse deique signum*

---

p) Omnis enim actio, vt Plutarchus indicat, μήνυσις fuerat, de qua v. Schoemann de Comit. p. 219. Platner der Processe und die Klagen T. I. p. 353 sqq. Meno non accusat sed μηνύει, quippe Phidiae quodammodo subditus, populus rem persequitur, indici quamuis mendaci μήνυτρα tribuuntur. Cf. Platner p. 360.

q) V. Plutarch. Pericl. 31. Minus fiduciae tribuo Diodoro XII, 39. Phidiam capitis poenam luisse, inter veteres tantum alterum Schol. ad Pacem 604. narrat.

r) Heliodorus ap. Harpocrat. s. v. Προπυλ. cf. Photium s. v.

s) Vt Quatremère p. 223. contra Heynium obseruauit.

condidisse inde ab Ol. LXXXV. a. 3. ad LXXXVI. a. 3. Quo absoluto Athenas reuersum et populi vel factionis cuiusdam in Periclem odio correptum anno fere Olympiadis LXXXVI quarto publicae accusationis discrimen subiisse et cum in carcerem coniectus esset, archonte Pythodoro, Ol. LXXXVII, 1. diem supremum obiisse t).

---

t) Quodsi Scholii ad Aristoph. Pacem 604. nexum attente consideraueris: Φιλόχορος ἐπὶ Πυθοδώρου ἄρχοντος ταῦτά φησι· καὶ τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν τῆς Ἀθηνᾶς ἐστάθη εἰς τὸν νεὼν τὸν μέγαν ἔχον χρυσίου σταθμὸν ταλάντων μδ', Περικλέους ἐπιστατοῦντος, Φειδίου δὲ ποιήσαντος. καὶ Φειδίας ὁ ποιήσας δόξας παραλογίζεσθαι τὸν ἐλέφαντον τὸν εἰς τὰς φολίδας ἐκρίθη. καὶ φυγὼν εἰς Ἦλιν ἐργολαβῆσαι τὸ ἄγαλμα τοῦ Διὸς τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ λέγεται (hic Heyne l. l. fragmentum Philochori terminari putat, sed nulla de caussa, si quid video), τοῦτο δὲ ἐξεργασάμενος ἀποθανεῖν ὑπὸ Ἠλείων ἐπὶ Σκυθοδώρου, ὅς ἐστιν ἀπὸ τούτου ἕβδομος: vix dubius haerere potes, Palmerium Exercitat. p. 746. atque Corsinum F. A. II, 1. p. 217. loco priore recte reposuisse ἐπὶ Θεοδώρου ἄρχοντος, altero ἐπὶ Πυθοδώρου, quanquam Heyne l. l. obnititur, Pythodorus enim, Archon Ol. 87, 1., e computatione veterum solita septimus est a Theodoro, Olymp. 85, 3., quo archonte Minervam dedicatam etiam Eusebius probare potest. Et facile perspicitur, eum qui in fine Scholii addidit: ἑπτὰ ἔτεσι πρότερον τῆς τοῦ πολέμου ἀρχῆς τῶν περὶ Φειδίαν γενομένων, altero loco adhuc legisse: ἐπὶ Πυθοδώρου, quo archonte bellum Peloponnesiacum motum est. Quae alterum, idque breuius, Scholium affert, partim e priore partim ex aliis deriuata leuioris notae sunt. — Sed Corsinum quanquam in lectione Scholii constituenda verum vidisse arbitror, in ceteris non sequor, quippe qui Philochori rationes omnes suas fecit, quas cur deteriores habeam, supra significaui. Etiam id errauit, quod Plutarchum opinatur, Pericl. 14. Thucydidem expulsum dicere post litem Phidiae (F. A. p. 220.); cum ex eo loco id tantum colligi possit, Periclem magno operum publicorum molimine inuidiam iam excitasse ante Thucydidis ostracismum.

18. Haec autem posita viam nobis demum struunt ad *aetatem* Phidiae atque tempus, quo natus sit, constituendum. Phidias enim, quum Minervam in Parthenone inscribere a ciuibus ipsi non concederetur, in clypeo deae sui similem speciem incluserat, eo artificio, sicut fama multum in antiquitate celebrata ferebat, vt, si quis eam separare voluisset, soluenda esset compago simulacri totius. Ea autem species erat senis calui vel subcalui *u*), quam certe non induisset Phidias, si iuuenis adhuc fuisset bene capillatus. Statuamus fuisse *quinquagenarium*. Seniorem enim fuisse, si cui fortasse placet, ne honor capillitii maturius defluxisse videatur, improbabile puto ob amorem Pantarcis, quo sese, dum Iouem faceret, summopere flagrare tum sigillo pueri in solio effecto, tum nomine eiusdem prodidit litteris minutulis Iouis digito ita inscripto: Παντάρκης καλός *x*). Ex qua inscriptione sane elucet vel amoris vesanus furor, vel certe irreuerens quaedam et insolens festiuitas. Cum enim apud Graecos amasii pueris, qui gymnasiorum decora et flores habebantur, vasa fictilia dono ferentes, παῖς καλὸς inscribere solerent, atque Athenis, si quis puer ob venustatem celebrabatur, toti parietes verbis: ὁ δεῖνα καλός, implerentur: Phidias summi dei imaginem ab vniuersa Graecia sanctissime cultam non reformidabat testem et documentum furoris facere. Ea vero animi libido etiam inter Graecos sexagenarium vel sexagenario maiorem

u) V. Plutarch. Pericl. 31. cf. Dio Chrysost. Or. XII. p. 195. Aristot. de mundo 6. p. 863. ed. Duval. Θαυμασ. ἀκουσμ. c. 166. p. 340. ed. Beckmann. Cicero Tusc. Quaest. I, 15. Orat. 71. Valer. Max. VIII, 14. Apulej. de mundo p. 72. ed. Elmenh. Ampel. lib. memor. 8.

x) V. de ea re Clement. Alexandr. Cohort. p. 16, 12. Arnob. adv. gent. VI, 13. Photii Lex. p. 482, 19. Nazianz. Carm. Iamb. 18, T. II. p. 184. ed. Venetae, cum narrationem transtulit ad Minervae digitum. Ridiculi sunt, qui vt Phidiam excusent, Pantarcis nomine Ionem ab eo celebratum fingunt. V. Christie upon the painted Greek vases (1825) p. 8.

dedecuisset, et a populo, *καιρὸν* in quauis re studiose obseruante, intempestiua et deridicula habita esset *y*). At fortasse praestiterit non vti hoc argumento quippe a re turpicula ducto, quanquam historia nihil sibi alienum putare debet, quod ad vitam humanam pertinet. Tum ipso Phidiae ingenio, quod, cum Iouem faceret, summopere florebat et tum demum summum, quo enitebatur, gradum assecutum est, uterer documento, hominem virili adhuc atque vegeta aetate tum esse gauisum. Iam igitur si a tempore Minervae atque Iouis positorum, i. e. ab Olymp. LXXXV et LXXXVI, ad priora regredimur: Phidiam *Olymp. fere LXXIII natum* esse inuenimus, quod tempus supra iam indicauimus: cui aliquot annos fortasse is, cui argumenta proposita laxiora videntur, vel addere vel demere poterit; sed sub bella Persica Phidiam iam floruisse, nemo sibi posthaec persuadere poterit.

19. Cum in hac disquisitione externum tantum, quem vocant, et ciuilem vitae conditionem spectare nobis proposuerimus, et quaestionem de eo, quid in arte praestiterit et quo eam euexerit Phidias, altera sequente soluendam destinemus: vix quidquam superest, quod ad illam illustrandam faciat, nisi vt *discipulorum* ratio habeatur, sine quibus Phidias, si artificem ex operum mole et magnitudine metimur, tantus artifex non fuisset. Nam cum Phidiae permulti adolescentes traderentur, vt mercede pacta artis prae-

y) Contra dicere possis, etiam Pindarum octogenarium Theoxeni pueri amore flagrasse, in cuius sinu diem supremum obiisse fertur, et in quem Scolium illud fecit celeberrimum: *Χρῆν μὲν κατὰ καιρὸν ἐρώτων δρέπεσθαι, θυμὲ, σὺν ἁλικίᾳ· τὰς δὲ Θεοξένου ἀκτῖνας τις ὄσσων μαρμαριζοίσας δρακεὶς ὃς μὴ πόθῳ κυμαίνεται, ἐξ ἀδάμαντος ἢ σιδάρου κεχάλκευται μέλαιναν καρδίαν ψυχρᾷ φλογί.* Sed quae de obitu traduntur, fabulae persimilia sunt, et in hoc Scolio magis agnosco ingenii lusum, quam cupiditatis, quae in octogenario deridicula fuisset, feruorem.

cepta et vsum eos doceret z): eos, quos feliciore ad eam indole natos videret, ad opera illa adhibuisse putandus est, quae non modo opificum sed et artificum multorum manibus indigebant. Iidemque erant, per quos Phidias viuum artis spiritum ad posteras aetates transfundebat, disciplinaque artis vere Attica producebatur, quam etiam in marmorariis, qui cippos vrnasque sepulcrales sculpebant, et hodie agnoscere possumus a). Horum discipulorum celeberrimus facile erat *Alcamenes*, Atheniensis, quem Phidias ipse iuuenis instituit, si modo recte Plinius illum inter artifices Olym-

z) Plato Protagora p. 311.

a) In anaglyphis sepulcralibus ex via ad Ceramicum vel aliis locis in vicinia Athenarum in Musea nostra delatis idem persaepe artis χαρακτὴρ deprehenditur, qui in pompa Panathenaica de Parthenone sumpta exstat. Idem enim inest figurarum, ex vetere canone quadratarum, numerus, eadem membrorum compositio, vestitusque decora simplicitas, et quam in operibus Phidiacis summopere miramur, natiua et infucata quaedam gratia neque ab illis plane abest. Exempla affero monumentum Xanthippi in Museo Britannico (Sixth Room n. 23.) et quaedam anaglypha a Comite Forbino, si recte relatum accepi, ex Attica in Museum Parisiense delata, inter quae ob elegantiam et pulcritudinem maxime laudandum est id, cuius titulum Bockhius edidit Corp. Inscr. T. I. p. 538. n. 960., et aliud in quo tantum litterae ΑΥ agnoscuntur. Etiam in vasis marmoreis quae exstant anaglypha, quanquam tenuissime adumbrata, saepe Atticum characterem referunt, vt in vasis Marathoniis a Fauvello erutis in Museo Parisiensi (n. 705. 708. Catal. de Clarac; titulos vide in Corp. Inscr. p. 546. n. 1009. 1010; imagines pessime e lineis Fourmonti expressae sunt ap. Caylum Recueil T. VI. tb. 50, 1.). Sed operi caelato in zophoro cellae Hecatompedi similius etiam est anaglyphum, quod *marmor Caseolinum* ornat, titulo suo celeberrimum (Corp. Inscr. p. 219. n. 147., vbi satis dilucide describitur). Eadem est corporum figura, idem vestium cultus, quanquam id anaglyphum non potest esse sculptum ante Olymp. 92. a. 3., nonum et vigesimum post Hecatompedon absolutum.

piade LXXXIII florentes recensuit. Itaque cum Phidias Elidem decederet, Alcamenes eum secutus propriam in fastigio templi statuis exornando laudem mereri poterat. Neque is vestigia magistri anxie pressisse, sed potius aliquantum ab illo alienatus esse videtur. Quid quod cum ipso Phidia in arenam certaminis descendit, sed cum figuram colosseam et e longinquo conspiciendam ad eandem regulam fecisset ac si oculis prope admotis examinanda esset, prudentiorum iudicio victus abiit *b*). Viuo adhuc Phidia Venerem fecit in hortis, de qua postea sermonem instituemus. Vixit autem per totum bellum Peloponnesiacum magistro superstes. Horum tamen temporum difficultas effecit, vt artificum Atticorum sollertia in domesticis fere tantum templis sese exercere, et ne in his quidem grande aliquid et magnificum praestare posset, cum aerarii opes in classes atque exercitus instruendos absumerentur. Quo factum vt opera Alcamenis, quae a Pausania recensentur *c*), omnia fere in arce et vrbe Athenarum posita reperiantur *d*); neque vllum eorum ob magnificentiam et splendorem vehementer laudetur. Duo tantum, praeter signa illa Elea, memorata inuenio opera ab Alcamene extra Atticam posita, quorum alterum, Aesculapium Mantineae in Arcadia cultum, faciendum conducere poterat post foedus Olympiadis LXXXIX. a. 4. ab Atheniensibus cum Mantineensibus ictum *e*); alterum, Minerva et Hercules, colossica specie in Heracleo Thebarum caelati *f*), argumento est, Alcamenem etiam post bellum Peloponnesiacum artem factitasse. Eae enim deorum imagines a Thrasybulo post trigintauiros expulsos dedicatae erant, gratiae documento, quam liberator Athenarum Thebanis pro hospitio

b) Tzetz. Chil. hist. 193. Chil. VIII, 340.

c) I, 2. 4. 8. 5. 20. 2. 24. 3. II, 30, 2.

d) Etiam Plinius XXXVI, 4, 4, 3. dicit: cuius sunt opera *Athenis* complura in aedibus sacris.

e) Paus. VIII, 9, 1.

f) Id. IX, 11, 4.

habebat; et ob id ipsum Hercules cum Minerva coniunctus erat, ille Thebarum, haec Atheniensium numen, vt earum ciuitatum amica societas indicaretur. Itaque aetas Alcamenis satis certa est; de patria hoc tantum addendum, eum a vetere Lexicographo *g*) *Lemnium* dici. Neque id pugnat cum auctoritate horum, qui Atheniensem dicunt. Erat enim, vt arbitror, e numero eorum ciuium, quibus populus Atheniensium agros in insula Lemno distribuerat cleruchicos, eorundem, quibus Phidias venustissimam illam Minervam fecerat, quam in arce Athenarum dedicatam Lemniam vocabant. Hi tamen non modo Athenarum ciuitati, sed etiam tribubus et pagis adscripti manebant *h*). Alcamenem autem vrbe relicta sedem fixisse Lemni, inde non certo potest colligi, cum cleruchis domi manere et praedia aliis colenda tradere persaepe concederetur. Crediderim tamen, per aliquod tempus vixisse eum in insula metallorum opificina olim celebri *i*) (nam etiam in aere elaborauit Alcamenes *k*), propterea quod νησιώτης, insularis homo, cognominatur *l*), quod cognomen ex praediis insularibus difficilius etiam quam Lemnii appellationem trahere poterat.

---

g) A Suida s. v. Ἀλκαμ., vbi Isaac Vossius perperam ὁ Λίμνιος, (quod verbum nusquam legere memini) a Limnis, coniicit.

h) V. Boeckh Corp. Inscr. ad n. 108 et 168. b. Oecon. publ. Ath. I. p. 461.

i) V. Welcker de Aeschyli trilogia p. 206. 209.

k) Plin. XXXIV. 8. 19. 12. Tzetzes loco laudando χαλκουργὸν dicit.

l) Tzetz. Chil. VIII. hist. 193. v. 340. Hic iterum quaestionem moneo de artifice κατ' ἐξοχὴν νησιώτῃ dicto, inchoatam Aegineticis p. 102., dehinc tractatam a Fr. Thiersch de epochis artis II. Not. p. 34. (cf. Schorn de studiis artif. Graec. p. 206. n. 33.), quem vt mea emendasse libenter confiteor, ita de suis nonnulla mihi nunc concessurum spero. Sed plene exhibenda, quae ad eam quaestionem pertinent. Lucianus de rhet. praec. 9. artifices priscae artis Hegesiam et Critiam τὸν νησιώτην appellat. Idem Critias ὁ νησιώτης ab eodem, Philops. 18., Harmodium et Aristogitonem tyrannicidas aere po-

20. Alter Phidiae discipulus, *Agoracritus* Parius, quanquam fama minor Alcamene, quippe quem antiquitas proximo post Phi-

suisse dicitur, quos scimus factos esse, postquam priores Antenoris statuas Xerxes abstulerat, paucis post pugnam Salaminiam annis, cf. Pausan. I, 8, 5. Arrian. Exped. Alex. III, 16, 4. Marm. Par. Ep. 55. Iam hinc intelligitur, Critiam τὸν νησιώτην eundem esse qui alibi ὁ 'Αττικὸς appellatur. E Luciano autem Plinium XXXIV, 8, 19. correxit primus Hadr. Iunius: *Quo eodem tempore* (Olymp. LXXXIII.) *aemuli eius* (Phidiae) *fuere Alcamenes, Critias Nesiotes* (vgo Nestocles), *Hegias* (idem qui alibi Hegesias). Coniecturam Nesiotes vt suam profert Gedoynus in Vita Phidiae, male perscripta, in Act. Acad. Inscr. Gallicae T. IX. p. 190. Atque eodem plane modo nomina duo priora coniunguntur a Plutarcho reip. ger. praec. 5. p. 146. H., artifices recensente *Alcamenem et Nesiotam et Ictinum*, vbi Nesiotam ipsum illum Critiam esse dubitari nequit (minus recte tractauit locum Wyttenbachius, pessime Reiskius), atque apparet, Atticum hominem significari, cum omnia ibi exempla ex Atheniensium republica petantur. Iam insulam Atticam, vnde Critias nomen nactus est, Thierschius vnam illarum putat, quae siue insulas siue saxa appellare malis, circa Atticam disiectae iacent, vt insula Patrocli, Helena aliaeque. Id vero improbabile, cum temporibus liberae Athenarum RP. homines Helena oriundi nunquam memorentur, ita vt nullus ibi demus fuisse videatur. Cf. Boeckh de metallis Laurii in Actis Ac. Berol. a. 1816. p. 110. Neque Belbinitam putauerim, cum Belbinita et Atheniensis sibi opponantur, Herod. VIII, 125. Potius Salaminium dixerim, nisi ex iis, quae de Alcamene tradidi, probabilior ratio se offerret. Nempe etiam Critias e cleruchis Lemniis fuisse atque sedem in ea insula fixisse videtur. Neque veri dissimile, Alcamenem, cum in Lemno insula viueret, Critiae institutione vsum esse, quapropter vtriusque nomen a Plinio et Plutarcho coniungitur, postea autem in Phidiae disciplinam transiisse, sed ita vt huic sese non totum dederet. Critiam diutius in ea insula vixisse necesse, quod inde colligo, quod nomen τοῦ νησιώτου huic magis, quam Alcameni, adhaesit. Fortasse etiam cum officina quadam aerariorum Lemnia coniunctus erat,

F

diam gradu collocauit *m*), magistro tamen magis acceptus fuisse videtur, cuius gratiam etiam aetatis flore meruisse traditur *n*). Hinc puerum adhuc illius disciplinae traditum esse colligimus. Atque eum coniunctissimum fuisse cum Phidia etiam hinc intelligitur, quod perpauca ipsius memorantur opera, et nulla fere, quae veteres scriptores non dubitent vtrum Phidiae fuerint an Agoracriti *o*). Nempe hisce vtrumque manum admouisse, fama seruauerat; in aliis in quibus discipulus magistro operam suam commodauerat, minus illustre nomen splendidiore penitus obscuratum erat. Contraria quidem his narrare videtur Plinius: Phidiam e suis operibus pleraque Agoracriti nomini donasse; sed cum fama atque ambitio possidentium Agoracrito illustrius nomen praeferret, dona illa ad magistrum relata esse videntur. Sed ex illis signis, quae cuius sint dubitatur, sunt Magna Mater in Metroo Athenarum, quam Agoracrito Plinius *p*), ceteri Phidiae tribuunt *q*), atque Nemesis Rhamnusia. Id signum colosseum, nam decem cubita altum erat *r*), cum crisin archaeologorum iam saepius exercuerit *s*), paucis tantum exponam,

---

quae a statuariis Samiis, qui ibi artem factitanere (Aeginet. p. 99.), atque a Glauco Chio (Amalth. III. p. 25.), vel, si vis, ab antiquis Lemni Aethalidis et Hephaestiadis originem repetebat.

m) Paus. V, 10, 2.

n) Plin. XXXVI, 4, 4, 3. Pausan. IX, 34, 1.

o) Pausanias tantum Iouem et Minervam Itoniam in aede ad Coroneam opera Agoracriti habet, l. l.

p) XXXVI, 4, 4, 3., quo loco non dubito, quin opus in Magnae Matris delubro ipsum sit deae signum.

q) Pausan. I, 3, 4. Arrian Peripl. Pont. Eux. apud Hudson Geogr. min. I. p. 9.

r) Hesych. s. v. Ῥαμνουσία. Cf. Strabo IX, 396 c.

s) Winckelmann Hist. Art. T. VI. p. 42. ed. Dresdens. Editores in Annotat. VI, II. p. 59. Herder de Nemesi (Zerstreute Blätter, zweite Samml.) p. 228. Zoëga Abhandlungen ed. Welcker p. 56. 62. et quae

quae mihi de eo vera vel certe probabilia videantur. Primum nihil plane obstat quominus famae receptae credamus, Athenienses et Alcameni et Agoracrito Venerem e marmore faciendam mandasse ea lege, vt sibi inde eligendi, quae potissimum placeret, optio esset, eoque consilio, vt vtram optassent, ea in delubro deae in hortis (ἐν Κήποις) dedicaretur. Id vero signum, quod fieri volebant, si nobis mente fingimus, diligenter amouenda est imago Veneris, quae vt cuiusuis facile oculis obuersetur, opera artis iam emollitae et delicatulae fere effecerunt. Verum prisca illa Venus, vt iam omnibus notum est, vestita fingebatur, nisi quod plerumque tunicae sinus laxatus et demissus alteram mammam leviter denudabat, neque vestita tantum sed diligenter culta et ornata, et vultu non meretriculam sed magnam quandam et caelipotentem deam referente, denique sedentis specie, quia haec templorum cultui aptior videbatur. Iam Venus, quam Alcamenes fecit, Atheniensium iudicio potior habita est, et posterioribus etiam temporibus, cum ambitio omnis iam dudum deferbuisset, opus huius sculptoris absolutissimum censebatur atque maxime ob oris et manuum pulcritudinem laudabatur *t*). Sunt tamen, qui Agoracritum non opere sed ciuitatis studio contra peregrinum suo fauentis victum esse tradant *u*). Et profecto spernendum et hoc opus esse non poterat, cui ipse Phidias manum vel reuera adhibuit vel adhibuisse dicebatur, ita vt, licet tabellae appensae ΑΓΟΡΑΚΡΙΤΟΣ ΠΑΡΙΟΣ ΕΠΟΙΕΣΕΝ inscriptum esset *x*), Phidias tamen a plerisque scriptoribus auctor signi nuncuparetur *y*). Quin id M. Te-

Welcker addidit p. 417. H. Meyer Art. Hist. II. p. 83. Siebelis ad Pausan. I, 33. p. 121 sq.

t) Lucian. Imagg. 6. cf. Paus. I, 19, 2.

u) Plin. XXXVI, 4, 3.

x) Antigon. Caryst. ap. Zenob. Prov. Cent. V, 82. Tzetz. Chil. h. 154. Ch. VII, 930.

y) Paus. I, 33, 3. Pompon. Mela II, 3. Hesych. s. v. Ῥαμνουσία. Suid. s. v. Ῥαμνουσίαν. Photius Lex. Ῥαμνουσία p. 482. 12. Tzetz. Chil. I, 1.

rentius Varro *z*) omnium, quaecunque viderat, signorum summis laudibus extulit. Hoc igitur cum spreuissent Athenienses, Agoracritus vendidit Rhamnusiorum demo, vt ibi nomine Nemeseos poneretur. Quod fieri posse ne dubites, obseruandum, Nemesin Rhamnunte cultam, non modo inuidiam deorum, sed rerum omnium dispensatricem et moderatricem, numen fuisse Veneri illi primaeuae haud dissimile *a*). Itaque mali arboris ramusculo nemo mirabatur, sicut Venerem, ita et Nemesin insigniri *b*). Cetera symbola, sicut coronam ceruis et Victoriis exornatam atque phialam Aethiopum, iustorum hominum, sigillis insignem, post signum marmore confectum e metallo adiecta putauerim, cum pateras, quas deorum imagines manibus tenebant, satis constet persaepe fuisse aureas. Etiam basin signi ab artifice tum demum additam, postquam compertum habebat, Nemesin fore quod signi fecerat, anaglypha in ea exsculpta luculenter docent *c*).

Diodotus, cui quidam apud Strabonem IX, 396 c. hoc signum tribuunt, a ceteris ignoratur. Plinius de signo Alcamenis: huic summam manum ipse Phidias imposuisse dicitur, affirmans (XXXVI, 4, 3.) de alio cogitare, de alio loqui videtur. — Welckerus l. l. cum aliis dubitat, an aliud sit signum, quod Phidiae et quod Agoracrito tribuitur, atque etiam hoc ad fati *νέμεσιν* declarandam inuentum suspicatur a grammatico, quod Athenienses signum aspernati essent, postea Nemeseos sub specie summis laudibus nobilitatum. Fateor sedulo cauendum esse, ne inuentis sophisticis et epigrammaticis fallamur; nihilominus, cum in hac narratione nihil plane rebus aliunde cognitis refragetur, hanc certe veram habeo.

z) Apud Plin. l. l.

a) Suidas et Photius ll. ll. de Nemesi ea: *αὕτη πρῶτον ἀφίδρυτο ἐν Ἀφροδίτης σχήματι.*

b) V. de eo praeter Pausaniam Hesychium, Suidam, Photium, Zenobium ll. ll.

c) Nam quod primo loco caelatum erat, Helena a Leda ad Nemesin deducta, Paus. I, 33, 7., id tantum ad Nemeseos fabulas referri

21. Haec de Agoracrito. De *Colote* praeter ea quae superiore loco attulimus, nihil relatu dignius affertur *d*). Neque de *Paeonio* Mendaeo. Sed fortasse Phidiae discipulis addi poterit *Theocosmus* Megarensis. Is enim, quanquam Phidia multo iunior, quippe qui etiam post pugnam ad Aegospotamon artem exercebat *e*), tamen ab illo in Ioue ex auro et ebore fingendo adiuuabatur, quod facit vt nexu quodam disciplinae eos coniunctos putem *f*). Sed confectioni eius signi obstitisse videtur casus ille, qui bello Peloponnesiaco facem praetulit; atque Phidia e viuis exemto Theocosmus Iouem absoluere solus vel non audebat, vel operis magnificentia opes ciuitatis superabat. Ita factum, vt ad posteriora vsque tempora facies tantum dei ex auro et ebore colligata splenderet, sed reliquum corpus gypso tantum atque luto suppletum esset.

---

potest, non ad Venerem. Cetera idem filum sequuntur, cum ad Tyndaridarum et Pelopidarum gentes spectent, excepta anaglyphorum extrema parte, qua heroes pagi vicini, Oenoae (est Oenoa Aeantidos tribus pagus), exhibebantur. Scripsi haec maxime ob Annotat, in Winkelm. Opp. T. VI, 2. p. 61.

d) Statuas philosophorum fecisse, Plinius XXXIV, 8, 19, 27. Non credo.

e) Pausan. X, 9, 4.

f) Paus. I, 40, 3.

DE

PHIDIAE VITA

COMMENTATIO ALTERA

C. ODOFR. MUELLERI,

RECITATA IN CONSESSU SOC. REG. D. XXX. APRILIS A. MDCCCXXV.

1. Superiore tractatu ex antiquorum scriptorum locis narrationem de ea Phidiae vita contexuimus, quae in omnium conspectu agebatur. Quo nobis viam muniuisse videmur ad cognoscendam eam hominis vitam, quae ingenii actione continetur, quam interiorem dicere solent. Eam quidem in Phidia fere omnem artis, quam nunc plasticam dicere solemus, studio transigi necesse, cum huic omnem, quae in eo erat, animi vim, ingenii alacritatem, agendi sollertiam impenderit. Atque agendi gnauam sollertiam iam agnoscimus in multiplici varioque, quo is vnus vir excellebat, artis exercendae genere. Nam de tabulis, quas pinxit, supra vidimus; idem autem ex aere statuas posuit; idem marmora sculpsit, quod praeter Aristotelis aliorumque loca *a*) duae Veneres demonstrant, quas

a) *Σοφὸς λιθουργός*, Ethic. ad Nicom. VI, 7. cf. Hesych. T. II. p. 1506. *Φειδίαι λιθοξόοι.* A Dionysio, de Dinarcho 7, Phidias *γλυφεὺς* Polycleto *πλάστῃ* opponitur. Tzetz. Chil. VIII. h. 192. v. 328. de Phidia: *καὶ ἀνδριάντας χαλκουργῶν καὶ γλύφων* (ex marmore) *δὲ καὶ ξέων* (ex ebore). Etiam Minervam in Hecatompedo e marmore facturus erat, ni Athenienses eam pretiosiore materia constare iussissent. Valer. Max. I, 1 ext. 7.

eius manu sculptas antiqui auctores memorant *b*); idem denique toreutices siue caelaturae peritissimus, et in signis ex auro et ebore colligandis, quam fabricam veteres scriptores eodem vocabulo Graeco complectuntur, eximius erat. Quid quod ei, cui Pericles omnia, quibus Athenae tum exornabantur, opera regenda et gubernanda tradidit, cuiusuis artis, etiam architecturae, peritia inesse debebat. Et cum in aedibus illis struendis et poliendis ornandisque fabri tignarii, aerarii, lapicidae, tectores, sculptores, tinctores, pictores, fictores, aurifices, eboris ducendi et colligandi periti, aulaeorum textores plumariique assidue occupati essent: his omnibus dux et imperator praeerat vnus Phidias. Sed is quo maiore ambitu artem exercebat, si operis atque materiae ratio habetur, eo angustioribus finibus sese continebat, si, *quos* posueris, spectas. Etenim diis fere solis is artifex artem suam consecrauerat, ita vt inter statuas et signa eius manu sculpta, quotcunque ab antiquis commemorantur, hominis nulla occurrat imago nisi pueri ab ipso dilecti Pantarcis *c*). Quod si verum, haud scio an Quinctialiani *d*) reprehensio inanis sit: Phidiam diis quam hominibus efficiendis meliorem artificem fuisse. Contra athleticarum imaginum fabricam, quamuis ars adolescens et vinculis priscae pietatis sese exsol-

b) Altera Pario saxo excisa Athenis, Paus. I, 14, 6., altera, de qua Plin. XXXVI, 4, 4, 3., tum Romae in Octauiae porticibus posita. Eleorum Venerem Uraniam Phidias ex auro et ebore fecerat. Quod autem Scholia in Gregor. Nazianz. ap. Gaisford, Catal. Mss. Clarkian. p. 36., quae de Phidia permira narrant, etiam Venerem ei tribuunt, quae spectantem quemuis libidinose commouerit, a Phidiacae artis charactere plane abhorret.

c) Nam Pantarcen a Pausania VI, 4, 3. peritis significari, mihi cum Kuhnio persuasissimum est. Atque egregie Siebelis rationem ostendit, cur eadem statua et hic et VI, 10, 2. memoretur. — Igitur duo signa palliata, de quibus Plin. XXXIV, 8, 19. heroum imagines fuisse videntur.

d) Instit. XII, 10.

vere gestiens magna inde ceperit incrementa, aspernatus est is, qui absoluta iam et matura arte ad summa quaeque praestanda vtebatur: ex quo perspicitur, qua se ipse dignatione Phidias habuerit.

2. Eandem vero ei dignitatem tribuit vnanimis et aequalium et posterorum in antiquitate consensus, qui eo maioris faciendus est, quo magis temporibus mutari et pro ingeniorum varietate inter se distare alias de artis operibus hominum iudicia videmus. Sed Phidiam nemo fere erat, qui non omnibus anteposuerit *e*), nemo, qui in vlla artis parte necessaria reprehendere ausus sit, ita vt morosas omnes et iniquas cauillationes antiquitas reliquerit iis, qui nostris temporibus ieiuni scilicet et artis instinctu intacti critici audire cupiunt. Iouem Olympium Phidiae Plinio teste *f*) nemo aemulabatur, quippe qui Quinctiliano auctore *g*) adiecisse aliquid etiam receptae religioni videbatur, adeo maiestas operis deum aequauit. Et quid ad laudem signi alicuius efficacius dici potest, quam habitum esse infortunium, si quis, antequam id conspexerit, diem obiret *h*), contra omnium malorum, quae aliquis perpessus sit, eius signi aspectum esse Nepenthes *i*). Sed in laudando hoc vno signo multum grassata est Graecorum facundia, quae quidem alias in operibus artis describendis loquacitatis non arguitur, verborumque strepentium inani iactatione multum cedit nostris hominibus.

3. At fuere tamen etiam inter antiquos, qui in quibusdam Phidiae antecellere statuerent Polyoletum, et huno Ageladae disci-

---

e) Quod Pausanias Onatam nullo Atticorum inferiorem dicit, singulari artis Aegineticae studio tribuo.

f) XXXIV, 8.

g) Instit. XII, 10. cf. Polyb. Exc. XXX, 14, 3., vnde hausit Suidas s. v. Φειδίας. Cf. Liv. XLV, 28.

h) Arrian. Epictet. I, 6.

i) Dio Chrysost. Or. XII. p. 208.

pulum et Iunonis apud Argiuos statuae auctorem. De qua vbi loquitur Strabo *k*), *Polycleti signa eburnea, quanquam a colossis Phidiae granditate et magnificentia superentur, omnibus tamen arte praestare*, affirmat. At aperte refragatur Quinctilianus, qui Phidiam in ebore *longe citra aemulum* fuisse narrat, sed facit cum Strabone Plinius, *toreuticen* (quae ars etiam in ebore et auro componendo versabatur) *a Phidia apertam et demonstratam* dicens, *sed consummatam a Polycleto*. At Strabo et Plinius ex mea quidem opinione nihil aliud his verbis significant nisi quod in materia tractanda, in ebore secando, poliendo, conglutinando quaedam a Phidia adhuc ignorata adinuenit Polycletus, quippe qui Iunonem nonnullis annis post Iouem Olympiae positum fecit. Eaque opinio inde subsidium nanciscitur, quod cum ebur in Iouis simulacro aliquot annis post solutum ruptumue hiaret eoque consarcinando Damopho Messenius magnam laudem et gratiam mereretur, nihil vsquam simile de Iunonis imagine relatum legitur. Quanquam neque Phidiae tempore ars eboris tractandi poterat esse inculta, quod caue ne tibi e Plinii verbis sumas, cum eam plurium antea saeculorum continuo vsu prouectam fuisse satis constet. Sed in his tamen, vt dixi, aliquid profecisse potest Polycletus. Nihilominus in signo vniuerso componendo, commodulando et ad opticas quoque regulas commetiendo Phidiam summum iam artis gradum consecutum esse, docet antiquitas *l*), et nisi idem colorum rationem et effectum probe intellexisset, diuersus et multiplex eorum in hoc signo splendor oculos intolerabili vi percussisset et offendisset. Contra qui Polycleto fauent, niti possunt etiam iudicio artificum *m*), quo inter Amazonas in aede Dianae Ephesiae dedicatas maxime probabatur Poly-

k) VIII, 372. cf. Quatremère-de-Quincy Iupiter Olympien p. 326 sqq.

l) Cf. Tzetz. Chil. VIII, 193.

m) V. Plin. N. H. XXXIV, 8. Etiam Xenophontens Socrates, Memorab. I, 4, 3., Polycletum ceteris omnibus artificibus praefert. Dubito, an Platonicus Phidiam primo loco posuisset.

cletea, alterum ab ea locum tenebat, quam Phidias ex aere fecerat. Sed ne ea diiudicatione abutamur, reputandum nihil fere Amazonis figura accommodatius fuisse Polycleti ingenio, quippe qui vltra laeues genas non audebat et in signis quadratis, stantibus vel leniter mouentibus, quales fuere viragines illae, summam laudem merebat. Atque vt liceat quaedam de Phidiae ingenio praeripere vt eius cum Polyoleto comparatio institui posset: hic sine dubia regulae arti suae propriae scientissimus, modi mensuraeque intelligentissimus, decoris denique formaeque dignitatis erat observantissimus, ita vt, qui formis figurisque ipsis canonicisque quibusdam lineamentis artis summam inesse putarent, palmam ei libenter concederent: contra quibus persuasum est, ad animi sensus pulchriores vel, vt verbo vtar, ad ideam quandam altiorem et diuinam exprimendam humani corporis forma vti summum quemque artificem, eos omni aeuo Phidiam praeferre consentaneum erat *n*).

---

n) Ne in his, quae de *Polycleto* dixi, parum accurate distinxisse videar, moneo me cum Pausania nunc distinguere Polycletum Argivum maiorem, Iunonis signi auctorem, a minore quodam, Naucydis discipulo, Paus. VI, 6, 1., sed me Argiuum maiorem eundem arbitrari, qui a Plinio Sicyonius, Ageladae discipulus, canonis repertor et toreutices consummator dicitur. A Plinio hunc Sicyonium ab Argiuo maiore non distingui apertum, nam a quo toreuticen consummatam rectius dixeris, quam ab eo cuius ξόανα χρυσελεφάντινα Strabo dicit (loquitur autem de signo Argiuo) τέχνῃ εἶναι κάλλιστα τῶν πάντων? Sed etiam cetera, quae de Polycleto Argiuo et Sicyonio referuntur, egregie concinunt, ita vt Quinctiliani verba (XII, 10.): *Diligentia ac decor in Polycleto supra ceteros: cui quanquam a plerisque tribuitur palma, tamen, ne nihil detrahatur etc.*, si Argiuum et Sicyonium distinguere velis, plane nescias vtri tribuas. Et cum multi sint scriptores, qui laudes Polycleti canant, num eos omnes aut inscitiae aut summae negligentiae condemnabimus, quod nullus eorum duos esse Polycletos, vtrumque in arte principem, Phidiaeque vtrumque aemulum, ne nutu quidem significauit? Deni-

4. Vt denique Polycleius artem in quibusdam rebus vltra Phidiam prouexerit: ipse iam profecerat a Phidia, cui quidem aequalis erat, sed nonnullis Olympiadibus, si primaria vtriusque opera spectas, posterior. Phidias autem quam longe post se reliquerit eos, qui ante eum artem factitauerant, iam inde intelligitur, quod nusquam cum iis eodem praestantiae et honoris gradu ponitur. Quid? nonne paene obliti fuisse videntur Athenienses omnium, quos ante Phidiam habuerant, artificum: tam raro nominum olim fortasse splendidorum, sed Phidiae insequentis laude plane obscuratorum, Antenoris, Hegiae, Critiae insularis, mentio iniicitur. Neque in ceteris artis domiciliis quisquam inter antiquiores artifices reperitur, qui Phidiae aemulus habitus sit. At cur haec dico? Ne putes, vt, panegyristae instar, Phidiae solius laudes eleuem, ceteros deprimam. Sed eo consilio, vt ostendatur, artem Graecam

que quomodo excusabimus et Plinium et Pausaniam, quod hic Sicyonii, ille Argiui penitus oblitus esse videtur? Iam vides statuendum, Polycletum natione Sicyonium, cum in disciplinam Ageladae Argiui venisset, quod puto circa Ol. LXXX factum esse, et mox artis laude florere coepisset, domicilium fixisse Argis, in vrbe opificiis tum satis celebri, eumque ab Argiuis, fortasse ob Iunonem positam, ciuitate donatum esse. Haec opposui parti eorum, quae Thierschius disputauit, Epoch. art. II. not. p. 43. 62. Ceterum is Polycletus, Sicyonius idem atque Argiuus, Phidia aetate non maior sed minor erat, quippe qui Iunonem Argiuam post aedem Ol. LXXXIX, 1. crematam posuit. Atque si Milichii Iouis signum statim post τοὺς χιλίους Argis eiectos factum ponis (Paus. II, 20, 2.): Polycletus maior eius auctor erit, idque opus Ol. LXXXX, 4. vel proximis annis peregisse censendus; sin statua erecta est post σκυταλισμὸν (quod statui de Doriensibus scribens L. III, 9, 1. p. 145.) de Polycleto minore, Naucydis discipulo, Olymp. XCV ad CI florente, cogitandum est. Neque Plinius, de Sicyonio agens, nisi eum Phidia minorem fuisse nouisset, ab hoc toreuticen inchoatam, ab illo consummatam dicere poterat.

sub Phidiae tempus *non continuo quodam progressu* sensim et pedetentim esse prouectam, sed *repentino motu atque impetu* ad altissimum, quem fere assecuta est, gradum tetendisse. His verbis significaui, in quibus summa huius disputationis continetur, et quae vt quam clarissima in luce ponantur allaborabo.

5. Quod vt fieri possit, inquirendum primo loco in rationem viamque, qua ars per aetates perihodosque temporum excolatur, crescat, immutetur: quam vocabulo, quod recentiores non inepte confinxerunt, artis historiae *organismum* appellare poteris. De ea ratione primus in historia artis describenda cogitauit Ioannes Winckelmann, eoque vno iam, vt inter principes qui litteras illustrauere, viros censeretur, meruit. Is enim viderat, etiamsi parum claris verbis expresserit, artem a populo quodam factitatam esse velut corpus quoddam vnum et totum, quod vitam agat continuam et cohaerentem, cuius sequens quodque momentum ab antecedente pendeat, et prius seminis instar, qualia futura sint posteriora, iam indicet: quod tamen non ita intellexeris velim, sicut multi intelligunt, vt in primo quodam causa necessaria quaerenda sit sequentium omnium, sed ea causa habeatur vitae totius conformatio et lex quaedam suprema, quae in singulis omnibus peraeque conspicitur *o*). Puto idem fere significare voluisse Iosephum Schelling in oratione, quam in consessu Academiae Monacensis habuit, de Winckelmanno ita pronunciantem: eum virum primum artis opera ad naturalium rerum rationem et leges considerasse, cum ante eum omnia, quaecunque ab hominibus peragerentur, ab arbitrio pendentia et lege omni soluta haberentur eaque mente tractarentur. Sed vt rem dilucidioribus verbis exponamus, non de arte vniuersa, sed de singulo artifice dicamus. Quod igitur artifex artem suam certo quodam modo exercet, eius rei causa primaria sita est in hominis

o) Cum his conferri pernelim, quae ingeniose disputauit egregius Batavus *J. R. Thorbecke*, Ueber das Wesen und den organischen Charakter der Geschichte. Göttingen 1824.

naturali indole, cuius causas quanquam indagare non possumus, id tamen affirmari poterit, hominem iam nasci populo nationique, ad quam pertinet, quodammodo conformem: alioquin nulla conformari posset populorum certa natura. Naturam autem hanc quae excolunt, dirigunt, formant, sunt exempla, opiniones receptae, institutio, est igitur aetatis populique ingenium. Iam homo natura et institutione ad aetatem nationemque suam ita conformatus, vbi se ad artem colendam conuertit, accedit ad eam antecedentium artificum opera in certo quodam gradu constituta, atque eam vel eodem retinebit vel ad altiorem euehet vel ad inferiorem delabi patietur. Quorum quid et quo quidque modo facturus sit, pendet tum ab hominis ingenio, tum vero ab ipso, quo bonae artes nunc constitere, gradu separatim considerando.

6. Varia enim et diuersa horum graduum est ratio et inter se coniunctio et affinitas, de quibus fere dicere licet, quae Cicero librorum de republica pluribus locis: *certum esse conuersionis cursum mirosque orbes et quasi circuitus in rebuspublicis commutationum et vicissitudinum.* Potest esse ars statu quodam, in quo omnes acquieuere, tum quia meliorem, qui ea aetate viuunt, pro ingenii viribus assequi non valent, tum quia nihil est quod desiderium excitet et stimulum admoueat. Hunc statum auguramur fore diuturnum, eumque duraturum, donec ea hominum natio, in qua artes illae coluntur, eo vsque adoleuerit, vt suam ipsa artem adspernetur. Alii gradui insitus est fortasse eiusmodi desiderii igniculus, atque homines notionem de praestantioribus operibus nescio vnde imbiberunt, sed dormit ea quasi in pectoribus, inueteratae consuetudinis mole oppressa et sepulta, ita vt ad eam suscitandam et explendam insolita quaedam requiratur virium contentio, et aeuum virum exspectare debeat huic parem. Quid? nonne magna fiet mutatio, cum hic exoritur, et vix metuo, ne diu defuturus sit. Denique gradus sunt quam proximi aliis quibusdam, atque in eos quodammodo proni et inclinati, ita vt etiam mediocres vires eos attin-

gere queant, et ars, vt ita dicam, per hominum aetates ordinatim et leniter processura videatur. His gradibus tantum descripsimus vitam, quam ars separatim spectata agit; sed facile intelligitur, variari species, si in computationem adhibeas, quae externa aguntur. Quo fit, vt in rerum historicarum causis indagandis multitudine plerumque eorum, quorum ratio habenda est, fere occaecemur. Vt exemplum ponam, statuamus artem ad gradum peruenisse, vnde ad alium prope situm facilis ille patet et procliuis transitus, sed bello diuturno, quod homines ad eam exercendam idoneos auocauerit, esse retardatam: iam silent arma, redeunt opifices, feruent denuo officinae, et nihil magis consentaneum, quam proximis annis magna et eximia praestari. At talia mitto, vt quae artis cursum quidem adiuuare vel ei moram et impedimentum afferre possunt, sed motus principium continere non possunt. Id contra vrgeo, quod ad nostram quaestionem maximi momenti esse videtur: artis non esse in eadem natione continuum et aequabilem semper processum, sed gressum modo tardiorem atque segnem, modo velociorem et praecipitem, saepe etiam cursum et volatum, cuius celeritatem oculis vix assequi possis. Neque tamen eo tolli putes singulorum graduum inter se coniunctionem et naturalem quandam necessitudinem. Quid quod nulla plane intelligitur vita, quin post certum temporis decursum noua et ante incognita ad lucem proferat, quae proximorum, quae antecessere, nexu soluta esse viderentur, nisi vt inde naturaliter sequerentur, vniuersae vitae lex et norma efficeret. Itaque sicut in planta, cum florescit, noua existunt et a ceteris omnibus diuersa membra, atque vitae omnis ratio mutatur, siquidem quod antea totum fuerat in sua forma absoluenda, nunc nouae condendae caeco quodam appetitu regitur, atque vt eiusmodi ambitus et perihodi in omnibus rebus, quibus natura vim vitalem impertiuit, obseruantur p): ita etiam in eo vi-

p) Haud inutile erit ad hunc locum comparare, quae *Goethius* de Metamorphoseos plantarum legibus egregie obseruauit.

tae genere, quod mente et animi actione, neque tantum in singulis hominibus sed etiam in natione hominum, peragitur, sunt conuersiones quaedam, quibus quae efficiuntur, ex antecedentium serie non aliter fluunt, nisi quatenus hac absoluta nouam inchoare iubet ratio et lex vitae totius.

7. Quae omnia ne aliena a nostro loco putes, dicta ea confiteor contra eam de artis historia notionem, quam a Winckelmanno inde acceptam recentiores, ii maxime qui Winckelmanni opera cum commentariis in Germania edidere, excoluerunt et multi ad hunc vsque diem retinent *q*). His enim persuasum est de continuatione artis ab antiquissimis inde temporibus ad summum absolutionis gradum, quem demum Praxitelem, Lysippum, Apellem assecutos dicunt, eaque tam arcta atque adstricta, vt nullus fuerit transitus non praeparatus, nulla via non affatim munita, nullus accessus non facilis et expeditus. Quae notio cum hominum animis fixa inhaereret, etiam de Phidia ita statuendum videbatur, vt, cum priores arti iam neruos atque lacertos addidissent, et grandes atque fortes diis tribuissent formas, is artifex cum grandi hoc validoque genere pulchrum ita coniunxerit, vt sublime assequeretur, suaue

q) Winckelmannus et ipse eam plerumque sequitur, quanquam idem Hist. art. IX, 2. Opp. T. VI. p. 32. fatetur, artem ab Agelada ad eius discipulos repentino quodam motu et impetu prouectam esse, sicut poesin ab Aeschylo ad Sophoclem. (Quod quidem exemplum non conuenit.) Eadem notio regnat, vt dixi, in commentariis Winckelmanni operi adiectis (v. praecipue Opp. T. V. p. 517.) et in H. Meyeri Historia Artis, quem tamen iam ectypa marmorum Elginianorum docuere, artis inde a seueriore genere ad absolutam formae dignitatem celeriorem transitum statui debere. T. I. p. 297. Nunc autem plures eam impugnant, inter quos Fr. Thiersch eminet, cum ante illa opera accuratius cognita communi fere omnium opinione stabilita fuerit, quod etiam affirmat Quatremère-de-Quincy, litteris ad Canouam datis p. 107.

tamen et iucundum non contingeret, quippe qui in toto ponendo sedulus, quid elegans esset atque placeret in singulis, parum attenderet, et hacpropter in vestibus plicandis, capillis disponendis aliisque eiusmodi rebus rudem antiquitatis morem non emendaret. Haec si vera sunt, equidem profecto non intelligo, cur Phidiae vnius gloria nomina priorum artificum tantopere depresserit, praesertim cum pulchritudo, quae eius operibus tribuitur, seiuncta a suauitate res quaedam ambigua et obscura esse videatur. Iam igitur mihi officium imposuisse videor vt explicem, quid ex mea opinione Phidiacae arti proprium fuerit ac singulare, eamque tanta intercapedine ab omni priorum molimine disiunxerit.

8. Id vero declarari non poterit, nisi prius, quem ad gradum ante Phidiam ars adducta fuerit, diligenter quaesitum fuerit. Huius vero cognitionis duo sunt fontes, sicut duplex omnino est materia, ex qua artis historia construitur. Tum enim scriptorum locis vtimur, tum operum ad nostrum vsque diem seruatorum demonstratione. Sed quae scriptores suppeditant, quum nullus inter eos superstes sit, cui, quid quisque artifex praestiterit, docere propositum esset, omnia sunt pertenuia; ac de genere artis, quem stilum vocare solemus, per aetates immutato nihil fere relatum legeremus, nisi scriptores quidam rhetorici ad suae artis progressionem declarandam statuariae historiam in auxilium vocassent. Quae ab his dicuntur et significantur, si coniunxeris, haec efficiuntur. Callonis Aeginetae, quem post Olympiadem LX floruisse arbitrantur, signa duriora et Tuscanicis proxima fuisse; etiam Canachi Sicyonii, qui circa tempus bellorum Persicorum florebat, rigidiora quam vt veritatem imitentur; deinde Hegiam Critiamque, Canachi aequales, ob accuratam quidem sed seueriorem lineamentorum descriptionem atque neruos et toros austerius indicatos notari; iam minus rigida fuisse Calamidos, artificis egregii mox insecuti, signa; atque molliora omnibus supradictis Myronem fecisse, Phidiae aequalem, neque ta-

men etiam haec satis ad veritatem adducta *r*), ita vt, quam tenaciter arti etiam florentissimae priscus quidam rigor inhaeserit, appareat: quo magis obseruandum est, hunc ab antiquis nunquam reprehendi in Phidia. Sed quo pauciora sunt, quae hac ratione assequimur: eo plura scriptores recentiores altera illa via sibi comparare studuerunt, quae operibus ipsis, quorum auctores vel aetas saltem quae protulerit, probabiliter constitui possunt, historiam artis superstruit. Vtile sane et laudabile studium, nisi audacius interdum in eo grassata esset coniectandi licentia, tum certis antiquitatis sculptoribus signa adhuc exstantia ex arbitrio attribuens, tum etiam ea opera, quae ad certum auctorem nullomodo referri possunt, ita inter se connectens, vt seriem continuatam efficiant, quae interuallorum coniecturali quadam computatione annorum certum spatium expleuisse creditur. In quo coniectandi genere persaepe etiam speciem veritatis desidero *s*); idque omnino tum tantum admitterem, si vna fuisset in vniuersa Graecia artis disciplina, quae quum artem continuo studio excoleret, suum exemplum omnes simul artifices sequi cogeret, ita vt, quod illa forte iuuenisset, id statim vbique antiquioris artificii loco substitueretur. Sed eiusmodi *μοναρχία* in omni Graecorum vita non erat, et ars variis locis

r) Coniunximus loca Quinctiliani Inst. XII, 10. Ciceronis Bruto 18, 70. Luciani de rhet. praec. 9.

s) Si ex gr. Henr. Meyer Artis hist. I. p. 33. opus anaglyphum in puteali Capitolino tempori arcae Cypseli, Genium aereum in aedibus Barberinis Rhoeci Theodorique aeno, vetustum Minervae caput in Museo Florentino Dipoeni et Scyllidos temporibus attribuit, aram triquetram Dresdensem similem putat operi caelato in throno Apollinis Amyclaei, truncum Minervae ibidem asseruatum Dorycliдае Medontisque statuis, et quae plura eiusmodi vir de artis historia meritissimus eo loco ὡς ἔπος εἰπεῖν hariolatur. Quodsi statuis hisce et anaglyphis *tituli* adessent, de plerisque longe aliter iudicatum iri, commonstrare possunt artis monumenta, quae in Boettigeri Amalthea T. III. tractaui.

multis modis gnauiter ac sollerter, aut ignaue et segniter, ex ingenio praesentium vel ex imitatione priscorum temporum factitabatur. Itaque, vt operam illam in disponendis artis operibus collocatam non abiiciam, quin etiam vtilem iudico et necessariam ad explendas historiae lacunas atque hiatus: fundamento tamen ponenda sunt praeter statuas aliquas iamdudum cognitas, quarum primos auctores certos et indubitatos tenemus, ea potissimum artis opera, quae nostris nobis temporibus rara fortuna Graecia ipsa obtulit. Ea enim, dico signa de Hecatompedo et templo Aeginaeo ablata, certis locis iisque artis exercitationo nobilissimis, certis temporibus iisque insignem quendam artis gradum assecutis, publica auctoritate publicoque sumptu facta, quantopere, si doctrinae nostrae fundamenta circumspicis, ceteris omnibus praestent, superueniens quaeque aetas dilucidius perspiciet. Iam igitur vbi quaeritur quo gradu constitutam Phidias artem exceperit: duo tantum, quae id docere possint, equidem noui monimenta, statuas Aegineticas dico et Apollinis Canachei imitationes. Illas enim post bellum Salaminium factas esse, tum aedis, cuius in fastigiis positae erant, architecturae ratio, tum vestis sagittarii Persici in Paride diligenter repraesentata mihi quidem persuasere: hunc, inter Marathonium et Salaminium proelium Mileti erectum, in variis, quae supersunt, statuis et fragminibus, satis certis indiciis post alios mihi agnouisse videor *t*).

9. Ex quibus vtrisque, quae arti his temporibus fuerint propria, facile cognoscitur: corpus humanum summo veritatis studio effictum, quod tamen studium in formis pulchrioribus seligendis non satis eruditum et in toris neruisque indicandis saepe nimium deprehenditur, facies contra oris e more prisco atque tetrico conformata, ita vt certa quidem indoles, quod negari non potest, ex eius figura eluceat, qua iuuenem a sene, masculum ab effeminato, deum ab

t) V. Kunstblatt. Nr. 16. 22 Febr. 1821.

homine dignoscere possis, sed, quae vultum mouent et variant, eo quod animum afficiunt et turbant, omnia adhuc semota haberentur et plane negligerentur. Nam *vultum variare atque animi sensus exprimere* omnino inuentum erat in arte Graecorum statuaria admodum recens, quod Myroni adhuc aliquatenus defuisse scimus, quodque etiam in operibus quibusdam Phidia rectore factis aequi iudices desiderant. Id qui fieri potuerit apud populum cultissimum, sane mireris. Sed Graeci omnino corporum magis curiosi erant quam nostri homines populique recentiores, inter quos artis studium contraria via ab animi affectu in oculis et ore indicando paullatim transgressa est ad corporis membra pulchre et concinne conformanda. His adde, imagines deorum fuisse atque formas athletarum, in quibus ars tum maxime elaboraret: illas vero priscam pietatem sanxisse, et vt immoto essent et seueriore vultu, etiam notionem, quae de deorum vita Graecis plerisque impressa erat, flagitasse: hi quibus lacertis, quo latere, qua crurum agilitate palmam meruerint, modo indicaueris, animi sensus exprimi haud interfuisse. Atque vides, vtramque et idolorum et athletarum fabricam ab initio magis fuisse corporum quam animorum. Denique statuariam artem, in antiquitate regnantem, si cum pictura apud nostros primum locum tenente comparaueris, facile intelliges, in illa plus valere corporum formas, hanc natura sua magis allicere ad animi sensus exprimendos: quo factum, vt etiam inter Graecos, quo tempore antiquus rigor adhuc ora heroum sculptorum obsederat, Polygnotus pictor ob mores hominum eximie repraesentatos laudem ἠθογράφου mereretur, quam ob rem Aristoteles hunc maxime artificem ad iuuentutem liberaliter instituendam et erudiendam commendat. Vnde etiam coniicere libet, Phidiam e pingendi studio aliquantum profecisse et magnum fructum transtulisse ad statuariam artem prouehendam. At fortasse iis, quae supra de sculptoribus ante Phidiam ex ipsorum operibus colligebamus, obmouebitur, ea valere tantum de Peloponnesiis artificibus, non item de

Atticis. Sed et horum arti non mitiorem fuisse et molliorem indolem, quae de Critia et Hegia relata legimus, commonstrant: si quis autem anaglypha in aede Thesei opposuerit, quae quidem corporum numerosa conformatione, motusque tum vigore et vehementia, tum facilitate et gratia, ac vestibus egregie ad veritatem expressis, oris denique humani veriore et viuidiore descriptione ab opere Parthenonis minimo interuallo distant, ea vix dubito quin aliquot annis post templum inchoatum, quum Phidiaca artis disciplina iam emersisset, sculpta dicam *u*).

10. Igitur transeundum est ad alteram quaestionis nostrae partem, in qua quaeritur, quid Phidiae immortale ingenium in arte profecerit et quibus maxime inuentis priores omnes tanto interuallo post se reliquerit. Id ego contineri putauerim hisce. Primum plane sese exsoluisse putandus est regula systematis illius, quo prisca ars maxime in deorum imaginibus tenebatur, et quo, quominus naturae veritatem libere imitaretur, summopere impedita erat. Id quum in statuis Aegineticis cum studio veritatis contendere et luctari quodammodo videamus, ita vt a plurimis corporis partibus iam recesserit, alias tamen adhuc obtineat: abest iam et facessiuit totum a statuis Hecatompedi, quas Phidiae opera censere licet, et peruicit ea formae veritas, quam fore vt ars assequeretur, signa Aeginetica non multo tempore ante promiserant. Haec autem veritas haud propius abest ab altero quodam systemate, quod post haec in

u) Vidi operis in metopis atque zophoro caelati ectypa in Museo Britannico, et cum priores tempus valde obscurauerit, in hoc multa integra relicta sunt, in quibus tamen nihil rigidi et tumidi occurrit, sed omnia vitae succo plena et quae animum iucundo affectu perfundant. Nam in iis iam omnia viuunt ac mouentur, quae in signis Aegineticis adhuc nescio quae vis deuinxit ac continet. Bene repraesentauit fragmenta quaedam operis in Theseo sculpto Eduardus Dodwell: Alcuni Bassirilievi della Grecia Roma 1812. Tb. V et VI, et in Itinerario.

artis disciplinam introductum, et ab hominibus nostri aeui nomine *idealis styli* magnopere concelebratum est, quanquam id artis vitae veroque eius flori fortasse magis nocuit quam profuit. Nam et id formas quasdam atque numeros et rationes inuenit et condidit et sanxit quodammodo, quae pulcriores credebantur quam quas natura rerum vsquam offerret, itaque iis, quos eo pulcritudinis genere ornatos volebat, sicut diis suis Epicurus, non corpus sed quasi corpus, non sanguinem sed quasi sanguinem impertiebat *x*). At profecto pulcrum illud, quod in rerum natura non est, nihil est, neque quidquam ea pulcrius ne cogitari quidem potest. Sed opus est vt, antequam naturam imiteris, quibus modis natura cuiusuis rei in diuersas partes agatur, intellexeris. Primum natura omnium rerum eum habet finem idque sibi propositum, vt se ipsa quam perfectissimam et absolutam efficiat: at opponuntur permulta, quae eam ad eum statum peruenire, aut, si momento temporis attigerit, in eo perseverare plerumque vetent. Quae inde oriuntur in quauis re naturali infirma et morbosa, cogitatione amouenda sunt, vt veritas naturae, quae quidem eo nomine appellari digna sit, sincera et intemerata cognoscatur; amouentur autem vel intimae scientiae ope, vel sensus cuiusdam naturalis, quo cum natura ipsi coniuncti eam sentimus et intelligimus *y*). Is quum Graecae nationi eximius inesset, idemque cum omnibus animi viribus Pericleo tempore maxime excultus et eruditus esset: consentaneum erat vt hoc potissimum, quid naturae omnium rerum caussae et origini in hominum forma creanda propositum fuerit, sentirent et repraesentare auderent artifices. Atqui scimus Phidiam naturae accurate etiam in minimis

---

x) Winckelmann. Tratt. prelim. 4. §. 15. Art. Historia V, 1. §. 18.

y) Cf. quae de eadem re egregie disputauit Ludovicus *Schorn* de studiis Graecorum artificum p. 51. Sed omnium optime errores etiam hic impugnatos profligasse Baronem de *Rumohr*, nunc video (duobus fere annis, postquam supra posita scripseram), dum Italicas eius Lucubrationes lego.

rebus imitandae fuisse studiosissimum, ita vt pisces, quos fecerat, si aquam admoneris, natataros crederes *z*), et apem et cicadam et muscam, harum bestiolarum verissimas imagines, expresserit *a*). In statuis autem Hecatompedi viuit vigetque ea natura, quae etiam in fragmentis miserisque frustis assidue spectantem inducit, vt non saxa sed viua corpora intueri sibi videatur. Sed eaedem, quantam pulcritudinem sponte assequatur infucatus ille et ingenuus naturae amor, perspicue docuere. Nihil profecto grandius pectore et humeris viri (Neptuni, vt cum aliis credo), quod est inter fragmenta e fastigio occidentem spectante deprompta, quanquam musculorum toros venasque viuidiore motu inflatas ad naturam accurate artifex expressit, neque quidquam ibi inueneris, quo is naturae antecellere aut eam deuitare voluerit. Nihil iucundius ad oculos accidit, quam Ilissi quem vocant figura, quanquam ossa thoracis, motu corporis poscente, magis promota sunt quam sequioris artis regulas admisisse crediderim. Nihil denique in summa simplicitate et veritate venustius quam mulierum duarum, sedentis alterius, alterius in sinu huius recubantis, imagines. Quid plura, quum quisque, qui ea marmora studiose contemplatus fuerit, fateri cogatur, iis formam vere humanam sed absolutam tamen quodammodo et perfectam repraesentari *b*).

11. At quanquam idealis illa, quae dicitur et in meris formis lineisque esse creditur, pulcritudo post Phidiam demum inuenta esse videtur, tamen is artifex prae ceteris omnibus *ideis*, quo vocabulo quamuis obscuro hic vti liceat, mouebatur, easque operibus suis

z) Martial. Epigr. 3. 35. Cf. Iuuenalis verba: Phidiacum *viuebat* ebur.

a) Iuliani Epist. VIII. p. 377 a. Spanh.

b) Quatremère-de-Quincy, Lettres à Canova p. 147 sqq., hinc *veritatem idealem*, quam vocat, in Phidia praecipuam fuisse intelligi dicit. Iam Polycletum *humanae formae decorem addidisse supra verum*, Quinctilianus dicit Inst. XII, 10. Sed cum iam in antiquitate fuerint, vt verbis barbaris vtar, et *idealistae* et *naturalistae*, Quinctilianus illorum iudicia reddit.

demonstrabat. Quo etiam magis distat ab artificibus prioris aeui, quam perfectiore naturae imitatione. Etenim si Mineruam Aegineticam et Canachi Apollinem, quorum supra mentionem feci, oculis animoue intuentes, ex quo animi affectu eae imagines prodierint, coniectura et diuinatione assequi studemus: intelligimus liberiorem in eo affectu motum fuisse nullum, sed traditam quandam per disciplinam dei formam menti artificis infixam haesisse, ita vt eam vel plane integram vel in quibusdam auctam et emendatam simplice pioque studio redderet. Contra eum animi motum, qui ex intimo pectore, quas pulcritudinis, maiestatis, dignitatis notiones natura hominibus ingenuerit, vehementiore concitatione proferat, ita vt eae in viuas species abeant et oculis quasi somniantis obuersentur, eum fuisse in Phidia ab antiquis saepius obseruatum est. Quod inter recentiores Raphael Sanctius de se ipse dixit, idem fere de Phidia Cicero c), *eius menti insedisse speciem pulcritudinis eximiam quandam, quam intuens in eaque defixus ad illius similitudinem artem et manum dirigeret.* Et vt scriptores veteres perhibebant d), Phidias, quem Quinctilianus diis effingendis meliorem artificem dicit quam hominibus, *ἐνθουσιῶν* opera faciebat, omnibus animi viribus supra quam crederes intentis, ita vt quae sanctissima animus senserat et quae pulcerrima sensus conceperat, ea sese inuicem mutua quasi caritate complecterentur et coirent. Quo etiam spectare videtur, quod Phidias Panaeno fratri, sciscitanti, vnde Iouis Olympii formam hauserit, dixisse fertur, sese commotum fuisse diuini vatis versibus:

ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων·
ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται ἐπεῤῥώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο· μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὄλυμπον e).

---

c) Orator 2, 9. Sed velim Ciceronem non ex mente idealistarum explices.

d) Suidas s. v. Ἰακωβὸς ἰατρός.

e) Ad Strabonem VIII. p. 354. cf. Polyb. Exc. L. XXX, 15, 4. 3 Plutarch. Paull. Aemil. 28. Valer. Max. III, 7, ext. 4.

Quod a Phidia ideo dictum puto, vt ipsum ideae summi numinis poetice conceptae formam conuenientem vi animi interna adaequasse, intelligeretur. Nam versibus illis conformatio et figura oris atque corporis, si quae de caesarie et superciliis, partibus non primariis, dicuntur, exceperis, haud describitur, sed significatur notio summi numinis benigne annuentis, κατανεύοντος, tanta tamen vi et maiestate vt nutu quamuis placidò Olympus contremiscat. Ea notio cum Phidiae in animo hoc maxime loco poetae suscitata esset, is non amplius in antiquiorum sculptorum operibus, quae delubrorum sanctimonia consecrauerat, quo ore ii Iouem repraesentauerint, quaesiuit, sed naturali ideae atque formae nexu ductus, ipsum deum, quem mente conceperat, oculis sibi cernere visus est, eumque ita repraesentauit, vt vniuersa Graecorum natio Olympiae Iovem velut praesentem intueretur *f*).

12. Iam si concesseris eam idearum vere diuinarum absolutionem eamque naturae ingenuam imitationem in Phidia intime coniunctas fuisse *g*): vix *gratia*, quam Graeci χάριν dixere, ab operibus eius abesse poterat. Quam tamen sunt qui et nunc summo artifici inuideant: quanquam Plutarchus, quae is fecerit, *opere et gratia* aemulum haud pati affirmat *h*), et quae ad nostra tempora peruenere, proba quadam et simplice gratia omnibus postea factis praestare censentur. Ea gratia isque lepor inest statuae viri recubantis, quem alii Theseum, alii Herculem Idaeum appellare ma-

f) Livius XXXV, 28. cf. Himerium in Anatol. in Photii Bibliotheca p. 613. Hoeschel. et quae ad laudem Iouis Olympii congessit T. H. ad Luciani Somnium c. 8. T. I. p. 11.

g) Τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ ἀκριβὲς ἅμα, Demetr. de elocut. §. 14.

h) Pericle l. l. Cf. Dio Chrysost. Or. 12. p. 209. de Ioue Olympio: τοσοῦτο φῶς καὶ τοσαύτη χάρις ἔπεστιν ἀπὸ τῆς τέχνης. Dionysius Hal., de Isocrate 3., Polycleti et Phidiae arti τὸ σεμνὸν καὶ μεγαλότεχνον καὶ ἀξιωματικὸν tribuit, Callimachi et Calamidos operibus τὴν λεπτότητα et χάριν.

lunt, miraque in membrorum compositione et motu suauitas atque lenitas, quae notionem suggerit ,vitae integritate sua ac valetudine cum voluptate quadam fruentis. Eodem modo affectus abibis a statuis mulierum duarum, de quibus supra locutus sum, denique ab omnibus tum signis tum anaglyphis, quae ex Hecatompedo in Museum Britannicum delata sunt. Nam artificiosa elegantia atque ille de se solicitus decor, qui in operibus priscae artis ad Phidiae vsque aetatem obseruatur, iam plane absunt; magnaque et memorabili temporum mutatione, cuius etiam in victu cultuque quotidiano vestigia deprehenduntur, in illius locum successit negligentia quaedam minutarum elegantiarum incuriosa, sed eadem omnis honesti et pulcri diligens atque generosae indolis documentum. Cuius rei exemplum suppeditat etiam vestitus. Quem enim cultum et ornatum artifices priores tantopere expetiuerant et adamauerant, plicas illas recta descendentes, inter se paribus spatiis disiunctas, concinne dispositas: eum reliquit quidem fere intactum Phidias, vbi caeremoniarum sanctimonia iubebatur, in vestitu virginum Panathenaicarum, sed in ceteris ab eo vbiuis discessit *i*). Itaque in tunicis et chlamydibus iuuenum, et in indumentis atque amiculis dearum, in quibus ingenio et arti indulgere liberum erat, nihil secutus est nisi naturae veritatem et eam, quae hinc fluit, venustatem, hasque tanta sollertia assecutus est, vt nunquam vestes marmore melius expressas esse fatendum videatur. Namque tunicae, quibus duarum illae dearum statuae indutae sunt, reuera corpus neque tegunt, neque aperto consilio nudant, sed faciunt vt grandes atque pulcrae membrorum formae etiam grandiores et pulcriores appareant. Nihil omnino neque harum nec ceterarum figurarum cultui inest affectati, nihil ambitiosi et quo oculos spectantium allicere velle videantur, neque videre licet mulieres ab omni placendi cura et studio alieniores quam Phidiae deas. Valet autem id de vniuersa Phidiae

i) Cf. Quatremère-de-Quincy l. l. p. 12.

arte. Etenim nihil ea *effectus* causa, vt nunc dicere solent, composuit, sed naturae instar suarum ipsa virium suaeque magnitudinis inscia et incuriosa ab omni iactantia quam longissime abest. Cuius iactantiao crimen minus vitasse videntur multi posteriorum artificum, qui operibus suis, quid possent, quid valerent, demonstrare, et spectatorem non dei magis, quem fecere, quam ipsorum, qui fecere, admiratione percellere voluere. Quo factum vt cum musculorum et ossium, quae quidem in corporis superficie emicant, scientia pollerent, eam ambitioso modo ostenderent, sed interdum etiam nimio earum rerum studio pellecti veram naturam in quibusdam adulterarent. Ab hac reprehensiore plane liber est Phidias, et in hoc solo cum summa arte summa simplicitas. Sed eam simplicitatem verae sinceraeque Gratiae haudquaquam esse oppositam, nemo melius intellexerat, quam Jo. Winckelmann *k*); qui quae de antiquiore illa et sublimiore Gratia dicit, omnia fero in Phidiae opera cadere nunc intelligi potest. Quae si, vt poeta inter nostrates dixit, prodire non potest, nisi vi expleta quodammodo et ad satietatem sui perducta, facile perspicitur, cur maxime in Phidiae operibus regnauerit. Nam is, quum priores omnes artifices in deorum robore exhibendo sibi satisfacere non possent, potentiam et magnitudinem sine detrimento eius, quae diis conuenit, tranquillitatis commonstrauit. Quam ob rem nolim, imagines deorum, quas Phidias posuit, nimis seueras ac tristes tibi fingas, quanquam concedo seueriorem paullo in iis fuisse artem quam in minoribus operibus, in quibus leonem interdum risisse, dicere aliquis inter antiquos poterat. Sed credas, velim, circa genas et labra Iouis Olympii, quem ipso Phidia auctore Gratia cum Iunone coniunxit *l*), iam mite illud et mansuetum lusisse, quod in

k) V. locum egregium, sed perturbatiorem Art. Hist. VIII, 2, 13 sqq. Opp. T. V. p. 245.

l) Paus. V, 11, 3.

optimis quibusque huius dei imaginibus maxime obseruatur. Quid quod omnis ira omnisque terror eo vsque euanuerat, vt clementem atque propitium pacis et concordiae deum hunc Olympium nunquam non existimauerint antiqui *m*). Neque tamen negabitur, fuisse etiam gratiam, fuisse Veneres, quas Phidias posteriori aeuo sectandas reliquerit, et quibus illius opera caruisse concedendum sit. Certe subdolus ille ac vafer Veneris risus, Bacchi os inexplebilem cupidinem spirans, omnes denique animi motus tum mollitie tum vehementia animum frangentes et turbantes etiam mihi post Phidiae demum aetatem ab artificibus Graecis studiose appetiti esse videntur, ita vt, cum apud priores ἦθος, quod animo inhaeret, maximi momenti esset, posteriores magis τὸ παθητικὸν sectarentur, eodem rerum ordine et nexu, quo Phrygia harmonia et Lydia post Doricam apud Graecos inualuerunt, et Euripides in mollioribus affectibus describendis diligens post Sophoclem scenam occupauit. Quid quod omnis antiquioris vitae, etiam inter Athenienses, lex et norma, sicut multa docent, etiamsi animus affectibus commoueretur, hos premere, et inconcussam semper vel leniter agitatam praestare faciem iubebat, quae lex cum inter Periclis et Alcibiadis tempora sublata esset, etiam artium tota ratio et natura vehementer immutata est.

13. Hucusque quid Phidiacae arti proprium fuerit et peculiare, commonstrare voluimus. Sed vereor ne inueniantur, qui multa ex iis errore niti dicant, quoniam statuas, metopas, zophorum denique Hecatompedi, omnia tempore Phidiae eoque auctore facta esse, ne dubitatione quidem addita, statuerimus; quum illi contra, vt tum e libris *n*), tum e familiari sermone innotuit, ea disiunctis temporibus facta et statuas certe temporibus Phidiae multum poste-

m) Εἰρηνικὸν καὶ πανταχοῦ πρᾷον atque ἥμερον καὶ σεμνὸν dicit Dio Chrysost. Or. 12. p. 215.

n) V. Aloysii Hirt. Vir. Cel. Hist. Architecturae T. II. p. 14.

riores dicant. At cur hoc? Nimirum ob insignem harum pulcritudinem et venustatem, quam Phidiam iam assecutum esse sibi persuadere non possunt. Iam vides, hic pugnare consensum totius antiquitatis, quae nullum in arte honorem Phidiae denegauit, cum receptis quibusdam sed parum, vt mihi videtur, fundatis recentiorum de artis progressu opinionibus, neque, vtri assensus debeatur, diu incertus haerebis. Contra omne in Hecatompedo opus sculptum ante belli Peloponnesiaci exordium plane fuisse absolutum, vt putemus omnia suadent, cum durante bello quam tarde omnia-opera publica processerint, Erechthei templi historia doceat, et postea ad Praxitelis vsque aetatem Athenis defuerint artifices indigenae tantoque operi pares, Praxitelis autem ingenium ab eo opere alienum esse videatur. Sed scriptor egregius, quem modo indicaui, Lycurgo quaestore statuas illas factas putat, cum ciuitas denuo ditata plura aedificia Pericle administrante nondum absoluta ad finem perduci iussisset. Pleraque tamen, quae tum facta sunt, magis ad vtilitatem, quam ad splendorem vrbis augendum spectant; neque si Lycurgus demum Hecatompedon absoluisset, id omissum esset in Populiscito, quod in eius honorem factum seruauit liber, qui inter Plutarcheos fertur, et quo omnia opera publica, quaecunque Lycurgus vel fecit vel perfecit, diligenter enumerantur. Denique Plutarchus *o*) cum in operibus Periclis nihil admirabilius dicat quam breue tempus quo perfecta sint, nam quorum quidque multis aetatibus multorumque artificum continuata opera effectum iri exspectare posses, ea omnia vno viro rempublicam administrante confecta esse *p*): dubius haerere non potes, quin is etiam statuas in Hecatompedo Pericle epistata additas putauerit. Sed obmouetur fabricae inter

o) Pericle c. 13.

p) Ita Plutarch. Per. 13. *ὧν γὰρ ἕκαστον ᾤοντο πολλαῖς διαδοχαῖς καὶ ἡλικίαις μόλις ἐπὶ τέλος ἀφίξεσθαι, ταῦτα πάντα μιᾶς ἀκμῇ πολιτείας ἐλάμβανε τὴν συντέλειαν.*

statuas et anaglypha in Hecatompedo discrimen, ex quo, cum haec eodem tempore, quo aedes cui adhaerent, facta esse necesse sit, illas alio tempore sculptas esse appareat. Audio, et agnosco hoc discrimen. Sed fortasse alia huius ratio reddi potest. Cum enim Phidias emersisset, multi sine dubio Athenis supererant artifices e secta atque disciplina Hegiae Critiaeque, inter quos ipsum fuisse Alcamenem supra conieci. Horum hominum operam Phidias adspernari vix poterat, maximeque ea vsus esse videtur in eo sculpturae genere, quod architectonicum vocare possis. Hinc euenit, vt sicca illa et inuenusta corporum delineandorum ratio, propter quam illi duo artifices notantur, etiam in anaglyphis metoparum, quibus Centaurorum et Lapitharum singularia certamina exhibentur, non raro deprehendatur. Neque motus membrorum in his anaglyphis vbique ad viuum expressi, sed in nonnullis molesti et odiosiores, in aliis ob nimiam quandam et inanem contentionem pene ridiculi sunt. Quanquam etiam haec partim e consilio et fine horum operum excusari possunt. Pompam autem Panathenaicam in zophoro cellae exhibitam, si vniuersi operis compositionem spectas, non negabis eodem ingenio dignam esse, quod fastigia signis exornauit; si singula quaeque examinaueris, permulta inuenies summa artis facilitate et ingenua pulcritudine illis non inferiora, quaedam tamen etiam negligentius facta et rudi priscorum modo tractata q).

q) Vide quae carpuntur in Goethii libro annali: *Kunst und Alterthum*, et a scriptore Anglo de marmoribus Elginianis, Lawrence. Sed cavendum, ne artifici vitio vertamus, vt ignoratione regularum opticarum facta, quae id genus anaglyphi, quo pompa exhibita est, inter antiquos aliter fieri vetabat. Verum est, femora iuuenum equitantium apparere longiora, quam e latere visa in rerum natura apparere possint, sed cum prominere quidquam eius sculpturae lex non patiatur, omnem corporum numerum turbasset artifex, si femora breuiora facere instituisset.

Sed iam intelligitur, huius rei rationem non in Phidia quaerendam esse, sed in dissimilitudine operarum ab eo adhibitarum, quae nunquam maior esse potuit, quam aeuo tantam in arte mutationem experto.

14. Ea mutatio qualis fuerit, cum in superioribus iam satis indicatum esse videatur, quanquam non ignoro me largam commentandi materiam vix delibasse: iam hoc vnum adhuc quaeri potest, quae tandem tantae huius mutationis praeter ipsum Phidiae ingenium statuenda sit causa et origo. Perdifficilis profecto et perobscura quaestio. In promptu quidem est dicere de rara temporum fortuna, quae Athenas Persarum praeda et sociorum stipe ditatas ad rem naualem, metallicam, mercatoriam strenue et industrie agitandam compulerit, vnde commoda in studia artium liberalium defluere consentaneum. Nihilominus res externae et ab animo hominum alienae quomodo huic nouas vires impertire queant, non intelligo: quae autem ex animo hominum orta et progressa sunt, eorum inter se rationem, vtcunque volueris, inuertere licet. Nempe dicere licet, eandem populi Attici indolem, qua artes tam laeta incrementa cepere, effecisse vt Athenienses re nauali excellerent et Persas deuincerent. Neque hoc magis falsum quam illud, sed vtrumque aeque falsum et verum. Nam si ex industria opificiorum ars naturali quodam nexu cresceret, id vbiuis fieret, quod non fieri in aprico est, ita vt huius rei causa in illa sita esse non possit. Ita etiam, qui de arte Graecanica vniuersa, quare tam praestans et perfecta fuerit, sciscitantes sibi respondent, caeli temperiem id effecisse et rerum publicarum libertatem et sacrorum constitutionem: ii mihi quidem fere nihil dicere videntur. Nam vt de caeli terraeque habitu hic taceam, in antiquissima rerum publicarum atque sacrarum apud Graecos constitutione, sicut in primis linguae originibus, iam conspicitur animus decoris, iusti numeri, pulcrarum rationum amantissimus, ita vt inde a studio pul-

critudinis permulta in vita publica atque sacris Graecorum derivare possis. Quem igitur latere potest, animi virium aliam ab alia non recte deduci, sed omnium conformationem ab vna communi origine prouenire, ita vt nexus quidem earum inter se et necessaria quaedam coniunctio indagari, sed si de vltima ratione quaeris, nihil responderi possit nisi, ita tulisse naturam populi Graeci sortemque diuinitus constitutum, vt artes summa sollertia exerceret. Sed vt ad id, quod hic explicandum est, redeamus, causae, quae, vt hoc potissimum tempore ars summopere floreret, effecere, tum in naturalibus illis legibus, quibus cursus artis excolendae dirigitur, tum in singulari nationis Graecae et partium eius indole quaeri possunt. Quid primum leges illae huc faciunt, iam ex iis, quae supra dicta sunt, intelligi potest. Consentaneum erat, artem, cum eo peruenisset, vt deum quemque pro ea, quae ipsi inesse credebatur, indole veneranda quadam specie poneret, victorumque in sacris ludis membra ad viuum exprimeret, sibi ipsam per aliquantum temporis sufficere, et in eo gradu, qui iam optimus videri posset, nisi sublimioris spes effulsisset, persistere, doneo magna quadam subito mutatione facta exsurgeret et altius euolaret. Deinde autem nihil ad artem euehendam grauius momentum attulit, quam quod, vt in communibus rerum publicarum in Graecia studiis, ita etiam in artificio Athenae tum principatum tenere coeperunt, et ars, vt ita dicam, tum primum *Attica* facta est. Nam quanquam etiam ante Phidiam ars statuaria et sculptura inter Athenienses studiose colebatur: nihil tamen erat, quo ii officinis in Peloponneso ceteraque Graecia constitutis magnopere excellerent et characterem vere Atticum demonstrarent, quia ipsius ingenii Attici maturitas nondum venerat. Sicut autem e chororum Bacchicorum per omnem Graeciam celebratorum canticis dramatica tragoedia apud solos fere creuit Athenienses: ita e statuis deorum vbiuis Graeciae positis Phidias liberiore et audaciore suae ciuitatis

ingenio instinctus imagines illas, quae summas ideas exaequabant, protulit. Quid enim? nonne in arte Phidiaca eadem conspicitur indoles, quae etiam in conditoribus poeseos scriptionisque pedestris apud Atticos eminuit, eadem veritatis forma, eadem cum simplicitate gratia et in maiestate iucunditas? Eam indolem tum haud dubie spirabat, omnis Atheniensium vita, vbi ad altiora et pulcriora dirigebatur, antequam dignitate et decore sublatis turbida tantum mobilitas et vana leuitas atque cupiditatis impotentia relictae sunt. Eamque indolem numen, quod Graecae nationis fato praesidebat, a longinquo inde tempore conformasse pronidoque consilio destinasse videtur, ne artibus ab vniuerso populo studiose cultis summus honor et laetissimus flos deesset.

DE

SIGNIS OLIM IN POSTICO PARTHENONIS SIVE HECATOMPEDI TEMPLI FASTIGIO POSITIS.

COMMENTATIO

C. ODOFR. MUELLERI,

RECITATA IN CONSESSU SOC. REG. D. XIV. JANUARII A. MDCCCXXVII.

1. Argumentum, quod primum in his consessibus illustrandum mihi sumseram, Phidiae artificis vitam, nondum plane derelicturus iam de eo huius viri opere agam, cuius etiam nunc plurima supersunt fragmina aliaque ad memoriam eius redintegrandam subsidia. Loquor de signis marmoreis, quae in occidentali siue postico Parthenonis siue Hecatompedi templi fastigio collocata erant, atque, vt fert opinio a plerisque recepta et nuper etiam a me defensa *a*), ex officina Phidiae prodierant. Quare autem nunc de posteriore solo fastigio agere velim, haec causa est, quod signorum in hoc positorum multo plenior notitia nunc potest acquiri quam ceterorum, ita vt consilii, quo diuinus artifex ea disposuerit, et cogitationum, quae tum in animo eius versabantur, probabilis ratio adhuc reddi possit, quod etiam in antici fastigii imaginibus fieri posse despero.

a) Commentatio de Phidiae vita II. §. 13.

2. Antequam autem, quod primarium huius commentationis argumentum est, de consilio et cogitationibus, quibus Phidias ductus deorum heroumque numerum quendam eo loco composuit, disseram, necesse est, vt quibus e fontibus accuratior horum signorum notitia hauriatur, breuiter indicem. Et inter antiquos quidem vnus *Pausanias* de argumento totius compositionis duo verba, de singulis imaginibus nihil dicit *b*). Inter recentiores, qui peregrinando Athenas deuenere, Iacobus *Sponius* a. 1676. haec signa vidit, et primus, ita vt agnosci possent, descripsit, sed eum festinantius in hac re versatum esse, plura sunt quae arguant *c*). Maximi autem aestimanda est delineatio harum imaginum, quam eodem fere tempore (nam annus non satis constat) Legatus Franco-Gallicus, Marchio *Nointeliensis*, a pictore Belga, *Carey*, perfici curauit, qua quanquam singulorum signorum mirabile artificium omnino non exprimitur, nihil tamen ad compositionem totius operis cognoscendam plus facit. Adhuc enim supererant, vt ex schedis his Nointelianis apparet, quae in Bibliotheca Regia Parisiensi asseruantur, et iam bis editae sunt *d*), in fastigio occidentali, de quo agimus, signa antiqua paene omnia *e*), licet truncata pleraque et capitibus aliisue membris spoliata *f*). Sed cum paucis annis post, p. C. 1687, op-

---

b) I, 24, 5.

c) V. Spon Voyage T. II. p 141. Ex Sponii opinione fastigium occidentale Minervae natales repraesentat (*concerne la naissance de Minerve*), quod non dubito quin non nisi e Pausania suo hauserit. Quae Pallas est, eam Victoriam appellat, Victoriam contra Palladem. Propterea tantum fidei Sponio ego non tribuerim, quantum nuper Leakius, Vir egregius, in Topographia Athenarum tribuit.

d) In Stuarti Antiqq. Ath. T. IV. (eaedem tabulae insunt operi: The Elgin Marbles) et Leakii Topographia Athenarum.

e) Nullam enim lacunam esse, nisi vnam eamque non magnam versus angulum sinistrum in excursu demonstrabitur.

f) Longe diuersa fuere fata signorum in fastigio *orientali* collocatorum. Nam quae hic *pictor Belga* delineauit, *eadem* etiam *Stuartus*

pugnatio illa Venetorum, Hecatompedo et maxime signis hisce fatalis, insecuta esset: Stuartus Anglus, qui cum Revettio (a. 1752 et 53) Hecatompedi quae supererant accurate delineauit, ex viginti duabus tres tantum statuas relictas inuenit, quippe cum ceteris omnibus tum tormenta Venetorum tum studium auferendorum, quibus vis belli pepercerat, interitum attulissent. Comes *Elginiensis* ex his tribus simulacris vnum tantum, quod Ilissi fluuii habetur, abstulit, sed praeter hoc ruderibus templi effossis sex fragmina signorum hac olim parte collocatorum inuenit eaque in Museum Britannicum transportauit *g*), quae quo referenda sint, ex accurata eorum cum adumbratione pictoris Belgae comparatione satis intelligi potest.

3. Cum operam singulorum signorum ex monimentis et subsidiis hisce describendorum in appendicem huius commentationis reiecerim, siquidem locum eius descriptionis lineamenta, quae adiunxi et quibus etiam fragmenta Musei Britannici indicantur, explere possunt: statim ad caput rei perueniamus i. e. ad argumentum, quod his simulacris contineatur. Videmus sub fastigii culmen virum stantem, cuius membra motum quendam vehementiorem indicant; adstat virago, cuius aegis Minervam significat, ad equos duos currum trahentes conuersa; vtrumque sequuntur viri, feminae, pueri puellaeque tum stantes, tum sedentes recubantesue. Iam Pausanias nos docet, ea quae in antico fastigio posita erant, ad Minervae natales spectare, quae in postico, certamen Neptuni cum Minerva de terra

---

vidit, *eademque omnia* per Elginiensem Comitem in Museum Britannicum translata sunt. Huic igitur templi parti, quae iam antea misere habita erat, Venetorum tormenta et occupatio nihil nocuerunt, quae alteri tanto fuere detrimento. Miror diuersa narrantem Leakium l. l. p. LXXXVIII.

g) Ibi Ilissus inter Elginiana n. 70., cetera fragmina n. 64. 69. 73. 75. 76. 118. asseruantur.

Attica repraesentare *h*). Atqui Pausaniam posticum fastigium id dicere, quod occidentem spectat, quanquam de ea re plures viri docti addubitarunt, luculenter nuper demonstrauit vir doctissimus idem atque cautissimus, Reuvens *i*). Hôc igitur certamen illud exhibebatur. Quale illud fuerit, quanquam omnibus notum existimo, tamen verbis quibusdam de genuina fabulae forma monendum. Sicut antiquiores narrant, prior Neptunus, post eum Minerva ad terram Atticam accedunt eamque occupant, cuius rei signa ille fontem salsum, qui θάλασσα Ἐρεχθηΐς dicebatur, ex acropoli elicit, haec ibidem oleam plantat, simulque Cecropem antestatur. Postea lite instituta ius Minervae potius habetur *k*). Vidit etiam Pausanias signa quaedam in arce Athenarum,

---

h) Verba sunt I, 24. 5. *ἐς δὲ τὸν ναὸν, ὃν Παρθενῶνα ὀνομάζουσιν, ἐς τοῦτον ἐσιοῦσιν* (Introituris) *ὁπόσα ἐν τοῖς καλουμένοις ἀετοῖς κεῖται, πάντα ἐς τὴν Ἀθηνᾶς ἔχει γένεσιν. τὰ δὲ ὄπισθεν ἡ Ποσειδῶνος πρὸς Ἀθηνᾶν ἐστιν ἔρις ὑπὲρ τῆς γῆς.* — *Ἐσιοῦσιν ὁπόσα ἐν τοῖς ἀετοῖς κεῖται* hoc loco significat idem quod V, 10. 2. *τὰ ἔμπροσθεν ἐν τοῖς ἀετοῖς.*

i) De simulacris Parthenonis, in: Classical Journal Nr. 55. 56. Cf. Antiquiteiten, een oudheidkundig Tijdschrift, bezorgd door N. Westendorp en C. J. C. Reuvens. II, 2. Oudheden door den Graaf van Elgin uit Griekenland medegebragt. Deerde Afdeeling p. 68 sqq. Illa dissertatione opiniones contrarias Wilkinsii, Leakii, Weberi satis refutatas habes. Vas illud, quo Wilkinsius explicationem suam demonstrare conatus est, rectius explicuit post Leakium Millingen, Ancient unedited Monuments I. p. 25.

k) Princeps locus est Herodoti VIII, 55. *ἐλαίη τε καὶ θάλασσα· τὰ λέγος παρ' Ἀθηναίων Ποσειδέωνά τε καὶ Ἀθηναίην ἐρίσαντας περὶ τῆς χώρης μαρτύρια θέσθαι.* Eadem Paus. I, 26. 6. 27. 2. Latius hanc famam persequitur Apollod. III, 14. 1. a quo in quibusdam discedit Callimach ap. Schol. Il. P, 54. Illustrauere hanc genuinam fabulae formam Heyne Observ. ad Apoll. l. l. p. 322, et Boettiger, Amalth. II. p. 310. Cf. Creuzer Symb. II. p. 640. Equum *tum* a Neptuno creatum, fabulantur Serv. ad Virg. G. I, 12. Aen. VIII, 128. Lactant. ad Statii Theb. XII, 632. Dolendum, in tabula marmorea summi pre-

quae Neptunum illum Elicium Minervamque oleam plantantem repraesentabant *l*), atque notissimus est numus Atheniensis, deum deamque exhibens circa oleam illam primigeniam stantes *m*).

4. Cum vero talem operis totius speciem et conformationem exspectantes ad lineas Nointelianas accedimus, iam magnis irretimur difficultatibus. Vix dubium esse potest, virum Minervae adstantem esse Neptunum, cum huius dei signum in hoc fastigio medio fere loco positum esse debuerit, atque simulacrum tantae magnitudinis intercidisse, ob spatii, quod nullum fere superest, angustias concedi non possit. Iam procliue dictu est, Neptunum, quippe qui vehementius moueri videtur, fonti eliciendo intentum atque in eum habitum formatum esse, quem describit Ovidius *n*):

stare deum pelagi, longoque ferire tridente
Aspera saxa facit, medioque e vulnere saxi
Exsiluisse fretum, quo pignore vindicet vrbem.

Verum vt concedamus, fontis salsi imaginem Phidiae ingenio placuisse, tum sine dubio etiam olea, qua Minerva vincebat, adesse debebat. At vtrique locus deest, nisi fortasse oleam inter crura Neptuni positam putas, quem locum valde incommodum puto, quanquam ex legibus artis antiquae eiusmodi parerga saepe compendiaria via denotari non ignoro. At fortasse Neptunus, antequam a pictore Belga delinearetur, loco iam motus fuit, ita vt olim maius spatium inter Minervam et Neptunum intercesserit. Vt et hoc non abnuerim, mihi quidem ipse Minervae habitus eam opinionem, ex qua dii monumenta occupationis condere putantur, satis refutare

---

tii, quam illustrauit *Heerenius* (V. nunc Opp. hist. T. III. p. 150.), narrationem de eo certamine ex antiquis epicis petitam, prooemio quodam excepto, periisse.

l) I, 24. 3.

m) Apud Meurs. Opp. T. II. Fort. Ath. p. 13. Millin. Galerie mythol. I. t. 37. n. 127. aliosque.

n) Met. VI, 74. De lectione loci alii satis monuere.

videtur. Cur enim, si Neptuni signo suum oppositura est vel cum eo de iure occupationis litigat, a deo auersa et in aliam plane rem intenta fingitur? Mihi quidem mirum videretur, ni quis, dei vtriusque habitum accurate intuens, eam sententiam continuo exploderet. Sed etiam ipsam litem contestatam et vel a duodecim diis vel a priscis Athenarum heroibus diiudicatam, hic exhiberi, vix placere poterit, cum ea lis nullam contineat actionem arti sculptoriae satis conuenientem, atque signorum habitus et figura huic explicationi aeque ac priori refragetur.

5. Cum igitur hac ratione explicatio eius operis non processura videatur: videndum, quid misso tantisper Pausania ex ipsis simulacris attente spectatis effici possit. Minervae habitum spectanti, quid ea agat, vix dubium esse potest. Conuersa est ad equos duos, quos ferocitate exsultantes *o*) sustinet et cursum eorum inhibet, quanquam iidem e curru, quem trahunt, a virgine et iuuene reguntur. Virgo enim, vt corporis totius et brachiorum maxime habitus commonstrat, habenas (ἡνία vel ῥυτῆρας) tenet easque magna contentione retrahit, iuuenis flagellum tractat: quae negotia etiam apud Homerum inter duos Molionidas distributa reperiuntur *p*). Dea autem manifesto equos alio loro vel fune ducit et regit, quam habenis, quas virgo illa tenet; puto eam ῥυταγωγέα tractasse, ex ὑποχαλινιδίῳ vel ψαλίῳ pendentem, quo etiam equum vectorium et frenatum equiso ducere solebat *q*). Eodemque in opere sculpto zophori Parthenonis equi iugales currui iuncti a iuuene praecedente et cursum eorum moderante duci videntur, quanquam et hi simul ab auriga habenis reguntur *r*). Quare autem ad equos

---

o) Zygomalas Nupliensis, litteris ad Martinum Crusium, Professorem Tubingensem a. 1575. datis, (Turco-Graecia l. VII. ep. 10. p. 430.), ἵππους δύο φρυασσομένους recte dicit.

p) Iliad. XXIII, 641.

q) V. Schneider ad Xenoph. Hipp. 7. 1.

r) V. Stuart Antt. Ath. V. II. C. 1. tb. 19.

regendos etiam auxilium deae necessarium sit, nulla potest esse causa, nisi quod aurigandi ars tum recens inuenta et ab ipsa dea hominibus demonstrata erat. Quod iam optime conuenit cum fabula in antiquitate celebratissima, Minervam primam equos ad currum iunxisse: in qua Athenienses, qui ob eam causam deam Ἱππίαν siue Ἱππείαν dicebant *s*), etiam Arcadas *t*) et Barcaeos *u*) atque Corinthios, qui Bellerophonti frenum a Minerva Chalinitide datum esse fabulabantur *x*), sibi assentientes habebant *y*). Atque Athe-

s) Hoc nomine colebatur in Colono (Paus. I, 30, 4. Schol. Soph. Oed. Col. 711. Anecd. Bekker. p. 350) et Acharnis (Pausan. I, 31, 3.), vbi signum Minervae in carceribus Circi positum pro ἀφέσει fuisse, e titulo seruato intellexit Boeckh. C. I. n. 474. Cf. Sophocl. Oed. Col. 1071. Harpocrat. et Suid. s. v. Ἱππεία Ἀθηνᾶ. Δαμάσιππον vel δαμόπωλον dixerat deam Lamprocles, vt videtur, in cantico illo: Παλλάδα περσέπολιν. Cf. Schol. in Aristoph. Nub. 961. et in Aristid. p. 203. Frommel. Καλλίδιφρον Ἀθαναίαν dicit Euripides Hecuba 467. Κοίρανε Κεκροπίης ἱπποσσόα, Παλλὰς ἀμήτωρ, Nonn. Dionys. XXXVII, 320. cf. Amaltheae Vol. III. p. 51.

t) Qui Minervam *Coriam*, Clitore cultam (Pausan. VIII, 21. cf. Creuzer. Symb. T. II. p. 761.), quadrigarum inuentricem dicebant. Cicero de N. D. III, 23. cf. Paus. VIII, 47, 1. Clitoriorum fabula fuit, quae Minervam Neptuni et Coryphes, Oceano natae, filiam, eamque quadrigas inuenisse, tradebat, vt ex loco Mnaseae ἐν Εὐρώπῃ apud Harpocrat. s. v. Ἱππεία Ἀθ. intelligitur. V. eundem Mnaseam ap. Lex. Coislin. in Bibl. Coislin. p. 604. apud Bekker. Anecd. p. 350., vbi pro Κόρης — Κορύφης scribendum videtur.

u) Qui ἱπποτροφίας quidem a Neptuno, τὸ ἡνιοχεῖν autem a Minerva se didicisse ferebant, Steph. Byz. s. v. Βάρκη et (qui minus accurate loquitur) Hesych. s. v. Βαρκαίοις ὄχοις: vbi Mnaseas ἐν Λιβύῃ auctor laudatur. Καὶ τὴν ἱππείαν δὲ Ἀθηνᾶν ἐν Λιβύῃ γενέσθαι φασί. Schol. Pind. P. IV, 1. De Barcaeorum, sicut Cyrenaeorum, curribus multi disputarunt. V. Boeckh Expl. Pind. P. IV. p. 268. Völcker de Iapet. p. 220.

x) V. Pind. O. XIII, 61. cf. Boeckhii Explic. et Völcker l. l. p. 185.

y) In vniuersum Hymn. Homer. in Venerem v. 12. 13. de Minerva: πρώτη τέκτονας ἄνδρας ἐπιχθονίους ἐδίδαξε ποιῆσαι σατίνας καὶ ἅρματα

nienses Erichthonium suum, quem inter antiquissimos terrae suae heroes habebant, a Minerva edoctum primum quadrigam iunxisse et aurigandi peritia Panathenaicis ludis, quos ipse constituerat, vicisse ferebant z). Quae fabula vt orta sit scire, nostra nunc non multum refert, neque hoc loco expedio, vtrum Erichthonius, de quo Danais epopoea, Pindarus aliique a) idem narrant quod Homerus et Herodotus b) de Erechtheo, qui nomine Neptuni Erechthei in eadem aede, qua Minerva, colebatur c), ab origine ipse

---

ποικίλα χαλκῷ, vbi pro ἐπιχθ. Ἐριχθόνιον τ' coniicere possis, nisi sermo scaber fieret.

z) Tanquam ad explicanda nostra signa dicta esse videntur haec Aristidis, Panathenaico p. 184.: ἔτι δ' ἵππων ἁμιλλητηρίων καὶ πολεμιστηρίων ἔφηνεν ὀχήματα, καὶ ζεύγνυσιν ἐν τῇδε τῇ γῇ πρῶτος ἀνθρώπων ὁ τῆςδε τῆς θεοῦ πάρεδρος ἅρμα τέλειον σὺν τῇ θεῷ. Idem fere Aristid. in Minervam p. 22. Cf. Schol. in Aristid. p. 102. Frommel: Ἐρεχθεὺς πρῶτος παρ' Ἀθηνᾶς τὸ ἅρμα ἐδέξατο. Ceterum v. Virgil. Georg. III, 113. Varro ap. Serv. et Philargyr. ad l. Marm. Par. ep. 10. Hygin. P. A. II, 13. Eratosth. Catast. 13. Aelian. V. H. III, 38. Plin. N. H. VII, 56. Tertullian. de spectac. 9. Themistius Or. XIX. p. 485. Petav. Himerius Orat. II, 6. De signo deae, aede sacra et Panathenaeis s. Athenaeis constitutis v. Hellanic. ap. Harpocr. s. v. Παναθ. (13. p. 55. St.), Androtion ib. (p. 109. Lenz), Philochorus ap Harpocr. κανηφόροι et Schol. Aristoph. Vesp. 542. (p. 24. 25. Lenz), Apollod. III, 14, 6. Marm. Par. l. l. Hygin. l. l.

a) V. Harpocr. s. v. αὐτοχθ. Pindar. Fragm. inc. 37. Bh. Eurip. Ion. 20 sq. 279 - 284. 1114. 1445. *Danais*, cuius quidam versus etiamnunc exstant, vt ex Apollod. II, 1, 4. Intelligo, certamen Neptuni et Minerva de terra Argiua narrauit, et huic, vt videtur, fabulas Atticas similes attexuit. Propterea eam epopoeam etiam in marmore Borgiano (v. n. 9.) laudatam puto.

b) Il. II, 547. cf. Od. VII, 81. Herod. VIII, 55. — Ἐρεχθεὺς ὁ Ἐριχθόνιος καλούμενος Schol. Il. l. l. Etymol. M. p. 371, 29.

c) Hunc Minervae πάρεδρον (Aristid. Panathen. l. l.) fere omnes quidem *Erechtheum* dicunt, Apollodorus tamen III, 15, 1. Neptunum Ἐριχθόνιον.

Neptunus equester, qui per totam Graeciam colebatur, an daemon ab eo discretus et posteriore tempore cum eo confusus fuerit. Haec, vt dixi, ad rem nostram nihil fere faciunt, cum Phidiae vt cuiuis artifici ea fabulae forma, quae tum obtinebat, repraesentanda esset, quippe quae sola intelligi poterat. Igitur Erichthonius ab eo habebatur heros quidam Minervae dilectissimus atque in eius tutela educatus institutusque, qui Minervae inuentum, aurigandi artem, primus cum hominibus communicauerit. Iam nemo dubitare potest, quin iuuenis in equis regendis occupatus hic idem sit Erichthonius. Virgo autem eiusdem negotii particeps Victoria est, quae in operibus antiquae artis persaepe cum viro victore currui insistens fingitur *d*). Quod autem alis caret, nihil mirum, cum Athenis delubrum Ἀπτέρου Νίκης eiusque signum vetustum esset, quod iam Calamidem, Phidiae aequalem, imitatum esse Pausanias statuit *e*).

Haec autem omnia postquam iam scripta et in consessu Societatis nostrae recitata erant, contigit mihi, vt Scholia antiqua in Aelii Aristidis Panathenaicam orationem, quae Guilielmus Frommel nuper edidit, peruoluens, locum Grammatici reperirem, de iisdem sine dubio, de quibus loquor, signis eadem plane, quae modo proposui, tradentis *f*). Haec sunt eius verba: πάρεδρον τῆς θεοῦ τὸν Ἐρεχθέα φησὶ (Ἀριστείδης), ἐπειδὴ ἐν τῇ ἀκροπόλει, ὀπίσω αὐτῆς (τῆς θεοῦ), γέγραπται ἅρμα ἐλαύνων, ὡς πρῶτον τοῦτο παρὰ τῆς θεοῦ δεξάμενος. In his si vnum γέγραπται minus accurate dictum statuis, cetera omnia nostris signis egregie conueniunt. Sunt enim ea in acropoli, sunt in postico Parthenonis fastigio, ὀπίσω τῆς θεοῦ, atque virum,

d) Cf. Caylus Antiq. T. IV. tb. 51, 3. Museum Worsleyanum T. I. p. 43. Millin. Vases T. I. tb. 24. cum explic. p. 46 sqq. Millingen Vases de Coghill tb. 1. cum explic. p 3 sqq.

e) V. Pausan. V. 26. 5. cf. I. 22. 4. III, 15. 5.

f) Ad p. 184. C. p. 25. ed. Fromm. cf. p. 336.

dea ipsa adiuuante, currum ducentem in conspectu ponunt. Quid igitur apertius, quam iam antiquos de argumento horum signorum idem censuisse, quod equidem mihi censendum esse putaui.

6. Haec pro certo habentes iam ad cetera firmo gressu progredi poterimus, et cum, quid Pallas agat, dispectum sit, etiam qua in re Neptunus occupetur, inquirendum. Neptunum Minervae adversari atque cum ea contendere, tum Pausanias tum simulacri habitus satis docet. Neque mirum, deum, cui ex fabula apud antiquos celebratissima *prima frementem fudit equum magno tellus percussa tridenti* g), magnopero mirari et obstupescere, cum ferociens animal, cui suum robur summque impetum impertiuerat, Minervae vi victum iugoque adactum videat. Opponere quidem possis hoc, etiam Neptunum non tantum creatorem, sed etiam domitorem equi habitum fuisse, quippo qui a Corinthiis Δαμαίου nomine colebatur h), et in ipsa Atticа, in Coloneo pago, frenum, quo equi mansuefierent, primum confecisse dicebatur i). Attamen primum Neptuno a nullo scriptore accuratiore curruum constructio tribuitur, de qua hic agitur k); deinde sculptor eodem iure, quo

g) Non nouicius videtur esse Pamphos ille, cuius locum Paus. VII, 21, 3. affert. Ceterum v. I. H. Voss. ad Georg. I, 12.

h) Pind. O. XIII, 66. Etiam Mantinenses, Neptuni Equestris gnaui cultores, narrabant, Semum suum, Halirrhothii (qui Neptunius heros est) filium, primum quadriga Olympia vicisse. Pind. O. XI, 72. cum comment. Boeckhii.

i) Sophocles Oed. Col. 706. cum Schol. Sed a Sophocle ad Erichthonii fabulam aludi, qui Neptuno auctore quadrigas iunxerit, error est. Ceterum iam apud Homerum (Il. XXIII, 584.), notante Pausania, VII, 21. 3., Neptunus curulibus certaminibus praeest; et ἵππων δμητῆρα appellat Hymn. XXIII, 5. Cf. Aristoph. Equ. 556. et libros Völckero de Iapet. p. 154. laudatos.

k) Solum Scholium in Pind. P. IV, 1. Neptunum dicit Afros docuisse τὴν τῶν ἁρμάτων κατάζευξιν; accuratius loqui videtur Mnaseas N. u. adductus.

poeta, rumores, qui ipsius consilio non conueniunt, modo ne nimis noti et celebrati sint, spernere et vnam quandam fabulam vt veram rectamque sibi eligere et amplecti potest. Itaque Phidiae menti hoc vnum obuersatum esse videtur, quod Erichthonius, Minervae alumnus atque cultor, dea ipsa adiuuante, primus equos ad currum coegerit, sicut alius heros, Buzyges dictus, eiusdem auxilio boues aratro iunxisse tradebatur *l*). Neque dubito, quin Phidiae ea narratio ad indolem vtriusque numinis inde ab Homero traditam aptissima visa fuerit, siquidem dei marini animus ferox et indomitus menti Minervae ad res domesticas, ciuiles, bellicas gnauiter et industrie administrandas et omnia quae occurrunt in vsum hominum conuertenda idoneae bene opponitur.

7. Hoc vnum mirari posses, quod Neptunus huic rei adesse fingatur, eaque certamen de terra Attica continuatum esse a Phidia significetur, cum nihil tale ab antiquis scriptoribus relatum reperiatur. At multa sine dubio inter Graeciae populos prisca fama tradebantur, quae nunc prorsus euanuere, itaque etiam illud traditum esse potest, Minervam victoriae suae hoc addidisse complementum, vt animal Neptunium iugo frenoque domaretur. Neque scrupulum chronologicum iniici sibi patientur ii, qui ordinem fabularum chronologicum maximam partem a viris grammaticis additum et effectum esse tenent. Verum vt etiam talis fabula ante Phidiam non fuerit, ipse suo iure, sicut poeta, has duas res, litem Minervae cum Neptuno et Erichthonii quadrigam, coniungere et componere poterat, potissimum cum ipse locus, quo ea signa ponenda erant, vt ita faceret, eum excitaret. Hoc enim in arte antiqua non minimi momenti erat, vt argumentum mythicum inueniretur tale, quod tempori, quo opus iussum erat, rei gestae, quae causam contine-

l) De Buzyge quaedam laudata inuenies in dissert. de Phidia I. §. 5. De Minerva a bubus iunctis Budea et Boarmia dicta v. Orchomeniaca p. 185 sq.

bat, loco denique, quo ponendum erat, aptissimum esset. Neque raro admirationem mouere debet acumen, quo artifices in donariis populorum Graecorum causam voti donariique mythice adumbraverunt et significauerunt *m*). Nunc vero Phidias Hecatompedon siue Parthenonem exornare iussus erat, quam aedem ad iustam Panathenaeorum celebrationem exstructam fuisse, tum ipsa pompa Panathenaica in zophoro cellae sculpta tum aliae rationes probant. Quid igitur aptius cogitari potest, quam quod in posteriore fastigio, quoniam anterius natalibus deae iam occupatum erat, fabula illustratur ad origines ludorum Panathenaicorum spectans. Eadem enim quadriga, qua Minerva victoriam suam de Neptuno cumulat, eadem Erichthonius Panathenaeorum, quae velut Epinicia deae celebrabantur *n*), primam palmam nactus esse dicebatur.

8. Haec si placere possint, cetera signa faciliore negotio vel certa ratione vel coniectura explicari possunt. Ea omnia, quae spectanti ad dextram posita sunt, asseclas atque fautores Neptuni repraesentant. Amphitriten leuis vestitus atque cetus sub pedibus declarat. Dea proxime adstans Oceanidum vel Nereidum vna, for-

---

m) Vnum exemplum adduco. Thessali sub tempus belli Persici in Phocidem irruperant, Phocenses fugauerant, denique ab iis in monte Parnasso victi sunt. iam Phocenses *Apollinem* Delphicum vt suum sibi deum vindicabant, Thessali autem *Heraclidas* duces habebant, atque *Minervae* Itoniae nomine tessera siue signo tum vtebantur (Paus. X. 1. 4.). Atque nullum in fabulis argumentum huic victoriae celebrandae aptius inueniri poterat, quam hoc, quod elegere: Apollo, Diana et Latona ex altera parte, ex altera Hercules cum Minerva de tripode decertantes. Quo Phocenses significare voluere, se delubro Delphico praesidio fuisse, ne a Thessalis diriperetur. V. de his signis Amaltheae V. I. p. 132 sq.

n) Cum Olympia Herculis, Pythia Apollinis, alia certamina aliorum ab origine epinicia fuisse tradantur: crediderim etiam Panathenaea in fabulis Atticis simili ratione cum certamine deorum coniuncta fuisse.

tasse Thetis, esse potest. Certius agnoscitur Latona, cuius in sinu Apollo et Diana infantes ludunt. Hanc Phidias hoc loco posuit, quia Apollo in fabulis saepe Neptuno socium et amicum sese praestat. Sedem deae vndae alluunt, nimirum quod Delus insula saxo, cui insedit, significatur. Feminam, quae proxima sequitur, cuius gremio puella fere nuda sustinetur, vel Cererem cum Proserpina dicere potes vel Dionen cum Venere. Hoc praefero, cum Veneri, quae etiam inter numina maris colebatur, corporis fere totius nudatio melius conueniat. Contra mulierem, quae deinceps sequitur, Cererem appellare malo, et spatium vacuum, quod lineae Nointelianae exhibent, Proserpina puella occupatum puto. Vix enim Eleusiniae deae abesse poterant, cum et hae, sicut fabulae de Eumolpo demonstrant, Neptuno essent coniunctissimae. Iuuenem post has positum Halirrhothium dico, Neptuni filium, cuius nomen maris aestum exprimit. Huius enim in hoc certamine partes erant non minimae, cum postea oleam a Minerva creatam excidere conatus sit. Feminam denique vltimo loco, in angulo fastigii, recubantem Euryten nympham, a Neptuno adamatam, Halirrhotii matrem, si placet, dicere potes *o*).

9. Signa versus alterum fastigii angulum posita ex parte iam explicata, ex parte nunc explicanda sunt. Quam apte Victoria in curru Minervae collocata sit, nunc iam neminem potest latere. Hoc enim curru, vt dixi, nunc Minerva Neptunum vincit, eodem vincet etiam Erichthonius. Quae autem sequuntur, necesse est maximam partem ad honorem Athenarum pertineant et antiquos huius terrae heroas repraesentent. Igitur mulieres tres deinceps positas Cecropis filias, Aglaurum, Pandrosum et Hersen, esse puto. Nunc vero prima earum puerum retinet, qui equorum subsultantium ferocia territus aufugere velle videtur. Iam quisque de Erichthonio cogitat, cura Cecropidum, Pandrosi maxime, edu-

o) Apollod. III, 14, 2.

cato *p*). At Erichthonius iam adest, cum iuuenis currum regens alius esse non possit. Igitur fortasse statuendum est, Phidiam hunc terrae filium, a Minerva Cecropis filiabus traditum, cum Homero et Herodoto non Erichthonium, sed Erechtheum appellasse, atque hunc a conditore Panathenaeorum discreuisse. Vereor tamen, ne hoc discrimen rem accuratius scrutantibus non probetur, cum scriptores, qui inter Erechtheum et Erichthonium distinguunt, sicut Euripides et Apollodorus faciunt, illum in posteriora tempora detrudant, atque ab antiqua illa terrigenarum stirpe omnino dimoueant. Itaque puto nos hisce difficultatibus ita optime expediri, si puerum illum Cecropidum non alumnum sed fratrem, quem mythologi Erysichthonem dicunt, statuamus *q*). Virum autem, cui tertia harum virginum leniter acclinatur, Cecropem ipsum habeo, cuius in hac de certamine deorum fabula multa mentio exstat, et qui in opere anaglypho, Athenis reperto, cum tribus filiabus, sicut in hoc Parthenonis fastigio, sacram pompam excipiens conspicitur *r*). Vnum restat signum in angulo fastigii positum, quod plerique non male Ilissum, terrae Atticae fluuium, dicunt, cum in templo Iouis Olympii eodem loco Cladei fluuii imago posita fuerit, et Ilissi simulacrum, tum ad locum totius rei indicandum, tum quod et huius interesse debebat, vter deorum victor abiret, minime alienum sit.

---

p) Quod duae earum, postquam Erichthonium dracontibus inuolutum videre, mortuae esse finguntur, hoc opponere noli. Deae enim factae sunt et vt dese hic adesse possunt.

q) Ita Leakius fecit, cui in multis assensum non cohibeo, quanquam in vniuerso argumento aliam sententiam secutus sum.

r) V. Museum Worsleyanum T. I. tb. 9. p. 19. Cogitaueram etiam, hunc virum esse Mercurium, qualis ab antiquioribus sculptoribus fingitur, et virginem iuxta reclinatam Hersen, quam ille amauisse fertur. V. Ovid. Met. II, 711 sq et Monumentum Regillae. Cf. Paus. I, 38, 3. Quam opinionem petaso, qui ad viri femur sinistrum a quibusdam agnoscitur, adducto tutari possem.

Atque sane is est corporis eius habitus et motus, quo se rei cuidam, quae a tergo ipsius geritur, intentum ostendit, quam ob rem superiora corporis cum contentione quadam conuertit: quod neminem fugit, qui statuam hanc, quae ex eo fastigio sola in Museo Britannico superest, attente spectauerit.

10. Addo nunc singulorum signorum notitiam, quam ex fontibus supra indicatis haurire potui. Dinumerabo ea deinceps, a dextro fastigii angulo ordiens.

A. Corpus viri adulti validi, qui recubat sed pectus cum contentione quadam conuertit. Ilissum dixi cum aliis. Pictor Belga eum perperam adumbrauerat, sed auxit etiam errores eius delineatio hinc facta in Antiqq. Athen. V. IV. C. 4. tb. 1., qua vir in puellam mutatus exiit. Vidit eum in fastigii angulo Stuartus et delineauit, Antiqq. Ath. V. II. C. 1. tb. 9. Nunc est in Museo Britannico, in Oeco XV. n. 70., eodem fere statu, quo Carey eum viderat, nisi quod collum et brachium sinistrum nunc magis truncatum est. Hinc bene delineatum habes in libro: The Elgin Marbles London 1816, tb. 11. Alias imagines signi dant Burrow History of Athens and the Elgin Marbles pl. 21. Lawrence Elgin Marbles pl. 6., quorum libros in Britannia tractaui, nunc ad manus non habeo. Ego delineationi Nointelianae partem brachii dextri et manum sinistram e Stuarto addidi. Est qui huic signo caput quoddam strophio insigne inter marmora Elginiana addat. Is si caput intellexit nunc in Museo Britannico, XV. n. 119., asseruatum, in quo solo strophium repperi, errasse videtur, cum hoc caput mihi quidem manifesta Romani operis vestigia demonstrare videatur. Nam oculorum pupillae semicirculo cauo notatae, capilli in barba terebrati, supercilia prominentiora huius temporis sunt.

B. et C. Vir senior sedens, cuius humero bella mulier innititur. Pictor Belga inter hos et Ilissum interuallum notat non magnum. Eodem loco haec signa adhuc vidit Stuartus, eaque de-

lineata praebent Antiqq. Ath. Vol. II. C. 1. tb. 9. Hinc brachium dextrum viri aliquantulum auxi, et sinistrum, quod Carey praetervidit, addidi. Comes Elginiensis haec certe non deturbauit. Sed nunc signum masculum capite caret, quod circa a. 1803 demptum esse videtur (v. Taylor Report on the Elgin Marbles p. 46. et cf. de variis capitis huius fatis Dodwellum Travels V. I. p. 325.). Caput feminae dicitur in aedibus proxeni Franco-Gallici, Fauvelii, fuisse, quanquam testimonium eius, quod in nota ad Le-Grand missa exstat (v. Antiqq. Ath. V. IV. p. 20.), contraria Guilelmi Wilkins narratione (Walpole Travels in various countries of the East p. 418.) valde infringitur. Fauvelius in eo capite, quod apud se habebat, foramina subscudibus aereis recipiendis idonea obseruauit, vnde eam feminam diademate ornatam fuisse colligitur. V. Antiqq. Ath. l. l. Idem popularis sui Sponii sententiam tuetur, esse has duas imagines tempore recentiore factas, easque Hadrianum cum Sabina vxore repraesentare. Contra vnam eandemque in his et ceteris signis operis rationem agnoscit Cockerellius, auctor fide dignus. Atque omnino opinionem illam Sponii nunc satis refutatam et plane sublatam habemus. V. Reuvens, Antiquiteiten II, 2. p. 78 sqq.

D. E. F. Mulier sedens. Puer aufugere tentans. Mulier habitu virginali eum retinens. Haec tria signa tantum chartae Nointelianae nota faciunt.

G. Mulier habitu virginali curru insistens. Etiam huius figura per eas chartas potissimum innotuit. Consentit tamen cum his Sponii descriptio, qui capillum more Veneris dispositum esse narrat. Viscontius id signum Victoriam ἄπτερον appellauit, in quo eum secutus sum. Sed idem V. D. truncum quendam corporis, in Museo Britannico, XV, 69., exstantem, huic Victoriae attribuit. In quo mihi a viro peritissimo discedendum est. Etenim huic trunco adhuc adhaeret pars lacui lacerti, quae totum fere musculum del-

toideum cum aliis complectitur, adhaeret etiam exigua pars laeui feminis. Iam hinc agnoscere licet lacertum ita retrorsum motum fuisse, vt angulum quendam cum latere efficeret, femur autem in anterius promotum neque valde sublatum fuisse. Contra Victoria illa in lineis Nointelianis laeuum lacertum promouet et dextrum retrahit, femur autem laeuum tantopere tollit, vt rectum ferme cum trunco corporis angulum efficiat. Haec igitur sibi non conueniunt. Quodsi truncus Musei Britannici e fastigio occidentali, de quo agimus, decidit, me iudice nulli signo nisi mulieri ad laeuum Neptuni latus adsidenti tribui potest. Huic enim lacerti, femoris, corporis totius habitus vnice conuenire videtur. Etiam id conuenit, quod laeuus lacertus nudus est; femoris pars nuda, quam lineae Belgae praebent, nunc non amplius exstat. Et video, eandem opinionem declarari in Antiqq. Athen. T. IV. p. 22. et a Quatremère-de-Quincy, Lettres p. 85. Truncus ille delineatus est apud Burrow tb. 22.

H. Vir iuuenis prope currum incedens. Huius truncus sine capite et membris inter Elginiana, XV, 76. (Burrow tb. 23.), exstat. Femora, quamuis exigua eorum pars adhuc exstet, gradientis fuisse, adhuc intelligi potest. Similiter brachium dextrum protensum, laeuum demissum fuisse, ex trunco diuinatur, e lineis Nointelianis liquido apparet. Etiam magnitudinis ratio bene conuenit. In marmore notatur, humero laeuo tergoque vestem, chlamydem puto, iniectam fuisse, quam pictor Belga vix videre poterat. Est etiam inter fragmenta Elginiana, n. 256., laeuum genu, quod huic signo addere possis, sed res non liquet.

I. K. Duo equi. Horum historia liquido docet, tormenta Venetorum huic fastigio, cuius murum etiam in tabula quadam Stuartiana adhuc integrum videre potes, non tantopere nocuisse, quam quidam narrant. Nam postea demum, cum Morosinus, nauarchus Venetorum, Athenis expugnatis cedere cogeretur: hos equos vt

tolleret et in patriam auferret, is in animum induxit. Sed inertia operarum factum est, vt, dum dimittuntur, retinentibus elaberentur, et, sicut narrat qui vidit, in puluerem magis quam in frusta et fragmenta misere confringerentur. V. Bulifone Lettere memorabili Raccolta sec. p. 83. Leake Topogr. Athen. p. xciv. Itaque Comes Elginiensis nulla horum equorum fragmenta reperire potuit. Nihilominus Fauvelius (Antiqq. Ath. V. IV. p. 20.) affirmat, alterum horum equorum muris arcis Turcicae in acropoli iniectum conspici. — Ceterum iis, quae supra de his equis dixi, hic adiicio, minime premendum esse, quod *binos* non quaternos equos currui iungat Erichthonius. Quaternos puto posuisset Phidias, si spatii angustia non fuisset impedimento. Nam cum inferior latitudo aëtomatos vix trium pedum esset, omnino fieri non poterat, vt in eo quatuor equi, octonos pedes alti, ponerentur.

Capita, quae in delineatione Bibliothecae Regiae subter equis conspiciuntur, pictor Belga nescio qua specie falsus addidisse videtur. Informe illud saxum, quo equi sustentantur, tum subiectum puto, cum vnci et vincula ferrea, quibus equi muro aëtomatos olim annexi fuerant, robigine exesa periissent.

L. Minerva in chartis Nointelianis capite, bracchiorum maxima parte et crure sinistro cum parte tunicae caret. Hac parte corpus deae muro latericio innititur, qui in medio fastigio arcuatim exstructus erat, sine dubio, vt turricula cum campana imponeretur. (Ita Fauvelius). Sponius caput et crura huius signi truncata dicit; idem autem manifesto errat, cum affirmat, crura tantum dimidia veste tecta fuisse (ita etiam Whelerus); videtur ad superiorem solam tunicam attendisse et talarem, quae adest, neglexisse. Huius signi duo fragmenta exstant in Museo Britannico. 1. Magna pars pectoris (n. 75., Burrow th. 24). Figura aegidis bene conuenit cum lineis Nointelianis. Tum in media aegide tum in angulis et ego foramina notaui, capiti Gorgoneo et anguibus ex

aere, vt puto, factis et inauratis affigendis idonea, quae nullum dubium quin multo tempore ante pictoris Belgae opus ablata fuerint. 2. Pars capitis (n. 118. Burrow tb. 24.). Inuentam eam Viscontius dicit in ipso aëtomate, Cockerellius et Combius humi apud aedem. Continet id fragmentum frontem cum capillis cincinnatis dextrae partis, caua satis magna et profunda, quibus oculi vel argentei vel e lapillis facti impositi erant, locum nasi truncati, genam dextram et partem sinistrae. Qua tamen marmor non truncatum est, superficiem ostendit laeuem et integram, cui color encaustice inductus praesidio fuisse recte creditur. Laeua parte supra exteriorem oculi angulum duo foramina conspiciuntur, quae cassidi aëneae aptandae destinata erant. Hanc cassidem et capitis quae desunt in delineatione adiecta addidi. Nam caput hoc Minervae fuisse, cum Reuvente aliisque nullus dubito; capillos eodem modo dispositos inueni, quo in multis tetradrachmis Athenarum, vnde haec maxime restituendo capiti adhibui. Cockerellius (cuius de opinione me certiorem fecit Reuvens l. l. p. 61.) huic signo basin addit cum pedibus valde disiunctis, quae in Museo Britannico, XV. n. 201. asseruatur. Ego vt concesserim singula signa suas habuisse bases, hanc tamen opinionem reiicio, primum quia iam tempore pictoris Belgae pedes deae separati fuerant, siquidem alter tantum cum signo coniunctus erat; deinde valde metuo, ne pedes in basi illa minores sint quam pro signi magnitudine, denique ii, quantum ego notaui, corio induti sunt, vnde nescio, an imagini Romani temporis tribuendi sint. Leakius Topogr. Ath. p. 254. de pedibus duobus cum stipite quodam arboris interposito inter Elginiana marmora asseruatis loquitur, at ego neque in hoc fragmento neque in alio simili (n. 107 *) quidquam de eo stipite vidi.

M. Signum, quod cum aliis Neptunum dixi. Id cum tempore Sponii et Marchionis Nointeliensis maximam partem adhuc superesset (fulciebatur autem muro illo lateritio), postea siue cum tem-

plum tormentorum vi concuteretur, siue cum Veneti signa quaedam demouere conarentur, delapsum est, atque, Fauvelio auctore, diu humi iacebat, ita, vt caput inter rudera sepultum esset, pedes exstarent. Turcae corporis habitum et situm tanquam foedum auersati membra singula confregere iisque caementorum loco vsi sunt. In Britanniam deuenit pectus dei (n. 64. Burrow tb. 25.), cuius quidem superficies anterior in exigua parte subter clauiculas et humeros adhuo superest, lacua sub lacerto, ad bicipitem vsque musculum sequato, magis integra exstat, dextra cum lacerto magis truncata est, in tergo denique (nam et hoc in omnibus signis summa cura absolutum) maximam partem integra superest, et suo iure magnam admirationem sibi comparat. Pectoris huius et brachiorum habitus cum delineatione artificis Belgae exacte conuenit. Aliud huius signi fragmentum in Museo Britannico non exstat.

M - N. Ad laeuum Neptuni latus omnes, qui de eorum signorum dispositione scripserunt, vacuum quoddam spatium statuunt, quod ex delineatione Nointeliana suppleri non posse dicunt. At mihi persuasum est, id spatium neque tum fuisse neque a pictore Belga significatum esse. Primum autem notandum, delineationem eam tanta negligentia et incuria factam esse, vt ne anguli quidem fastigii eiusdem magnitudinis sint, sed laeuus multo magis acutus: quod tum in Antiqq. Athen., tum in adumbratione, quam ipse charta pellucida feceram, obseruaui. Ea enim delineatio in duas partes diuisa est, quarum altera Neptuni signo terminatur, altera cetera signa vsque ad laeuum aedis humerum continet. Hac quidem in parte, prope fastigii culmen, aëtomatos spatium vacuum additur, quod nihil nisi murum lateritium continet, in quo arcus dimidius significatur. Hic autem arcus in altera delineationis parte non continuatur, quo fit, vt mentem pictoris de coniungendis his partibus haud facile assequaris. Plerique hunc murum arcuatum singulis partibus interposuere; mihi probabile fit, eum murum cum

arcu a pictore vltra Neptuni signum, a tergo Neptuni, conspectum esse, et, ne lineae diuersae confunderentur, in altera parte ab eo Neptunum, in altera arcum esse significatum. Nam si ab angulo dextro ad culmen fastigii, quod supra dextrum Neptuni femur ponitur, metiris et eam mensuram in alteram delineationis partem transfers, inuenies culmen in eum locum incidere, qui non longe ab arcu dimidiato absit, ita vt Neptuni figuram hunc arcum tegere necesse sit, quanquam in priore delineationis parte nulla arcus pars significatur. Denique is arcus siue ad fulciendum fastigium, siue ad sustentandam turriculam exstructus, sub culmine aëtomatos fuisse videtur: quae omnia mihi persuadent, nullam fere fuisse inter Neptunum et signum proxime subiectum lacunam. Etiam Sponium in subsidium huius sententiae vocare possum. Hic enim (sicut Whelerus) plane nihil de lacuna dicit, idemque narrat, laeua signi, quod ipsi Iupiter, nobis Neptunus est, quinque vel sex signa, partim iam tum capite truncata, stare. Delineatio autem Nointeliana, etiamsi pueros puellasque in computum non adhibueris, septem exhibet, vnde apparet, Sponium eo loco nihil vidisse, quod tempore pictoris Belgae non superfuerit. Igitur in adumbratione adiuncta partes illas ita, vt ego rectum existimaui, coniungendas curaui.

N. Signum mulieris, cuius dextrum crus etiam muro illi innitebatur. Huic Editor IV. Vol. Antiqq. Athen. p. 22. truncum inter marmora Elginiana seruatum tribuit, atque in eo trunco zonam metallo additam fuisse obseruat. Is vix aliud fragmentum intelligere potuit quam quod in Museo Britannico, XV, 72., asservatur; idemque de hoc verbis non ambiguis statuit Quatremère-de-Quincy Lettres p. 84. Contra affirmatur, hunc truncum sub fastigio orientali inuentum esse, quam sententiam sequitur Editor Synopseos ad n. 72., qui eum non male Victoriae alatae fragmentum esse censet. Cui equidem assenserim, cum et ipse caua illa, quibus alae aptatae erant, obseruauerim, et omnino corporis habitum

erectiorem et viuidiorem motum in trunco agnouisse mihi videar, quam in figura Nointeliana.

O. Signum deae, cuius sub pedibus cetus est. De huius trunco adhuc exstante dixi ad n. G.

P. Q. R. Signum matris cum duobus infantibus. Gremium huius signi exstat in Museo Britannico n. 73. Conuenit cruruum et femorum habitus. Et superest etiam dextra parte aliquid de pedibus infantis, Dianae vt puto.

S. T. V. X. Z. Omnia haec signa solus artifex, quem Marchio Nointeliensis adhibuit, nota facit. Ad n. T. tamen pertinere videtur, sicut cum Quatremère p. 86. censeo, fragmentum laeui femoris diligenter vestiti, laciniis vestis ad latus solii, cui insidet, dependulis, in Museo Britann. n. 156. asseruatum. Atque vltimi signi potest esse laeuus lacertus, in Museo Britannico n. 268., quem de fastigiis prouenisse tradentibus fragmenti forma materiesque fidem facit.

Cum nomina, quae his signis alii alia indidere, accurate recensuerit Reuvens, equidem eam partem operis omisi. Adumbrationis autem adiectae fundus est delineatio Nointeliana, quam tamen ad symmetriam aedis redigere coactus fui. Ea, quae in Museo Britannico exstant, fragmenta *punctulis* circumpositis significaui.
